UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Darja PERGOVNIK COTIČ

PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA V LJUBLJANI

MAGISTRSKO DELO

JOŽE PLEČNIK'S OPEN SPACE DESIGN IN LJUBLJANA

M. SC. THESIS

Ljubljana, 2013

Magistrsko delo je zaključek Magistrskega študijskega programa Krajinska arhitektura. Delo je bilo opravljeno na Katedri za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja magistrskega dela imenovala prof. dr. Davorina Gazvodo in za somentorja prof. dr. Petra Krečiča.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednica: prof. dr. Ana Kučan
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Davorin Gazvoda
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Peter Krečič
Muzej za arhitekturo in oblikovanje

Članica: prof. dr. Nadja Zgonik
Univerza v Ljubljani, ALUO

Datum zagovora: 24. 4. 2013

Magistrsko delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svojega dela v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je delo, ki sem ga oddala v elektronski obliki, identično tiskani verziji.

Darja Pergovnik Cotič

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Md
DK UDK 712.25/.26:712.6(497.4Ljubljana)(043.3)
KG Jože Plečnik/arhitekt/Ljubljana/odprti prostor/oblikovanje
AV PERGOVNIK COTIČ, Darja, univ. dipl. inž. kraj. arh.
SA GAZVODA, Davorin (mentor) /KREČIČ, Peter (somentor)
KZ SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Podiplomski študij bioloških in biotehniških znanosti, področje krajinske arhitekture
LI 2013
IN PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA V LJUBLJANI
TD Magistrsko delo
OP XVII, 123 str., 232 sl., 57 vir.
IJ sl
JI sl/en
AI Magistrsko delo obravnava ureditve odprtega prostora v Ljubljani, ki jih je oblikoval arhitekt Jože Plečnik. V začetnem poglavju so predstavljena Plečnikova dela na Dunaju in v Pragi, ki se nanašajo na zasnove odprtega prostora in delno tudi na urbanistično snovanje za ureditev Hradčanov z okolico. Ustvarjanje v Pragi in Ljubljani je potekalo hkrati, zato so vidna tudi medsebojna prepletanja oblikovnih zasnov. V nadaljevanju so analizirani urbanistični načrti za Ljubljano, v katerih je Plečnik prepoznal in opisal pomembnejše krajinske motive mesta, ki so predstavljali osnovo za kasnejše urejanje odprtega prostora. V delu je podrobneje obravnavanih dvanajst Plečnikovih zasnov, za katere so bili izdelani načrti, na podlagi katerih so bile ureditve z zasaditvenimi zasnovami tudi izvedene. Analiza krajinske zgradbe načrtov in izvedenih zasnov je bila osnova za oblikovanje sklepov, v katerih so povzete značilnosti in principi Plečnikovega oblikovanja odprtega prostora v Ljubljani.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND Md
DC UDC 712.25/.26:712.6(497.4Ljubljana)(043.3)
CX Jože Plečnik/architect/Ljubljana/open space/design
AU PERGOVNIK COTIČ, Darja
AA GAZVODA, Davorin (supervisor) /KREČIČ, Peter (co-supervisor)
PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Postgraduate Study of Biological and Biotechnical Sciences, Field: Landscape Architecture
PY 2013
TY JOŽE PLEČNIK'S OPEN SPACE DESIGN IN LJUBLJANA
DT M. Sc. Thesis
NO XVII, 123 p., 232 fig., 57 ref.
LA sl
Al sl/en
AB The master's thesis examines architect Jože Plečnik's open space designs in Ljubljana. The first chapter presents Plečnik's works in Vienna and Prague related to open space design and partially also to urban planning regarding the design of Hradčany and its surroundings. His work in Prague and Ljubljana was simultaneous, which is visible also in the intertwinement of the respective design concepts. The following chapters analyse Ljubljana's urban plans, in which Plečnik recognised and described the city's major landscape motifs, which served as a basis for later open space designs. The thesis examines in more detail twelve of Plečnik's designs for which plans were made and then implemented together with the planting plans. The analysis of the plans' landscape structure and the implemented designs was the basis for forming conclusions which sum up the characteristics and principles of Plečnik's open space design in Ljubljana.

KAZALO VSEBINE

	KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	III
	KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
	KAZALO VSEBINE	V
	KAZALO SLIK	VIII
	OKRAJŠAVE IN SIMBOLI	XVI
1	**UVOD**	1
1.1	OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2	CILJI MAGISTRSKEGA DELA	2
1.3	DELOVNE HIPOTEZE	2
1.4	METODA DELA	2
2	**PREDSTAVITEV PLEČNIKOVIH UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA**	**3**
2.1	PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA NA DUNAJU	3
2.2	PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA V PRAGI	6
2.2.1	**Plečnikovo poučevanje na praški umetnoobrtni šoli**	6
2.2.2	**Plečnik – arhitekt praškega gradu**	7
2.2.3	**Ureditev grajskih dvorišč na Hradčanih**	8
2.2.4	**Južni vrtovi na Hradčanih**	10
2.2.5	**Komentar Plečnikovih ureditev na Hradčanih**	13
2.2.6	**Urbanistični načrti grajske okolice Hradčanov**	14
2.2.7	**Lany - letna rezidenca**	14
2.2.8	**Park ob gradu Zvezda v Pragi**	15
2.2.9	**Zaključek Plečnikovega delovanja v Pragi**	16
2.3	PLEČNIKOVI URBANISTIČNI NAČRTI ZA LJUBLJANO	17
2.3.1	**Načrt »Studija regulacije Ljubljane in okolice«**	17
2.3.2	**Načrt »Studija regulacije severnega dela Ljubljane – svetokrižki okraj«**	20
2.3.3	**Drugi urbanistični načrt**	23
3	**PREDSTAVITEV IN ANALIZA PRIMEROV PLEČNIKOVIH UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA V LJUBLJANI**	25
3.1	UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA OB CERKVI SV. MIHAELA V ČRNI VASI NA BARJU	27
3.1.1	**Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo odprtega prostora ob cerkvi**	27
3.1.2	**Plečnikovi načrti in zasnove odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela**	27
3.1.3	**Analiza oblikovanega odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela**	31

3.1.4 Komentar Plečnikove ureditve odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela 35
3.2 VRT OB PLEČNIKOVI HIŠI 36
3.2.1 Opis prostora in hiše 36
3.2.2 Plečnikova zasnova vrta 37
3.2.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Plečnikovi hiši 37
3.2.4 Komentar Plečnikove ureditve vrta ob Plečnikovi hiši 41
3.3 VRT OB PRELOVŠKOVI VILI 42
3.3.1 Opis prostora in vile 42
3.3.2 Plečnikova zasnova vrta ob vili 42
3.3.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Prelovškovi vili 43
3.3.4 Komentar Plečnikove ureditve vrta ob Prelovškovi vili 48
3.4 PROMENADA V TIVOLIJU 50
3.4.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo promenade 50
3.4.2 Plečnikovi načrti in zasnova promenade 51
3.4.3.1 Analiza krajinske zgradbe prvega načrta promenade 53
3.4.3.2 Analiza krajinske zgradbe drugega načrta promenade 55
3.4.4 Komentar Plečnikove ureditve promenade v Tivoliju 61
3.5 KONGRESNI TRG IN PARK ZVEZDA 62
3.5.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo trga in parka 62
3.5.2 Plečnikova zasnova trga in parka 62
3.5.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora trga in parka 64
3.5.4 Komentar Plečnikove ureditve Kongresnega trga in parka Zvezda 68
3.6 NAPOLEONOV SPOMENIK NA TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE 69
3.6.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo postavitve spomenika 69
3.6.2 Plečnikova zasnova spomenika 69
3.6.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora na Trgu francoske revolucije 70
3.6.4 Komentar Plečnikove ureditve spomenika na Trgu francoske revolucije 72
3.7 TERASE OB VEGOVI ULICI IN OB NUK-U 73
3.7.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo teras 73
3.7.1.1 Plečnikova zasnova terase ob Vegovi ulici 73
3.7.1.2 Plečnikova zasnova terase ob NUK-u 74
3.7.2 Analiza oblikovanega odprtega prostora teras ob Vegovi ulici 74
3.7.3 Komentar Plečnikove ureditve teras ob Vegovi ulici 76
3.8 »OGRAJA IN LATRINA« NA TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE 77
3.8.1 Plečnikova zasnova "Ograje in latrine" 77
3.8.2 Analiza oblikovanega odprtega prostora "Ograje in latrine" 77
3.8.3 Komentar Plečnikove ureditve "Ograje in latrine" 79

3.9 PARK PRED GLASBENO MATICO OB VEGOVI ULICI 80
3.9.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo parka 80
3.9.2 Plečnikova zasnova parka 80
3.9.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora parka pred Glasbeno matico 81
3.9.4 Komentar Plečnikove ureditve parka pred Glasbeno matico 84
3.10 DREVOREDI OB VEGOVI ULICI, TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE IN EMONSKI CESTI 85
3.11 ZOISOVA CESTA 87
3.11.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo Zoisove ceste 87
3.11.2 Plečnikova zasnova Zoisove ceste 87
3.11.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Zoisovi cesti 88
3.11.4 Komentar Plečnikove ureditve prostora ob Zoisovi cesti 90
3.12 ŠENTJAKOBSKI TRG 91
3.12.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo Šentjakobskega trga 91
3.12.2 Plečnikovi načrti in zasnova trga 92
3.12.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora Šentjakobskega trga 95
3.12.4 Komentar Plečnikove ureditve Šentjakobskega trga 101
4 RAZPRAVA IN SKLEPI 103
4.1 SPLOŠNE UGOTOVITVE IN ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANIH PRIMEROV 103
4.2 GLAVNE KOMPOZICIJSKE ZNAČILNOSTI IN UPORABLJENI KOMPOZICIJSKI PRINCIPI 105
4.2.1 Osna zasnova z osrednjim poudarkom 108
4.2.2 Osna zasnova z razširjenim osrednjim prostorom 112
5 ZAKLJUČEK 115
6 POVZETEK (SUMMARY) 116
6.1 POVZETEK 116
6.2 SUMMARY 118
7 VIRI 120
7.1 CITIRANI VIRI 120
7.2 DRUGI VIRI 122
ZAHVALA 124

KAZALO SLIK

Slika 1:	Hiša Weidmann z zimskim vrtom, pergolo in stopnicami (Hrausky in sod., 1998)	4
Slika 2:	Vila Zacherl z balkonom in stopnicami (Hrausky in sod., 1998)	4
Slika 3:	Postavitev oltarja na Zacherlovem vrtu (Hrausky in sod., 1998)	4
Slika 4:	Slovesna ureditev Zacherlovega vrta (Hrausky in sod., 1998)	4
Slika 5:	Model trga z vodnjakom Karla Borromejskega (Hrausky in sod., 1998)	5
Slika 6:	Trg z vodnjakom Karla Borromejskega (Hrausky in sod., 1998)	5
Slika 7:	Kripta cerkve sv. Duha (Hrausky in sod., 1998)	5
Slika 8:	Skica cerkve s striženo drevesno vegetacijo (Krečič, 1992)	6
Slika 9:	Otto Rothmayer, Mali paviljon s striženo drevesno vegetacijo, 1918 (Krečič, 1992)	6
Slika 10:	Plečnikove ureditve dvorišč in vrtov praškega gradu z (Valena, 1991)	7
Slika 11:	Tretje dvorišče z obeliskom in vodnjakom sv. Jurija (Burkhardt, 1986)	8
Slika 12:	Bikovsko stopnišče povezuje tretje dvorišče in Vrt na okopih (Plečnik, 1968)	9
Slika 13:	Načrt Vrta na bastiji, 1927 (Burkhardt, 1986)	9
Slika 14:	Vrt na bastiji (Burkhardt, 1986)	9
Slika 15:	Aksonometrični prikaz Južnih vrtov (Valena, 1991)	10
Slika 16:	Rajski vrt, perspektiva, 1920 (Krečič, 1992)	11
Slika 17:	Razgledna terasa s klopjo in Piramido (Valena, 1991)	12
Slika 18:	Mali razgledni paviljon (Valena, 1991)	12
Slika 19:	Moravska bastija (Valena, 1991)	12
Slika 20:	Plečnikov načrt ureditve grajske okolice, 1934 (Hrausky in sod., 1998)	14
Slika 21:	Jezero, nasip s potjo in valji v Lanyh (Hrausky in sod., 1998)	15
Slika 22:	Stebrni vodnjak in razgledna terasa (Hrausky in sod., 1998)	15
Slika 23:	Načrt za park ob gradu Zvezda, 1928 (Hrausky in sod., 1998)	15
Slika 24:	»Studija regulacije Ljubljane in okolice«, okoli leta 1928 (Krečič, 1982)	18
Slika 25:	Načrt za ureditev Tivolija okoli leta 1928 (Krečič, 1982)	19
Slika 26:	»Studija regulacije severnega dela Ljubljane – svetokrižki okraj« (Plečnik, 1929)	22
Slika 27:	Ebenezer Howard, načrt vrtnega mesta iz leta 1898 (Stabenow, 1991)	22
Slika 28:	Načrt ureditvene poteze med Tivolskim gradom in Rožnikom, 1940 (Arhiv MGML, 2002)	23

Slika 29: Plečnikov regulacijski načrt iz leta 1944 (Krečič, 1992) 24
Slika 30: Prvi načrt za cerkev »Ecce homo na Barju« s topoli, 1922 (Arhiv MGML, 2011) 27
Slika 31: Cerkev sv. Frančiška Asiškega v Šiški, 1925/28 (Plečnik, 1968) 27
Slika 32: »Študija prve župnijske cerkve na Barju«, 1935 (Arhiv MGML, 2011) 28
Slika 33: »Cerkev za barje«, prva varianta, 1935 (Arhiv MGML, 2011) 29
Slika 34: »Cerkev za barje«, druga varianta, 1935 (Arhiv MGML, 2011) 29
Slika 35: Tri skice z zasaditveno zasnovo ob »Cerkvi za barje«, 1935 (Arhiv MGML, 2011) 29
Slika 36: Plečnikov načrt cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011) 30
Slika 37: Aksonometrija cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011) 30
Slika 38: Notranjost cerkve sv. Mihaela s stebri (Arhiv ZAL, 2011) 30
Slika 39: Notranjost cerkve sv. Mihaela z oltarjem (Arhiv ZAL, 2011) 30
Slika 40: Načrt ureditve odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011) 31
Slika 41: Topolovi drevoredi in drevesa ob poti s štirimi stebri (Arhiv ZAL, 2011) 32
Slika 42: Topolovi drevoredi ob stopnišču (Stele, 1955) 33
Slika 43: Pogled na zvonik po odstranitvi topolov (Plečnik, 1968) 33
Slika 44: Pogled na cerkev s prosto razmeščeno vegetacijo (Plečnik, 1968) 33
Slika 45: Ob poti so bili v prvotni ureditveni zasnovi postavljeni štirje stebri (Arhiv ZAL, 2011) 34
Slika 46: Ob poti sta v obstoječem stanju postavljena dva stebra (Arhiv ZVKDS, 2011) 34
Slika 47: Situacijski načrt Plečnikove hiše in vrta (Arhiv MGLM, 2011) 36
Slika 48: Aksonometrija hiše in dela vrta (Hrausky in sod., 1996) 36
Slika 49: Pogled na hišo z verando in prizidkom ter steber (Kopriva, 1986) 36
Slika 50: Pot v smeri južne fasade z robniki iz betonskih kvadrov (Arhiv ZVKDS, 2011) 38
Slika 51: Osrednja pot speljana v osi okroglega prizidka (Arhiv ZVKDS, 2011) 38
Slika 52: Osrednja pot z obrobami iz cevi (Arhiv ZVKDS, 2011) 38
Slika 53: Perspektivični pogled iz hodnika usmerjen v zeleno kuliso vrta (Arhiv ZVKDS, 2011) 38
Slika 54: Steber usmerja pogled na cerkev z zvonikoma (Arhiv ZVKDS, 2011) 38

Slika 55: Pogled v vrt, ki mu dominira asimetrični volumen okrasnega vrta (Arhiv ZVKDS, 2011) 38
Slika 56: Pogled od hiše proti vrtu s sadnimi drevesi (Arhiv ZVKDS, 2011) 39
Slika 57: Divja trta zasajena ob prizidku hiše (Arhiv ZVKDS, 2011) 39
Slika 58: Trta ob zimskem vrtu (Arhiv ZVKDS, 2011) 39
Slika 59: Klop narejena po Plečnikovem načrtu (Arhiv ZVKDS, 2011) 40
Slika 60: Tlak sestavljen iz kamnoseških ostankov in steber z vazo (Arhiv ZVKDS, 2011) 40
Slika 61: Čebelnjak s podstavkom iz cevi (Arhiv ZVKDS, 2011) 40
Slika 62: Prostorska situacija Prelovškove vile z vrtom (Arhiv MGML, 2011) 42
Slika 63: Skica s stebriščnim vhodom ob jugozahodni strani vile (Arhiv MGML, 2011) 42
Slika 64: Terasa s potjo, hojnico in tratnima ploskvama nekoč zasajenima z brini (Arhiv ZVKDS, 2011) 43
Slika 65: Členjen volumen vegetacije ob ribniku (Arhiv ZVKDS, 2011) 43
Slika 66: Vodna ploskev ribnika (Arhiv ZVKDS, 2011) 43
Slika 67: Plečnikov načrt vrta ob Prelovškovi vili izdelan v začetku tridesetih let (Arhiv MGML, 2011) 44
Slika 68: Perspektivo poudarjajo hojnica, vaze in vodnjak (Arhiv ZVKDS, 2011) 45
Slika 69: Steber kot vertikalni poudarek vrta (Arhiv ZVKDS, 2011) 45
Slika 70: Pogled iz salona in verande na vrt (Arhiv ZVKDS, 2011) 45
Slika 71: Zasaditveni načrt s kotami rastlin (Arhiv MGML, 2011) 46
Slika 72: Zasaditveni načrt z imeni rastlin (Arhiv MGML, 2011) 46
Slika 73: Načrt stranskih vrat (Arhiv MGML, 2011) 47
Slika 74: Stranska vrata (Arhiv ZVKDS, 20101) 47
Slika 75: Načrt vrtnega paviljona (Arhiv MGML, 2011) 47
Slika 76: Vrtni paviljon (Arhiv ZVKDS, 2011) 47
Slika 77: Načrt in spremenjeni detajl vretenastih stopnic (Arhiv MGML, 2011) 48
Slika 78: Vretenaste stopnice (Arhiv ZVKDS, 2011) 48
Slika 79: Načrt pergole (Arhiv MGML, 2011) 48
Slika 80: Pergola s stebri iz Knežjega dvorca (Arhiv ZVKDS, 2011) 48
Slika 81: Aleksandrova (Cankarjeva) cesta s pogledom na Lattermanov drevored (Arhiv ZAL, 2011) 50
Slika 82: Aleksandrova (Cankarjeva) cesta s pogledom na promenado (Arhiv ZAL, 2011) 50
Slika 83: Zračni posnetek aerokluba iz leta 1933 s pogledom na Tivoli s promenado in Hejnicove parkovne zasnove izvedene leta 1926 (Arhiv ZAL, 2011) 51

Slika 84: Prvi načrt za promenado, ki ga je leta 1930 izdelal arhitekt Ciril Tavčar (Arhiv ZAL, 2011) 53
Slika 85: Jakopičev paviljon (Arhiv ZAL, 2011) 53
Slika 86: Ureditvena situacija Jakopičevega paviljona arh. Maksa Fabianija iz leta 1908 (Arhiv ZAL, 2011) 53
Slika 87: Drugi načrt za ureditev promenade iz leta 1931 (Arhiv ZAL, 2011) 55
Slika 88: Druga varianta drugega načrta za ureditev promenade s postavitvijo svetilk v parih (Arhiv ZAL, 2011) 55
Slika 89: Zasaditveni načrt ob Trubarjevem spomeniku (Arhiv ZAL, 2011) 56
Slika 90: Trubarjev spomenik postavljen pred temno ozadje (Arhiv ZAL, 2011) 56
Slika 91: Osrednja os s svetilkami ter pogled na grad in nebotičnik (Arhiv ZAL, 2011) 57
Slika 92: Drevoredi cipres in Trubarjev spomenik obsajen z iglavci (Arhiv ZAL, 2011) 58
Slika 93: Topolovi drevoredi so nadomestili ciprese (Arhiv ZAL, 2011) 58
Slika 94: Pogled z vhoda pred Moderno galerijo na začetni del promenade (Arhiv MG, 2011) 58
Slika 95: Topolovi drevoredi in Moderna galerija (Arhiv MG, 2011) 58
Slike 96: Svetilke in klopi obdane z rastlinjem v loncih (Arhiv ZVKDS, 2011) 59
Slika 97: Na severni strani promenade so bile ob klopeh posajene palme (Arhiv ZVKDS, 2011) 59
Slika 98: Pogled na osrednji prostor med drevoredi z vzporedno postavljenimi svetilkami (Arhiv MG, 2011) 59
Slika 99: Svetilka iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011) 60
Slika 100: Robnik iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011) 60
Slika 101: Prvotno postavljene kovinske klopi (Arhiv ZVKDS, 2011) 60
Slika 102: Klop iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011) 60
Slika 103: Osno postavljene svetilke ne ustrezajo prvotni zasnovi (Arhiv ZVKDS, 2011) 61
Slika 104: Ureditev podhodov prekinja neposredno povezavo mesta s parkom (Arhiv ZVKDS, 2011) 61
Slika 105: Kongresni trg in park Zvezda pred letom 1928 (Arhiv ZVKDS, 2011) 62
Slika 106: Plečnikov načrt tlakovanja iz leta 1926 (Hrausky in sod., 1996) 63
Slika 107: Plečnikov načrt preureditve parka Zvezda iz leta 1928 (Hrausky in sod., 1996) 63
Slika 108: Znamenje sv. Trojice v osi fasade Nunske cerkve (Arhiv ZAL, 2011) 64

Slika 109: Os Kongresnega trga je poudarjena z mestnimi litoželeznimi svetilkami (Arhiv ZAL, 2011) 64
Slika 110: Tlak Kongresnega trga poudarja perspektivni učinek prostora (Arhiv ZAL, 2011) 65
Slika 111: Osrednji prostor parka z drevoredno obsaditvijo (Arhiv ZAL, 2011) 65
Slika 112: Zvezda park zasajen s kostanji (Arhiv ZVKDS, 2011) 66
Slika 113: Zvezda park po letu 1940 zasajen s platanami (Arhiv ZVKDS, 2011) 66
Slika 114: Robbovo znamenje sv. Trojice na Ajdovščini pred prestavitvijo (Arhiv ZVKDS, 2011) 67
Slika 115: Znamenje sv. Trojice in Plečnikovo stopnišče pred Nunsko cerkvijo (Arhiv ZVKDS, 2011) 67
Slika 116: Plečnikov konfin ob parku Zvezda (Arhiv ZVKDS, 2011) 67
Slika 117: Plečnikova vremenska hišica, v ozadju starejša vremenska hišica (Arhiv ZAL, 2011) 67
Slika 118: Trg pred postavitvijo Napoleonovega spomenika (Arhiv ZVKDS, 2011) 69
Slika 119: Napoleonov spomenik s stebrom in štirimi manjšimi stebri (Arhiv ZVKDS, 2011) 69
Slika 120: Načrt Napoleonovega spomenika (Arhiv MGML, 2011) 69
Slika 121: Napoleonov spomenik je postavljen v sečišče prostorskih osi (Arhiv ZAL, 2011) 70
Slika 122: Napoleonov spomenik kot »point de vue« iz smeri Kongresnega trga (Arhiv ZVKDS, 2011) 70
Slika 123, 124, 125: Napoleonov spomenik obsajen s cipresami in topoloma (Arhiv ZAL, 2011) 71
Slika 126: Kamniti podstavek, steber in manjši stebri (Arhiv ZVKDS, 2011) 71
Slika 127: Kasneje dodani betonski konfini in granitni robniki (Arhiv ZVKDS, 2011) 71
Slika 128: Granitni robniki in porfiritne plošče (Arhiv ZVKDS, 2011) 71
Slika 129: Načrt ureditve Napoleonovega trga z eksedro (Hrausky in sod., 1996) 72
Slika 130: Napoleonov spomenik in obzidje ob Vegovi ulici (Arhiv ZAL, 2011) 73
Slika 131: Obzidje ob Vegovi ulici z razgledno teraso in topolovim drevoredom (Arhiv ZAL, 2011) 73
Slika 132: Pogled na vzhodni del obzidja in Vegovo ulico (Arhiv ZAL, 2011) 73
Slika 133: Posnetek ureditve teras ob NUK-u (Arhiv ZVKDS, 2011) 74
Slika 134: Simetrično postavljeni spomenik in klopi (Arhiv ZVKDS, 2011) 75
Slika 135: Na tratni ploskvi med terasama so zasajene breze in bukvi (Arhiv ZVKDS, 2011) 75

Slika 136: V južnem delu teras so bili za prekrivanje fasade hiše zasajeni topoli (Plečnik, 1968) 75
Slika 137: Plečnikov načrt za klop (Arhiv MGML, 2011) 75
Slika 138: Klop s teraco ogrodjem (Arhiv ZVKDS, 2011) 75
Slika 139: Načrt »Ograje in latrine na Trgu Valvasorja« (Arhiv MGML, 2011) 77
Slika 140: Po načrtu izvedena ureditev ob samostanskem obzidju (Arhiv ZVKDS 2011) 77
Slika 141: Detalj načrta s kamnito nišo, zoborezom in robnikom z »drevesom spoznanja« (Arhiv GML, 2011) 78
Slika 142: Niša z vhodom v latrino (Arhiv ZVKDS, 2011) 78
Slika 143: Park pred Glasbeno matico pred Plečnikovo ureditvijo (Arhiv ZAL, 2011) 80
Slika 144: Plečnikova ureditev Vegove ulice in parka pred Glasbeno matico (Arhiv ZAL, 2011) 80
Slika 145: Plečnikov načrt »Matičnega parka« (Arhiv MGML, 2011) 81
Slika 146, 147, 148: Herme glasbenikov pred bukovo živo mejo, delo Lojzeta Dolinarja: Mokranjac S., Lisinski V., Ipavec B., okoli 1935 (Arhiv ZAL, 2011) 82
Slika 149, 150, 151: Herme glasbenikov pred bukvami leta 2011 (Arhiv ZVKDS, 2011) 82
Slika 152: Za konfini so zasajene breze (Arhiv ZVKDS, 2011) 83
Slika 153: Na ploščadi je v osi nekdanjega vhoda zasajen pajesen (Arhiv ZVKDS, 2011) 83
Slika 154: Sredi tlakovane hojnice rasteta gabra (Arhiv ZVKDS, 2011) 83
Slika 155: Situacijski načrt z drevoredno ureditvijo Vegove ulice in Trga francoske revolucije (Arhiv MGML, 2011) 85
Slika 156: Iztek Rimske ceste na Emonsko cesto je poudarjen s kuliso topolov (Arhiv ZVKDS, 2011) 86
Slika 157: Iztek Rimske ceste na Trg francoske revolucije poudarjen s kuliso topolov (Arhiv ZVKDS, 2011) 86
Slika 158: Zahodni del Emonske ceste obsajen s topoli in kroglastimi javorji v okroglih robnikih (Arhiv ZAL, 2011) 86
Slika 159: Topoli ob Emonski cesti in nekaj kroglastih javorjev (Arhiv ZVKDS, 2011) 86
Slika 160: Plečnikov načrt za ureditev Zoisove ceste iz leta 1927 (Arhiv MGML, 2011) 87
Slika 161: Piramida je postavljena ob spremembi smeri Zoisove ceste in v kompozicijski osi z Levstikovim trgom (Arhiv ZAL, 2011) 88

Slika 162: Prečna os Emonske ceste je ustvarjena s postavitvijo baldahina in niše za vodnjak (Arhiv ZVKDS, 2011) 88
Slika 163: Prvotna zasaditev Zoisove ceste s cipresami in stebrastimi hrasti (Arhiv ZAL, 2011) 89
Slika 164: Obstoječa zasaditev s kroglastimi javorji in stebrastimi hrasti (Arhiv ZVKDS, 2011) 89
Slika 165: Risba z detajlom tlaka (Arhiv MGML, 2011) 89
Slika 166: Hojnica sestavljena iz betonskih plošč in granitnih kock (Arhiv ZVKDS, 2011) 89
Slika 167: Načrt za Zoisov spomenik (Arhiv MGML, 2011) 89
Slika 168: Zoisova piramida (Arhiv ZAL, 2011) 89
Slika 169: Marijino znamenje pred cerkvijo sv. Jakoba in jezuitskim samostanom, 1689 (Stopar, 1996) 91
Slika 170: Svetega Jakoba trg z znamenjem pred cerkvijo in jezuitskim samostanom, 1744 (Korošec, 1991) 91
Slika 171: Svetega Jakoba trg z znamenjem pred cerkvijo, 1840 (Korošec, 1991) 91
Slika 172: Cerkev sv. Jakoba pred letom 1895 in trg z znamenjem (Kopriva, 1989) 91
Slika 173: Cerkev sv. Jakoba z novim zvonikom in trg z znamenjem, 1913 (Arhiv ZVKDS, 2011) 91
Slika 174: Prvi Plečnikov načrt za ureditev Šentjakobskega trga (Arhiv MGML, 1980) 92
Slika 175: Drugi načrt za ureditev Šentjakobskega trga (Arhiv MGML, 1980) 93
Slika 176: Šentjakobski trg pred cerkvijo (Arhiv ZVKDS, 2011) 94
Slika 177: Šentjakobski trga s stebrom (Arhiv ZVKDS, 2011) 94
Slika 178: Peščena ploskev s hojnico v liniji vhoda v cerkev in zelena volumna (Arhiv ZVKDS, 2011) 95
Slika 179: Zelena kulisa ob trgu (Arhiv ZVKDS, 2011) 95
Slika 180: Linija dreves in linija robnika s konfini (Arhiv ZVKDS, 2011) 95
Slika 181: Vodnjak v osi stebra (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 182: Robnik s konfini v osi vodnjaka (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 183: Vegetacija zasajena z organsko razmestitvijo (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 184: Hojnica v osi vhoda v cerkev (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 185: Steber postavljen kot dominanta s kontrastom pred temnim ozadjem (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 186: Gradacija merila med konfini in krošnjami (Arhiv ZVKDS, 2011) 96
Slika 187: Popis rastlin s prvega načrta (Arhiv MGML, 2011) 97
Slika 188: Popis rastlin z drugega načrta (Arhiv MGML, 2011) 97

Slika 190: Gabra pred vhodom v cerkev (Arhiv ZVKDS, 2011) 98
Slika 191: Zelena kulisa topolov za prekrivanje cerkve in drevored kroglastih javorjev (Arhiv ZVKDS, 2011) 98
Slika 192: Skupina dreves z okroglimi robniki in staro znamenje (Stele, 1955) 98
Slika 193: Obstoječe stanje s skupino dreves z okroglimi robniki (Arhiv ZVKDS, 2011) 98
Slika 194: Načrt trga z detajli obodnega tlakovanja s konfini in vodnjakom (Arhiv ZVKDS, 2011) 99
Slika 195: Granitni robnik z vmesno položenimi porfiritnimi ploščami (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 196: Betonski robnik ob drevesu (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 197: Načrt konfina (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 198: Konfin sestavlja kocka in krogla (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 199: Plečnikov načrt vodnjaka s pripisom (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 200: Vodnjak z obodnim tlakovanjem (Arhiv ZVKDS, 2011) 100
Slika 201: Znamenje z Marijinim kipom in vogalno postavljenimi svetniki (Arhiv ZVKDS, 2011) 101
Slika 202: Plečnikov steber z Marijinim kipom in svetniki prestavljenimi na kapitel (Arhiv ZVKDS, 2011) 101
Slika 203: Niša za drevo na Hrvatskem trgu (Arhiv ZVKDS, 2011) 104
Slika 204: Drevo med ograjo ob Bežkovi vili v Kranju (Hrausky in sod., 1997) 104
Slika 205: Detajl načrta za promenado s »stebrno dvorano« (Arhiv ZAL, 2011) 106
Slika 206: Detajl ureditvenega načrta okolice cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011) 106
Slika 207: Tloris cerkve sv. Frančiška Asiškega (Hrausky in sod., 1996) 106
Slika 208: Načrt dela Vrta na bastiji na Hradčanih (Burkhardt, 1986) 106
Slika 209: Načrt dela Prelovškovega vrta (Arhiv MGML, 2011) 106
Slika 210: Načrt dela ureditve ob Hramu Majke Božje Lurdske v Zagrebu (Stele, 1941) 106
Slika 211: Del drugega urbanističnega načrta iz leta 1944 (Arhiv MGLM, 2011) 107
Slika 212: Plečnikova skica stopnišča Rajskega vrta na Hradčanih iz leta 1921 (Prelovšek, 1992) 108
Slika 213: Skici tlorisa in narisa stebra in stebriča z vazo na Plečnikovem vrtu 109
Slika 214: Skici tlorisa in narisa stebra in vegetacije na Prelovškovem vrtu 109
Slika 215: Skici tlorisa in narisa Napoleonovega spomenika z Ilirskim stebrom, konfini in vegetacijo 109
Slika 216: Skici tlorisa in narisa Šentjakobskega trga s stebrom, konfini in drevoredom 109

Slika 217: Skici tlorisa in narisa promenade s stebrnimi svetilkami in robniki
Slika 218: Skici tlorisa in narisa drevesa na platoju pred Glasbeno matico 110
Slika 219: Skici tlorisa in narisa trikotnega parka s stebrnimi svetilkami in drevoredom 110
Slika 220: Skici tlorisa in narisa znamenja sv. Trojice na Kongresnem trgu 110
Slika 221: Skici tlorisa in narisa Gledališke stolbe s stebrno svetilko 111
Slika 222: Skici tlorisa in narisa Gerberjevega stopnišča s stebrnimi svetilkami 111
Slika 223: Skici tlorisa in narisa stopnišča ob Stari cerkvi s stebrno svetilko 111
Slika 224: Skici tlorisa in narisa ureditve pred cerkvijo sv. Mihaela s topolovimi drevoredi in stebri ob osrednjem prostoru 112
Slika 225: Skici tlorisa in narisa promenade s topolovimi drevoredi in svetilkami ob osrednjem prostoru 112
Slika 226: Skici tlorisa in narisa parka Zvezde z osrednjim prostorom 113
Slika 227: Skici tlorisa in narisa Žal z drevoredom smrek in svetilkami ob osrednjem prostoru 113
Slika 228: Skici tlorisa in narisa Tromostovja s topoli in svetilkami ob osrednjem prostoru mostu 113
Slika 229: Skici tlorisa in narisa Trnovskega mosta z brezovim drevoredom in konfini ob osrednjem prostoru 113
Slika 230: Skici tlorisa in narisa Čevljarskega mostu z vrbami ob vstopnem delu, s stebrnimi svetilkami in konfini ob osrednjem prostoru 114
Slika 231: Skici tlorisa in narisa Zoisove ceste z drevoredom stebrastih hrastov in drevoredom kroglastih javorjev ob osrednjem prostoru 114
Slika 232: Skici tlorisa in narisa Rimskega zidu z južnimi mestnimi vrati in stebri ob osrednjem prostoru 114

OKRAJŠAVE

NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica
MG	Moderna galerija Ljubljana
MGML	Muzeji in galerije mesta Ljubljana
sod.	sodelavci
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana
ZVKDS	Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

1 UVOD

Jože Plečnik je bil leta 1872 rojen v Ljubljani, svoj visokošolski študij arhitekture pa je zaključil na Dunaju, kjer se je v svobodnem poklicu tudi začela njegova poklicna kariera. Realizacija Zacherlove hiše, končane v letu 1905, danes predstavlja eno njegovih največjih in največkrat obravnavanih arhitekturnih del. Nerazumevanje njegovega nadaljnjega dela na Dunaju ga je pripeljalo v Prago, kjer se je daljše obdobje posvetil le poučevanju, ki se je končalo v letu 1920 z imenovanjem za arhitekta praškega gradu z okolico. Istega leta je dobil tudi povabilo za poučevanje na ljubljanski univerzi, ki ga je sprejel in tako do leta 1934, ko je odšel iz Prage, istočasno delal v obeh mestih hkrati. V tem času so med drugim po Plečnikovih načrtih nastali znameniti vrtovi na Hradčanih, ki predstavljajo njegovo prvo večje delo v odprtem prostoru. V istem obdobju so nastale tudi Plečnikove najpomembnejše zasnove odprtega prostora v Ljubljani.

Plečnikova predanost poklicu se izraža v izjemno širokem in raznolikem opus zgrajenih in načrtovanih objektov v evropskem prostoru in v Sloveniji. Ustvaril je vile, hiše, sakralne objekte, knjižnico, javne objekte, mostove, številne adaptacije in rekonstrukcije, znamenja in nagrobnike, ukvarjal se je celo z grafično opremo. Plečnikov ustvarjalni razpon sega od urbanizma do oblikovanja zamaška na steklenici, kot je arhitektovo delo v svoji knjigi, ki obravnava Plečnikova dela, slikovito označil avtor (Krečič, 1992). Plečnikova izjemnost in kompleksnost se med drugim izstopajoče izraža tudi v številnih in raznovrstnih zasnovah odprtega prostora v tujini in v Ljubljani.

Magistrsko delo obravnava Plečnikovo ustvarjanje na področju urejanja odprtega prostora v tujini in v Ljubljani, ki je hkrati z arhitekturnimi deli, mestu opravičeno prineslo vzdevek »Plečnikova Ljubljana«. V delu so predstavljeni Plečnikovi urbanistični načrti za Ljubljano, kjer so že vidne temeljne ureditve, za katere so bili kasneje izdelani načrti in realizacije. Delo se osredotoča na podrobno obravnavo posameznih načrtov in izvedenih del, nekatere pojasni z objavami iz takratnega tiska in jih komentira s stališča krajinsko arhitekturne stroke. V končni razpravi so povzete glavne značilnosti obravnavanih primerov in na podlagi teh opredeljeni Plečnikovi principi oblikovanja odprtega prostora.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Plečnikovih zasnov, izvedenih pred osemdesetimi leti, ni mogoče oceniti na podlagi obstoječega stanja ureditve in ne da bi bila znana zasnova prostora pred pričetkom izvedbe Plečnikove zasnove. Iz do sedaj objavljenih tekstov in študij ni mogoče razbrati osnovnih izhodišč Plečnikovega oblikovanja odprtega prostora. Vegetacija predstavlja eno od temeljnih prvin v zasnovah odprtega prostora, ki je od časa nastanka najbolj spremenila svojo podobo, zato je težje določiti izvirno zasaditveno zasnovo. K obnovi vegetacije v Plečnikovih ureditvah je potrebno pristopiti analitično in ugotoviti, kdaj je uporabljal vegetacijo, katere vrste rastlin in kje so najpogosteje uporabljene? Za sanacijo

ali rekonstrukcijo zasnove je potrebno najti izhodišča v arhivski dokumentaciji. Nekateri načrti so nastajali v daljšem časovnem obdobju, bili izvedeni v več variantah in v nekaterih primerih hkrati tudi spremenjeni tik pred izvedbo. V kolikšni meri so bili načrti uresničeni, oz. kakšne so razlike med obstoječim in načrtovanimi zasaditvenimi zasnovami?

1.2 CILJI MAGISTRSKEGA DELA

Cilj magistrskega dela je na izbranih primerih Plečnikovih ureditev odprtega prostora:
- prikazati stanje v prostoru pred izvedbo Plečnikove zasnove,
- opredeliti Plečnikov poseg in zasnovo,
- predstaviti arhivsko dokumentacijo Plečnikove zasnove,
- primerjati načrt in dejansko izvedbo,
- izvesti analizo oblikovanega odprtega prostora v načrtih in v izvedenih zasnovah.

Ključni cilj dela je na podlagi rezultatov analize krajinske zgradbe opredeliti Plečnikove principe oblikovanja odprtega prostora.

1.3 DELOVNE HIPOTEZE

Magistrsko delo sloni na naslednjih predpostavkah:
- Plečnikove ureditve odprtega prostora so bile izvedene na podlagi načrtov
- za nekatere zasnove je bilo izdelanih več načrtov,
- vegetacijskih in grajenih prvin v zasnovi ni mogoče obravnavati ločeno,
- vegetacija predstavlja ključno izrazno sredstvo v zasnovah in ne spontani dodatek,
- vegetacijske prvine so bile načrtovane in zasajene na podlagi zasaditvenih načrtov, ki jih je izdelal Plečnik.

1.4 METODA DELA

Magistrsko delo je nastalo na podlagi zbiranja podatkov o posameznih Plečnikovih zasnovah. Najprej je bilo s pomočjo katastrskih načrtov in fotografij analizirano stanje prostora pred izvedbo določene Plečnikove zasnove. Analizirani so bili urbanistični in izvedbeni načrti, pregledani arhivske fotografije, literatura in objave v periodičnem tisku. Izvedena je bila primerjava med posameznimi načrti in fotografijami iz različnih obdobij, na podlagi katerih je mogoče razbrati izvirno zasnovo določenega dela. Izvedena je bila analiza krajinske zgradbe načrtov in izvedenih zasnov, na podlagi katere so v sklepih povzete značilnosti in principi Plečnikovega oblikovanja odprtega prostora.

2 PREDSTAVITEV PLEČNIKOVIH UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA

2.1 PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA NA DUNAJU

V poglavju bodo predstavljeni začetki ustvarjanja arhitekta Jožeta Plečnika (1872–1957) na Dunaju, s poudarkom na obravnavi del, ki so povezana z urejanjem odprtega prostora.

Plečnikovo šolanje se je pričelo v Ljubljani, se nadaljevalo na obrtni šoli v Gradcu in se zaključilo na Dunaju. Šolanje, ki sicer ni bilo premočrtno, se je na Dunaju začelo z uvajanjem v arhitekturnem ateljeju Otta Wagnerja, enega vodilnih dunajskih arhitektov tedanjega časa, in se šele nato nadaljevalo na dunajski likovni akademiji. Potrebno je poudariti pomen in vpliv Wagnerja, ki je odigral bistveno vlogo s prepoznanjem bodočega genija in nato tudi s svojim mentorstvom, pod katerim je Plečnik uspešno končal študij. Verjetno ni naključje, da je Plečnik že za svojo diplomsko nalogo z naslovom »Urbanistično arhitekturna ureditev kopališkega mesta Scheveningen pri Haagu« obdelal temo, ki vključuje obravnavo odprtega prostora. Naloga je zahtevala širok nabor izkazovanja znanja, ki ga je Plečnik pridobil pri Wagnerju, in sicer od urbanistične zasnove do oblikovanja objektov ter odprtega prostora in morda, glede na kasnejša dela, tudi do zasaditvenega koncepta. Za odlično diplomsko delo je leta 1898 prejel potovalno štipendijo, tako imenovano rimsko nagrado, ki mu je omogočila ogled Italije in Francije. Opis potovanja ter senzibilno dojemanje prostora in arhitekture sta razvidna iz Plečnikovih dnevniških zapisov in pisem. Iz zapisov je mogoče zaznati njegovo občudovanje antične, renesančne in baročne umetnosti, ki jo je likovno analiziral in ovekovečil s skicami in opombami, ki so bile obvezni del njegovih zabeležk. V pismih je med drugim že mogoče razbrati ustvarjalne dileme, značilne za začetno obdobje ustvarjanja, ki ga je čakalo po vrnitvi s potovanja (Stele, 1967).

Vrnil se je na Dunaj, kjer je začel delati v svobodnem poklicu in leta 1898 uredil Jubilejno razstavo v Rotundi na Dunaju, ki sta jo zaradi izrednega učinka tkanine, pozamenterije in postavitve lončnic pohvalila celo Adolf Loos in Wagner. Leta 1901 se je pridružil Secesiji – Avstrijskemu združenju likovnih umetnikov, za katero je zasnoval nekaj odmevnih razstav. Za X. razstavo Secesije je med drugim uporabil tudi okrasno rastlinje, za XV. razstavo pa je postavil stenski vodnjak s figuro in rastlinjem, ki predstavlja enakovreden del kompozicije (Hrausky in sod., 1998).

Stilizirano vegetacijsko okrasje je sicer značilno za obdobje secesije, vendar Plečnik vegetacije ni uporabljal le kot dekoracijo, temveč ji je poskušal dati enakovredno kompozicijsko vlogo, ki se je iz interjerja preselila na vrt in kasneje še v odprti prostor mesta. Načrt adaptacije hiše Weidmann iz leta 1901 vključuje zimski vrt in pergolo v prvem nadstropju ter stopnice za povezavo stanovanja z dvoriščem. Poskrbel je tudi za ozelenitev predvrta na ulični strani, na strehi stranskih traktov ob mansardnih oknih pa je postavil korita z ovijalkami, kar je mogoče razumeti kot del strešnega vrta. Istega leta

je z zasnovo fasade s secesijskim cvetnim okrasom in preureditvijo lože v zimski vrt sodeloval tudi pri gradnji vile Langer, ki ima v tlorisni risbi vrisano tudi zunanjo ureditev z vegetacijo. Med letoma 1904 in 1915 je potekala preureditev, dozidava in ureditev vrta vile Zacherl. V stranskem traktu je prizidal polkrožni železni balkon s stopnicami, ki so vodile na vrt, ob glavnem traktu pa so postavili pravokotno teraso, pod katero je bil zimski vrt (Hrausky in sod., 1998). Pri obeh adaptacijah že zgrajene hiše Weidmann in vile Zacherl je oblikoval zunanji stopnišči za neposredno povezavo stanovanja z vrtom, kar kaže na pomen, ki ga je Plečnik pripisoval vrtu, kot pomembnemu sestavnemu delu hiše, ki omogoča bivanje na prostem. Zasnova priložnostne postavitev oltarja in osna ureditev Zacherlovega vrta pa že izkazujeta Plečnikova tudi kasneje uveljavljena oblikovalska načela pri urejanju odprtega prostora.

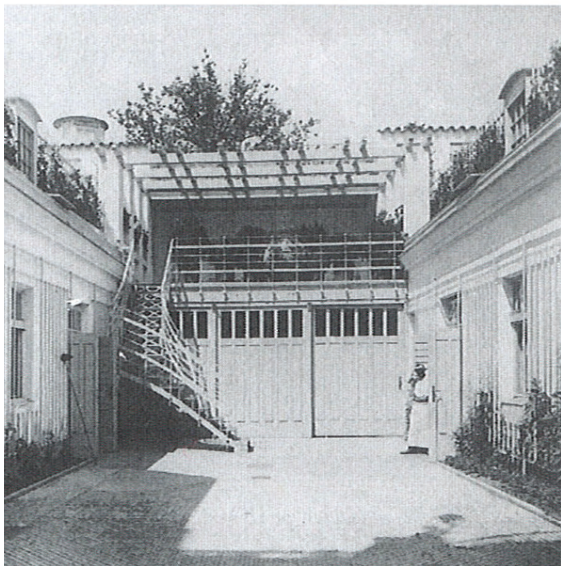

Slika 1: Hiša Weidmann z zimskim vrtom, pergolo in stopnicami (Hrausky in sod., 1998)
Slika 2: Vila Zacherl z balkonom in stopnicami (Hrausky in sod., 1998)

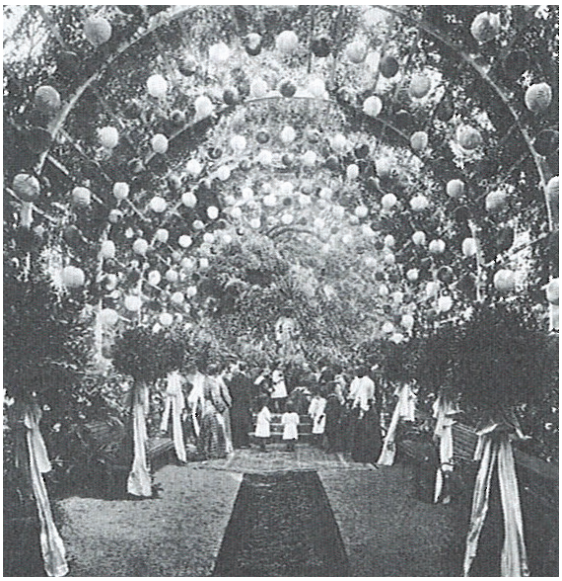

Slika 3: Postavitev oltarja na Zacherlovem vrtu (Hrausky in sod., 1998)
Slika 4: Slovesna ureditev Zacherlovega vrta (Hrausky in sod., 1998)

Med začetnimi naročili na Dunaju je bil tudi vodnjak Karla Borromejskega (1908/09), ki ga je mogoče označiti kot prvo Plečnikovo delo v odprtem prostoru mesta, kjer je preizkusil ter združil več strok in principov oblikovanja, od urbanizma, arhitekture, kiparstva in celo do vključitve vrtnoarhitekturne zasnove. Vodnjak je postavljen v prostor pod nivojem trga, ki je ustvarjen in omejen s krožnim vodnim bazenom in elipsoidnim opornim zidom. Tratni ploskvi znotraj zidu v obliki polmeseca sta robno zasajeni s topoli, ki oblikujejo notranji prostor trga in se tokrat prvič pojavijo v Plečnikovi zasnovi. Drevesa s stebrasto obliko krošnje so kot del kompozicije trga z vodnjakom vidna tudi na maketi. Polkrožna lesena klop na valjastih podstavkih omejuje »zeleni« del in ustvarja ožji prostorski okvir ob vodnjaku. Vodnjak sestavljajo tri skodele in obelisk, motiv, ki ga je arhitekt v svojem nadaljnjem ustvarjanju še večkrat uporabil. Kamniti valji kot podstavki za skulpture in skodele so v vodnem bazenu postavljeni vertikalno, pod leseno klopjo pa se v večjem številu in manjšem merilu pojavijo v ležečem položaju. Srednji del vodnjaka z vegetacijskim okrasjem je modeliral Plečnik sam.

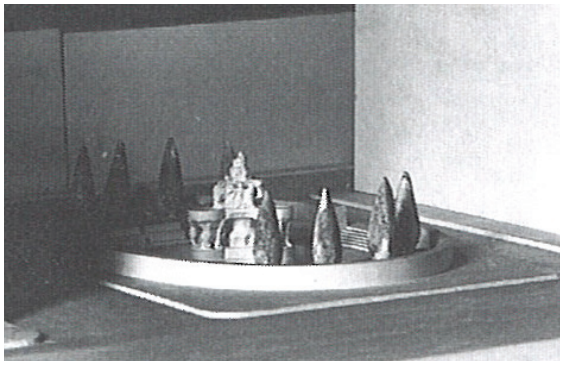

Slika 5: Model trga z vodnjakom Karla Borromejskega (Hrausky in sod., 1998)
Slika 6: Trg z vodnjakom Karla Borromejskega (Hrausky in sod., 1998)

Plečnik je imel na Dunaju velika in odmevna naročila, med katera nedvomno sodijo slovita Zacherlova hiša in železobetonska cerkev sv. Duha. V kripti je uresničil tip cerkve s stebri, ki predstavljajo vodilni motiv njegove arhitekture in jih je kasneje vključeval tudi pri oblikovanju odprtega prostora. Imel pa je tudi večje ambicije, vendar mu določeni dunajski krogi zaradi porekla in nenaklonjenih ocen v zvezi z dunajsko cerkvijo niso omogočili profesure na akademiji, zato je odšel v Prago.

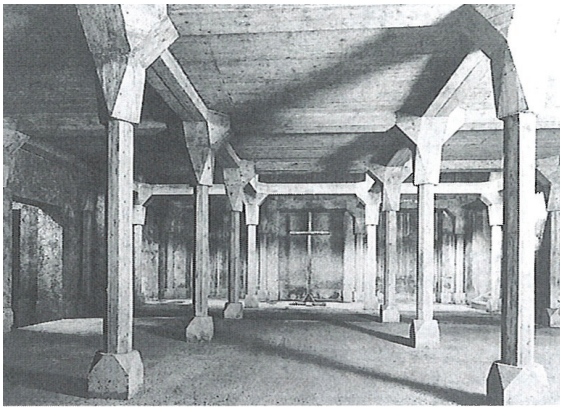

Slika 7: Kripta cerkve sv. Duha (Hrausky in sod., 1998)

2.2 PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA V PRAGI

2.2.1 Plečnikovo poučevanje na praški umetnoobrtni šoli

Plečnik se je odzval na povabilo arhitekta Jana Kotěre, sošolca z dunajske akademije, ki mu je v začetku leta 1911 ponudil mesto profesorja na praški umetnoobrtni šoli, kjer je dal svoj prispevek, ki je bil bolj kot za učence pomemben za smeri, interese in slog njegovih poznejših del. Kot temelj pedagoškega dela za študij arhitekture je prevzel klasične vzore, čeprav je včasih dopustil, da študent izdela tudi kaj bolj sodobnega (Krečič, 1992). Janko Omahen sicer v knjigi Izpoved (Omahen, 1976) trdi, da Plečnik ni nikomur pustil izraziti se po svoje, da je zatiral učenčevo pobudo in s tem ustvarjalnost. Kakorkoli, risba malega paviljona Otta Rothmayerja iz leta 1918 je gotovo nastala pod profesorjevim vplivom, saj je mogoče odčitati paralele s Plečnikovo skico cerkve, pred katero je kot predprostor oblikovan portik s striženo drevesno vegetacijo. Moderna zasnova paviljona s tankimi železnimi nosilci ustvarja transparentnost pritličja, ki je umeščeno med strižene kubuse dreves, ki predstavljajo gabaritno in oblikovno poenotene »zelene« paviljone. Rešitev nakazuje možnost oblikovanja odprtega prostora z vegetacijo, ki jo je Plečnik razvijal v nadaljevanju svojega dela z Ottom Rothmayerjem, ki je kasneje postal njegov sodelavec na Hradčanih.

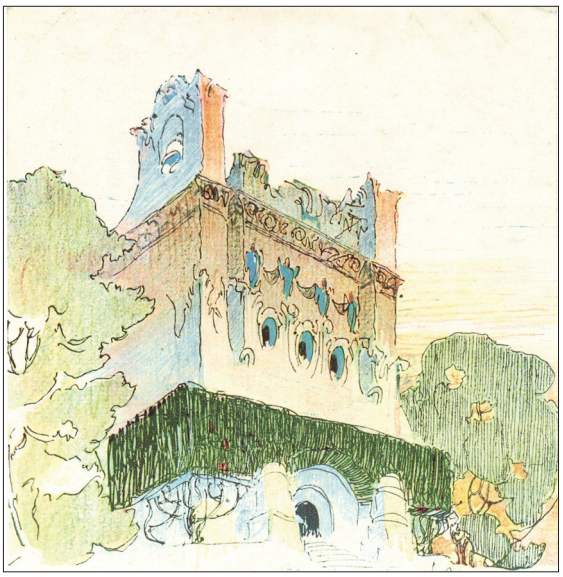

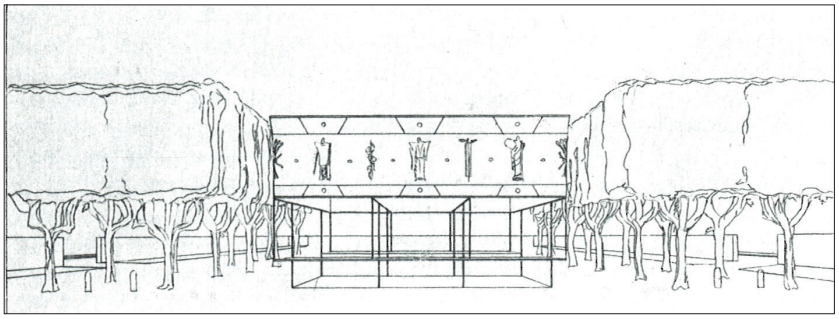

Slika 8: Skica cerkve s striženo drevesno vegetacijo (Krečič, 1992)
Slika 9: Otto Rothmayer, Mali paviljon s striženo drevesno vegetacijo, 1918 (Krečič, 1992)

2.2.2 Plečnik – arhitekt praškega gradu

Med desetletnim poučevanjem v Pragi Plečnik ni prejel večjih naročil, dokler ni bil razpisan natečaj za ureditev vrtov ob praškem gradu na Hradčanih. Plečnik je sodeloval v natečajni komisiji kot predstavnik umetnoobrtne šole in ker natečaj ni prinesel zadovoljivih rešitev, je zaradi renomeja Plečnik dobil neposredno naročilo za ureditev vrtov. Prvi češkoslovaški predsednik Tomáš G. Masaryk mu je leta 1920 podelil naziv arhitekta praškega gradu (Krečič, 1992).

Hradčani so izjemno obsežen, heterogen in obzidan kompleks zgradb z gradom ter odprtimi prostori, ki ležijo na vzpetini nad mestom. Sestavljajo jih nekdanja kraljeva palača, gotska katedrala sv. Vida, bazilika sv. Jurija, cerkev Vseh svetih. Po letu 1918 so jo določili za urad predsednika in tudi predsedniško rezidenco. Hradčani predstavljajo najpomembnejši zgodovinski spomin cele dežele in kot prestol čeških kraljev tudi simbol lastne državnosti. Zaradi izpostavljene lege, vtisa arhitekturne enotnosti in historičnih obzidij se kompleks tradicionalno imenuje »grad«. Znotraj kompleksa je bilo več grajskih dvorišč, na obodnih platojih pa so ležali vrtovi, ki so bili urejeni v različnih preteklih obdobjih nastajanja grajskega kompleksa.

S prihodom prvega demokratičnega predsednika (1918–1935) češke republike filozofa in asketa Tomáša G. Masaryka (1850–1937) na Hradčane se je v skladu z njegovo usmerjenostjo oblikovala tudi težnja po povezanosti mesta z gradom, boljši dostopnosti ter popularizaciji vrtov in gradu. Čast urejanja vrtov je pripadla Plečniku, ki od diplome, za katero lahko rečemo, da je bila njegovo prvo delo na področju urbanizma, pa do sprejetja naročila za ureditev vrtov ni imel večjih izkušenj z urejanjem odprtega prostora. Zato predstavljajo začetek na tem področju prav vrtovi, dvorišča in bližnja okolica praškega gradu. Najpomembnejši del Plečnikove zasnove odprtega prostora Hradčanov je bila njegova zamisel povezave mesta z gradom, obhodnost kompleksa ter koncept prehodnosti, ki ga je ustvaril z medsebojno povezavo dvorišč in objektov, objektov oz. rezidence z vrtovi ter neposredne povezave dvorišč z vrtovi.

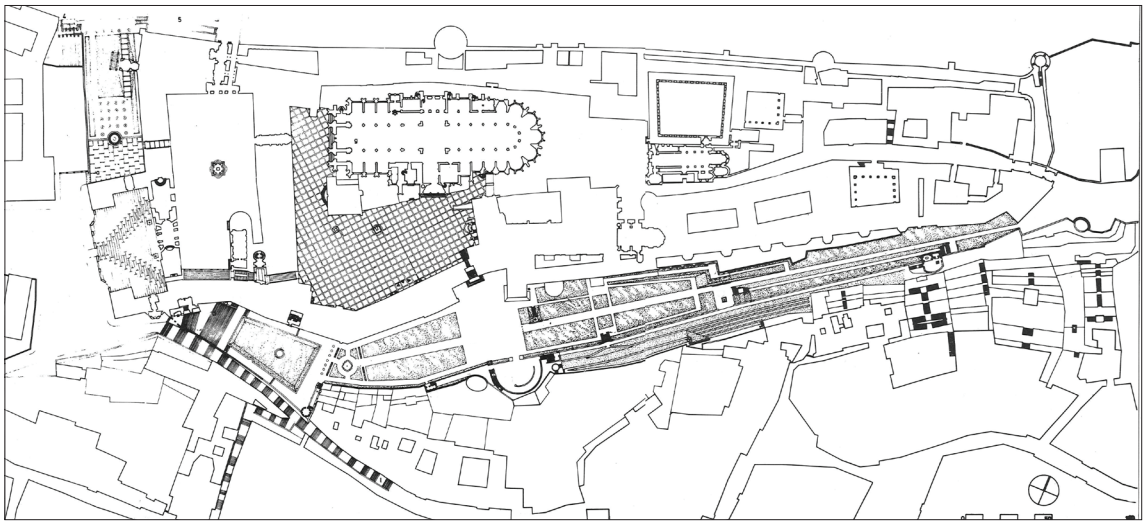

Slika 10: Plečnikove ureditve dvorišč in vrtov praškega gradu (Valena, 1991)

2.2.3 Ureditev grajskih dvorišč na Hradčanih

V poglavju bodo obravnavane Plečnikove ureditve dvorišč, ki jih je povezal med seboj in z vrtovi ob južni strani gradu. Vstop v grad vodi preko prvega dvorišča, kjer se pojavi tlakovanje s hojnico v kontrastnem vzorcu tlaka, ki v diagonalnih smereh usmerja prehoda na prvo in drugo dvorišče. Najbolj znamenito je tretje dvorišče, ki je tlakovano s kvadratnim rastrom, ki nevtralizira smeri dvorišča, fasadne ritme, portale, vhode in prehode. Poudarek z obeliskom je postavljen na obrobje dvorišča, vendar tako, da je mogoče preko točke postavitve usmeriti poglede na več pomembnih arhitekturnih elementov na objektih in dvorišču. Podobno vlogo in kontrast monolitu ima na tem dvorišču tudi postavitev vodnjaka sv. Jurija. Tlak v kvadratnem rastru je bil po Plečnikovih načrtih hkrati realiziran tudi na Kongresnem trgu v Ljubljani. Na Hradčanih je izvedba potekala od leta 1926 do 1947, v Ljubljani pa od leta 1928 do 1932.

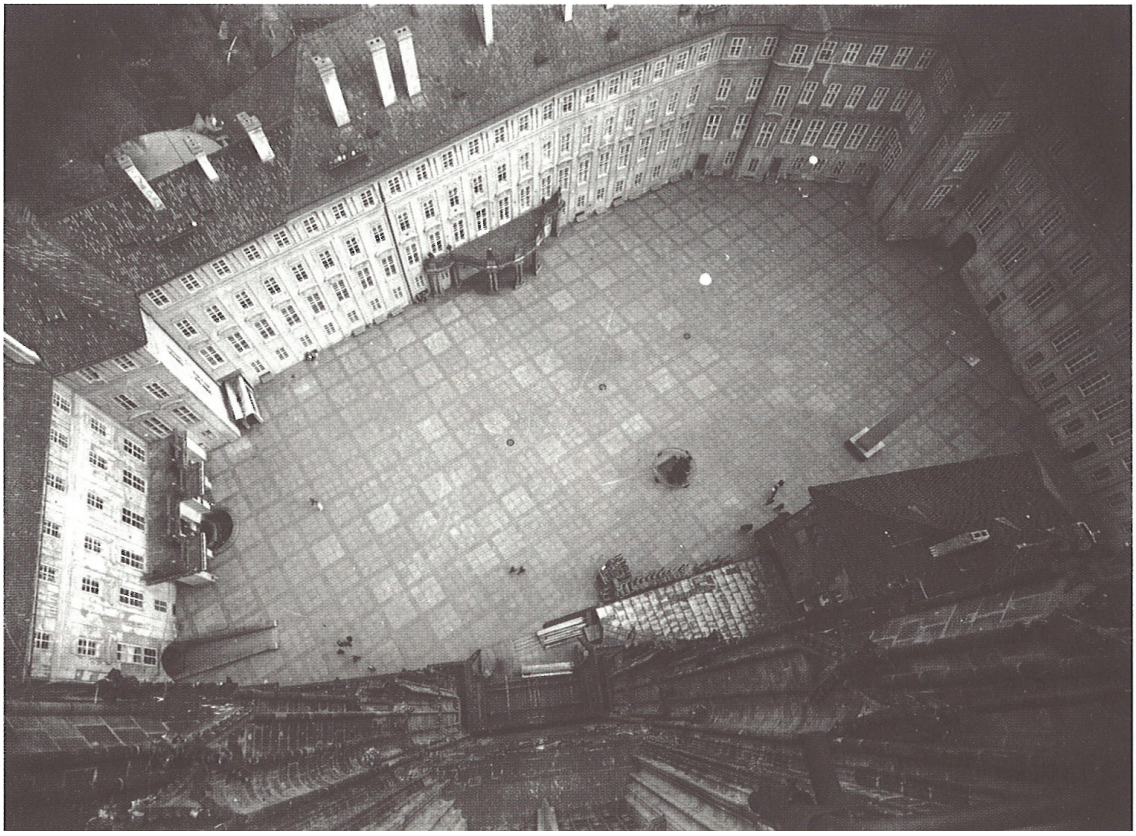

Slika 11: Tretje dvorišče z obeliskom in vodnjakom sv. Jurija (Burkhardt, 1986)

Izjemen poseg je Plečnik naredil s prebojem grajskega objekta, ki preko Bikovskega stopnišča povezuje tretje dvorišče z Vrtom na okopih. Vstop na stopnišče poteka pod baldahinom, ki sloni na stebrih z biki, od koder se odpira pogled na vrt. Odprto stopnišče je dvonivojsko in ima v vsakem nadstropju razgledni balkon, ki omogoča tlorisno dojemanje Južnih vrtov in pogled na mesto. Pomemben je tudi obratni pogled, ki poteka iz smeri vrtov proti dvorišču in je usmerjen na katedralo.

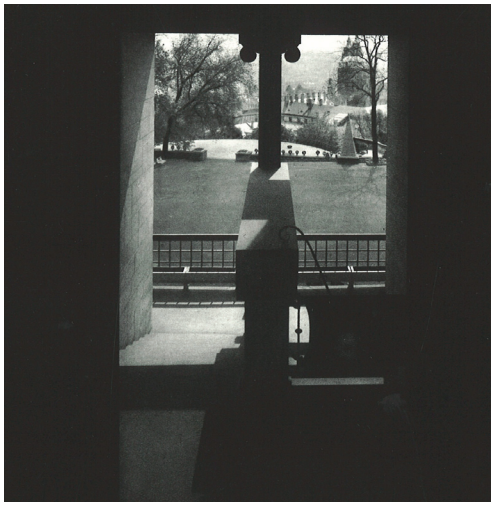

Slika 12: Bikovsko stopnišče povezuje tretje dvorišče in Vrt na okopih (Plečnik, 1968)

Primer kompleksne ureditve dvorišča in vrta predstavlja Vrt na bastiji, imenovan tudi četrto dvorišče, kjer sta uporabljena dva kontrastna kompozicijska principa oblikovanja ter nabor številnih grajenih in vegetacijskih prvin, ki jih je mogoče uvrstiti med najbolj značilne prvine Plečnikovih vrtnoarhitekturnih ureditev. Vrt je osno zasnovan in tripartitno razdeljen na spodnji v geometrijskem rastru tlakovani del z zidom in dvojnimi krožnimi stopnicami, zgornji peščeni del z zasaditvijo cipres v geometrijskem rastru in neformalno zasnovani »japonski vrt« s pergolo. Na tratni površini vrta je v neformalni razmestitvi zasajena različna vegetacija, med katero so organsko speljane poti iz lomljenca. Klančini za dostop v Špansko dvorano sta urejeni ob vzhodnem delu vrta. Pergola, ki predstavlja reminiscenco na obrambni stolp, in vhodna lopa sta postavljeni v zamaknjeni prostorski osi ureditve. Ob obeh straneh sta vzdolž zgornjega dela vrta urejeni tratni ploskvi z drevoredoma, ki ustvarjata formalni prostorski okvir ureditve. Ločevanje peščenih in tratnih površin je urejeno z robniki. Formalna zasaditev cipres je poudarjena z okroglimi robniki ob cipresah, ki z drevoredno potezo v oseh zasaditve zaključujejo vrt. Neformalni del vrta je v literaturi omenjen kot »japonski vrt«, kar je morda povezano z dejstvom, da je Plečnik po obvestilih znanca napisal članek o kvarnih vplivih evropske kulture na tradicionalno japonsko kulturo (Krečič, 1992).

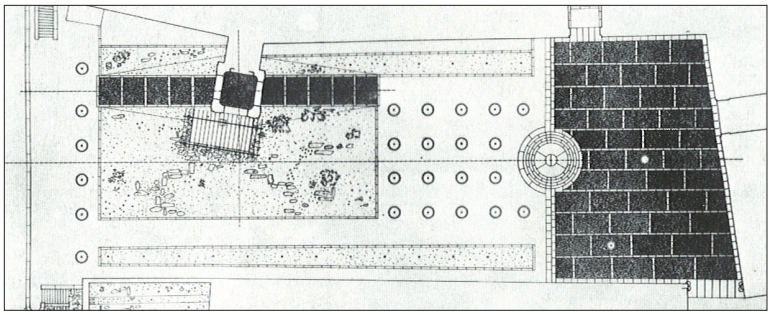

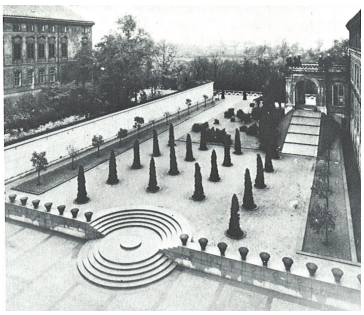

Slika 13: Načrt Vrta na bastiji, 1927 (Burkhardt, 1986)
Slika 14: Vrt na bastiji (Burkhardt, 1986)

2.2.4 Južni vrtovi na Hradčanih

Na terasi med opornim zidom in južno stranjo gradu so Južni vrtovi, sestavljeni iz Rajskega vrta in Vrta na okopih. Po Plečnikovi zasnovi so vrtovi povezani z grajskimi dvorišči in z dostopi iz mesta, kar je bilo izvedeno s preboji v grajskem obzidju. Vstop na Rajski vrt je urejen z razglednim pomolom, ki leži na prehodu med prvim dvoriščem in razgledno teraso ob stopnicah obzidja Rajskega vrta.

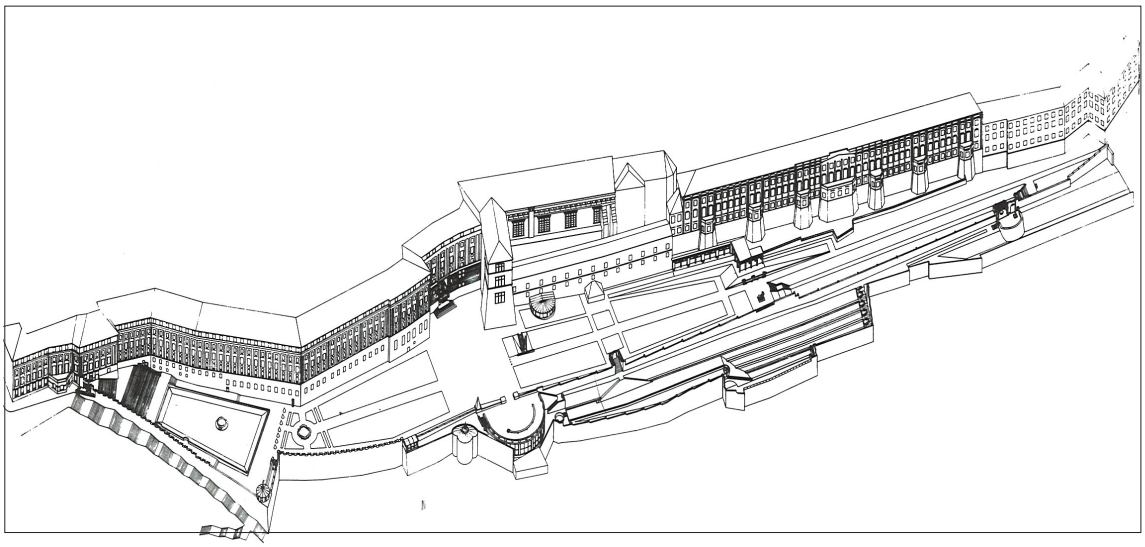

Slika 15: Aksonometrični prikaz Južnih vrtov (Valena, 1991)

Rajski vrt se začne s stopniščem izjemnih dimenzij, ki se v spodnjem nivoju nadaljuje v tratno površino z granitno obrobo in središčno postavljeno skodelo kot osrednjim akcentom vrta, v osi katerega je izveden izhod iz predsedniškega stanovanja. Neposreden izhod iz stanovanja predstavlja izjemen poseg v grajski arhitekturi in kaže na pomen, ki ga je Plečnik pripisoval vrtovom, kar lahko razberemo tudi iz sledečega citata: »Plečnik je tudi v notranjščini uveljavil isti princip ureditve kot na vrtovih: obstoječe prostore in njihovo arhitekturo je opremljal tako, da ji je dajal optične poudarke z razkošnimi detajli kot točkami, kjer obiskovalec zastane in z očmi objame poudarjeni detajl. Kakor se spuščamo nižje k vrtovom po prehodih in stopnicah, postajajo ti detajli v gradivu in v formah vse težji, monumentalnejši« (Krečič, 1992). Pogled na vrt omogoča transparentnost prehoda, ki je ustvarjena z zasteklenimi vrati. Vrtna ureditev obsega gradacijo kamnitih prvin od grajene strukture s stopniščem do redukcije na granitno obrobo in skodelo na trati, ki se nadaljuje s tratno ploskvijo brez grajenih prvin. Ureditev Rajskega vrta je mogoče opredeliti kot zasnovo s kontrastno in večplastno dvojnostjo. Kontrast je vzpostavljen med poševnino s stopniščem in tratno ravnino, med trdim granitom in mehko trato, med stopniščem brez obrobe in okvirjeno trato. Največji kontrast oziroma bipolarnost bi bila ustvarjena med dominantnima in monumentalnima prvinama, kot sta vertikalni obelisk in konkavna skodela. Vendar postavitev obeliska na Rajskem vrtu ni bila realizirana, postavljen je bil na tretjem grajskem dvorišču.

Sledi citat, ki izjemno kompleksno označi Plečnikovo zasnovo Rajskega vrta: »Tu je Plečnik prvič formuliral nekaj, kar more nositi oznako absolutne arhitekture, absolutnega oblikovanja, ki ne služi ničemur, razen lepotnemu učinku« (Krečič, 1992).

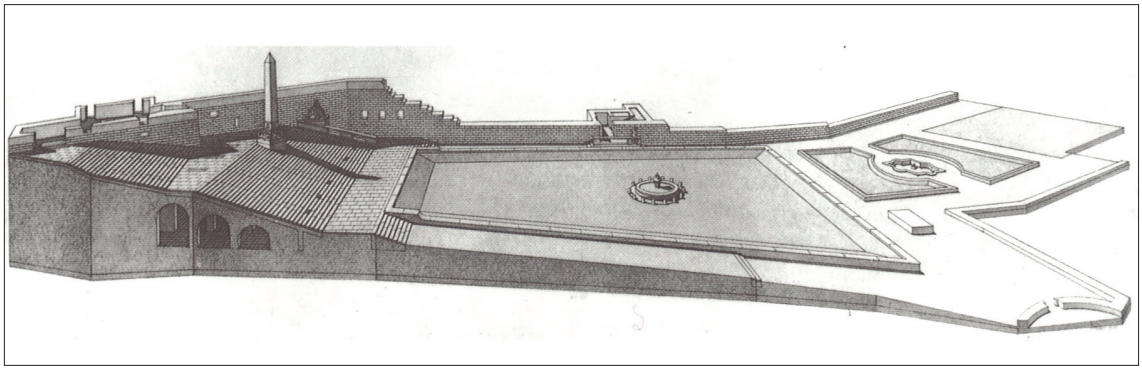

Slika 16: Rajski vrt, perspektiva, 1920 (Krečič, 1992)

Plečnikovo »absolutno« oblikovanje Rajskega vrta s prevladujočo rabo masivnih grajenih prvin je vključilo v svojo zasnovo obstoječe drevje, kar kaže na spoštovanje vegetacije kot ene najbolj ranljivih historičnih prvin, ki na drugi strani ustvarja izjemen kontrast v zasnovi, tako po obliki kot po naključni postavitvi drevnine.

Naslednji citat potrjuje Plečnikovo načrtno ravnanje in asketski koncept glede rabe vegetacijskih prvin v svojih zasnovah vrtov na Hradčanih: »Grajska uprava je Plečniku leta 1923 poslala v Ljubljano svoj predlog zazelenitve, iz katerega je črtal vse kovinske pergole in žive meje. Ohranil je le tratne površine z obstoječim drevjem, ne glede na novo tlorisno zasnovo in na to, kje je raslo drevo, četudi sredi poti. Z zanimanjem je prisluhnil vrtnarju Leonardu Jukličku, ko ga je ta učil izdelave strmih, s travo poraslih brežin, ki jih je pozneje, a manj uspešno, preizkušal v Ljubljani« (Prelovšek, 1997).

Za razumevanje Plečnikovih ureditvenih zasnov je pomemben tudi sledeči citat: »Alice je Plečniku pošiljala kar drobne zvežčiče s kratkimi stavki ali samo z besedami kot sugestijami za posamezne prostore, oziroma dele stanovanja ali vrtov na Hradčanih in Lanyh. Plečniku sporoča, da namerava dati delat izčrpno botanično študijo, ki naj bi prikazala, katero cvetje raste in cveti skupaj in kako si sledijo časi cvetenja, da bi bil rajski vrt v poletnih mesecih ves čas v cvetju. Študija bi zajela češki travnik, potem še slovaškega in bi tako zasaditev rajskega vrta s cvetjem simbolizirala skupni razcvet obeh narodov« (Krečič, 1992). Izvedba vrtov kaže, da Plečnik nikakor ni upošteval nazornih priporočil predsednikove hčere.

Cezura v vrtu je ustvarjena s poglobljenim prehodom do Matijevega paviljona ob obzidju, ki je najstarejša razgledna točka v vrtu. Rajski vrt se zaključi s prečnim drevoredom cipres, ki nakazujejo dostopno os do paviljona in prehod v formalni Vrt na okopih. V osi preloma grajskega objekta je zasnoval formalni historični parter, znotraj katerega je

v središčno os prestavil baročni vodnjak. Meje parterja je ustvaril z obsaditvijo z živo mejo, ki je edina tovrstna prvina na Hradčanih in nakazuje historični obstoj formalnih vrtov na tem prostoru. Ob grajskem zidu, kjer se srečata vrt na terasi in stopniščni dostop z mesta, je postavil mali razgledni paviljon, ki ima vlogo razglednega platoja in vlogo vstopa oziroma predprostora v vrt. Južni vrtovi se nadaljujejo z Vrtom na okopih, ki ima osno zasnovo z osrednjo potjo, ki se izteče na peščeni ploščadi pred Bikovskim stopniščem. Ploščad se za linijo obzidja razširi v polkrožno teraso s polkrožno klopjo, ki nakazuje obris prvotnega obrambnega stolpa. Pod teraso je bil zimski vrt, ob katerem so dostop in stopnice, ki vodijo na teraso. Iztek stopnic je na terasi označen s piramido, ki je postavljena v osi Bikovskega stopnišča in usmerja poglede s ploščadi na mesto in kupolo cerkve sv. Nikolaja. Piramida ima vlogo prostorskega označevalca spremembe smeri in usmerjevalca pogledov. Pod Terezijanskim krilom najdene temelje polkrožnega obrambnega stolpa so po Plečnikovih načrtih nadzidali v tako imenovano voliero oziroma zimski vrt (Hrausky, in sod., 1998). Vzdolžna os Vrta na okopih je prekinjena s prečno osjo geometrijskega parterja, ki povezuje dvoramno stopnišče za zidom in paviljon ob fasadi gradu. V nadaljevanju je naslednja prečna os ustvarjena z dvignjenim platojem in paviljonom ob fasadi – Bellevue. Ob brežini je Plečnikova kamnita klop z baročnimi plastikami in peščena razširitev s Samsonovim vodnjakom. Vzdolžna os se konča z Moravsko bastijo, ki vključuje paviljon s pergolo in kamnito mizo ter razširitev s polkrožno teraso, kjer je postavljena kamnita igla kot vertikalni poudarek, ki zaključuje obrambno linijo obzidja. Paviljon vključuje prvine, kot so zid, preboji v zidu z mrežnimi okni, pergola, mozaični tlak in obrast z divjo trto, ki jih je Plečnik kasneje variiral v svojih ureditvah na Hradčanih in v Ljubljani.

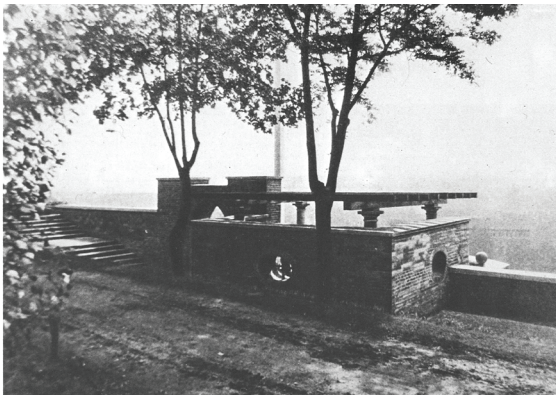

Slika 17: Razgledna terasa s klopjo in Piramido (Valena, 1991)
Slika 18:Mali razgledni paviljon (Valena, 1991)
Slika 19: Moravska bastija (Valena, 1991)

2.2.5 Komentar Plečnikovih ureditev na Hradčanih

Hradčani predstavljajo za Plečnika prvo izkušnjo z ustvarjanjem v odprtem prostoru, kjer se je srečal s prostorskim in zgodovinskim kontekstom, ki ju je poudaril, delno ohranil ali preoblikoval z reminiscencami iz konteksta. Posebno mesto v ureditvenih zasnovah zavzema drevesna vegetacija, ki je bila na Južnih vrtovih ne glede na Plečnikove kompozicijske zasnove ohranjena in z neformalno razmestitvijo vključena v zasnovo, s čimer je bil ustvarjen kontrast med ustvarjeno formalno in prevzeto neformalno zasnovo. Formalno zasnovo na Južnih vrtovih in na Vrtu na bastiji poudarjajo v stebrnem redu zasajene poteze cipres. Objekt gradu in oporni zidovi s paviljoni so obraščeni z divjo trto, ki nevtralizira in poenoti teksturo zidov. Plečnik je historične prvine reinterpretiral in jih vključil v svoje zasnove. Odkrite stopnice na Rajskem vrtu je reinterpretiral z monumentalnim stopniščem, historični Matijev paviljon je poudaril s konfini, izkopani obrambni stolp na Vrtu na bastiji je nadgradil s pergolo, stolp ob obzidju je poustvaril s polkrožno klopjo, nad stolpom ob gradu je postavil voliero. Ob baročnem vodnjaku je zasnoval formalni historični parter, baročne plastike so postale del kamnite klopi. S prebojem v gradu je preko Bikovskega stopnišča ustvaril prehod z dvorišča na vrt, izjemna je tudi povezava predsedniške rezidence z Rajskim vrtom. Za opazovanje razgledov je grajski zid perforiral z mrežnimi okni, v kontekstu zidu pa postavil paviljone, razgledne pomole in terase. Za nakazovanje prostorske smeri na pomembne silhuete mesta je ustvaril arhitekturne poudarke, kot so obelisk, piramida, vaza, skodela in zaključki ograjnih zidov s kroglami, ki vidno povezujejo Hradčane z urbano krajino Prage. Z njegovim urejanjem odprtega prostora je bila ustvarjena povezanost mesta z gradom ter boljša dostopnost in popularizacija vrtov. Plečnikovo dojemanje prostora in odpiranje pogledov na posamezne sekvence ali mestno krajino skozi arhitekturne elemente ali preko njih je eden od pomembnih in svojstvenih Plečnikovih prispevkov v oblikovanju odprtega prostora Hradčanov.

Študentom je Plečnik takole komentiral svoj oblikovalski prispevek: »Ta vrt je čuden ponaredek, skoraj 1 km je dolg. Na eni strani same palače, na drugi trdnjavski zid. Ta zid sem odprl na enem mestu in dobil sem – nepopisno lep pogled na mesto! Bogve kaj ne bo – slabo pa tudi ne! Nihče se ne more pred smrtjo šteti za srečnega! In mene veseli, čeprav je to neumno delo samih malenkosti, in to je ta boj, ki ga imam še dobojevati« (Grabrijan, 1968).

Z obnovo grajskih vrtov na Hradčanih je bila ustvarjena znamenitost, ki je zahtevala zaradi svojstvenega oblikovanja z zahtevnimi detajli tudi izjemne gradbene posege, zato je ob zaključku prve, najzahtevnejše faze v letih 1925–1927 grajska uprava izdala monumentalno fotografsko monografijo, ki so jo posneli posebej za to najeti izvrstni praški fotografi (Krečič, 1992).

2.2.6 Urbanistični načrti grajske okolice Hradčanov

Hkrati z urejanjem posameznih sekvenc odprtega prostora na Hradčanih se je Plečnik ukvarjal tudi z velikopoteznejšimi urbanističnimi zasnovami, med katere sodi načrt za povezavo grajskega območja z mestom iz leta 1922. Izdelal je veliko različnih skic za dovoz na grad in Letno, na vseh predlogih pa zasledimo izstopajočo krajinsko zasnovo, široko in dolgo alejo, namenjeno paradam. V načrtu ureditve širše okolice gradu iz leta 1928 predvideva dostop po levem bregu Vltave pod lokom Karlovega mostu. Zaradi zahtevne premostitve višinske razlike bi bilo posledično potrebno veliko rušitev, zato je bil načrt odklonjen.

Zadnji načrt ureditve bližnje grajske okolice iz leta 1934 obravnava zelene površine ob Hradčanih. Zeleno os v prostoru predstavlja aleja za parade, ki se navezuje na alejo, ki vodi do nabrežij Vltave, kjer je z drevoredi uredil tudi obrečni prostor. V načrt je vključil tudi tri razsežne vodne površine. Ključna prvina Slovesnega trg je kvadratni bazen, ovalno jezero obvladuje prostor pred objektom Belvedera, jezerce organske oblike v Jelenjem jarku pa leži v parkovnem kontekstu. Poleg monumentalnih objektov, ki so del krajinske ureditve z ortogonalnimi potmi, je zasnoval tudi paviljon za igre z žogo in vrtnarsko šolo. Žal je bil zadnji načrt kljub Masarykovi podpori za Plečnika usoden, saj so se protesti zaradi nestrinjanja z načrtom proti njemu nadaljevali, zato je po letu 1934 dokončno odšel iz Prage.

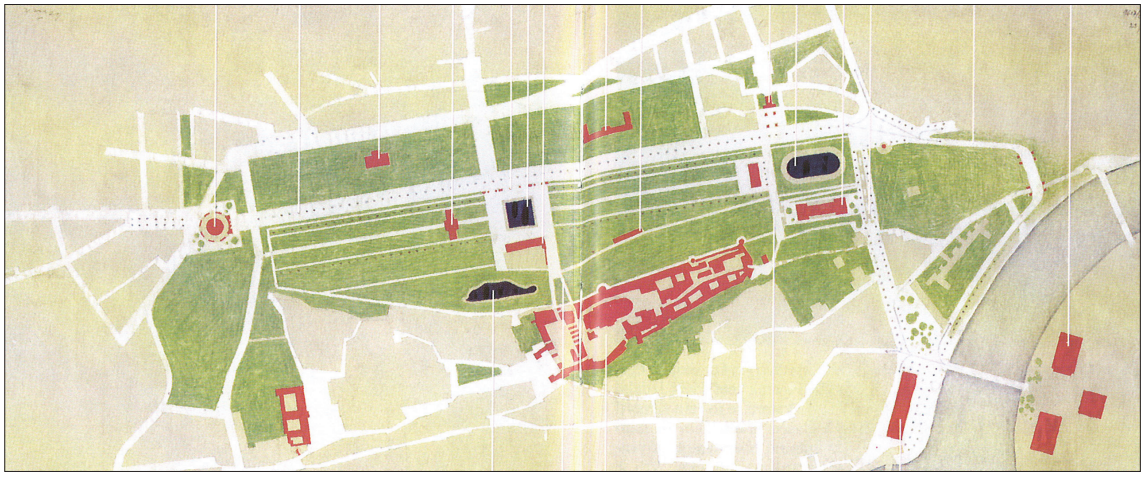

Slika 20: Plečnikov načrt ureditve grajske okolice, 1934 (Hrausky in sod., 1998)

2.2.7 Lany - letna rezidenca

Vzporedno z načrtovanjem in urejanjem vrtov in grajskih dvorišč ter adaptacijo gradu je Plečnik nadzoroval tudi prenovo predsedniške poletne rezidence v Lanyh, kjer je večji pečat kot s preureditvijo dvorca pustil z oblikovanjem obdajajočega parka.
Med letoma 1920 in 1933 je pred graščino v historičnem slogu zasnoval formalni park, ki se nadaljuje v odprto krajino. Vanj je vključil prvine, ki so najbolj reprezentativne za angleški krajinski slog. Z izkopanim materialom od napeljave vodovoda je moduliral krajino, speljal krožne poti, uredil odprte vodne jarke z grajenimi mostiči, okrašenimi s

kamnitimi kroglami, izvedel ojezeritev z lesenim mostičem in otokom, kjer bi po projektu stal tudi paviljon. Za park je zasnoval celo svojo kamnito klop. Park je obdan z opečnim zidom, v katerem so mrežna okna, kot zaključek pa so postavljene krogle na kockastih podstavkih. Monumentalno arhitekturno prvino v parku predstavlja petstebrni vodnjak ob ograji, ki ustvarja vtis stebrišča oziroma stebrne lope, pred katerim je oblikovana polkrožna razgledna terasa nad jezerom, ki jo omejujejo konfini. Ti se v redkejšem ritmu nadaljujejo ob robu poti, med njimi pa je zasajena polkrožno prirezana živa meja. V gospodarskem delu parka je zasnoval povečavo rastlinjaka z vodnjakom in čebelnjak. Ob rastlinjaku je ustvaril akcent z v zemljo zasajeno stebrno vazo. Pred vhodom v park je, kot del ograje v spomin na izgradnjo vodovoda, postavil vodnjak s kamnito piramido. Nasproti vhoda v grajski park so postavili Plečnikov spomenik vaščanom umrlim med prvo svetovno vojno, ki je sestavljen iz stebra in obeliska, večkrat ponovljenega Plečnikovega motiva. Tako kot vrtove na Hradčanih, je dal Vaclav Havel po letu 1990 prenoviti in odpreti za javnost tudi park v Lanyh, ki predstavlja zaradi zasnove in uporabe številnih vrtnoarhitekturnih prvin Plečnikov krajinskooblikovalski presežek.

Slika 21: Jezero, nasip s potjo in valji v Lanyh (Hrausky in sod., 1998)
Slika 22: Stebrni vodnjak in razgledna terasa (Hrausky in sod., 1998)

2.2.8 Park ob gradu Zvezda v Pragi

Plečnik je leta 1929 narisal tudi načrt za park ob znamenitem gradu v obliki zvezde iz 16. stoletja. Park so leta 1931 delno izvedli in obsega pravokotni parter, ki ga obdaja pot v obliki elipse, v katero sta vključeni stranski osi z asimetrično zasnovo. Uprava praškega gradu je Plečnika vključila le za oblikovanje parka in ne tudi za obnovo gradu.

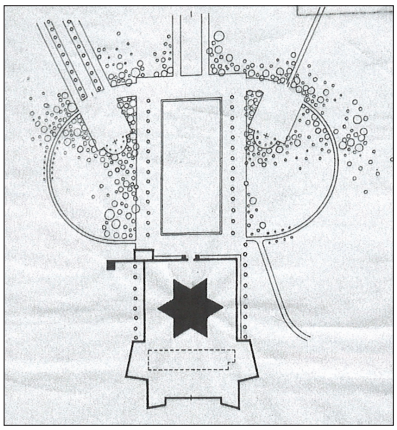

Slika 23: Načrt za park ob gradu Zvezda, 1928 (Hrausky in sod., 1998)

2.2.9 Zaključek Plečnikovega delovanja v Pragi

Leta 1927 so bila končana nekatera dela na Hradčanih, zato so vrtovi postali odprti za javnost in s tem tudi izpostavljeni kritiki. Klub za staro Prago je ureditve vrtov ocenil kot nesprejemljivo, čeprav so Plečnika pri imenovanju za grajskega arhitekta sprva podpirali. Negativno oceno je dobil zlasti načrt za povezavo gradu in mesta iz leta 1934, vrh pa je gonja dosegla s peticijo 245-ih žensk, ki so rotile, da naj grad rešijo pred vsiljivim tujcem, ki brez usmiljenja iznakaža češke spomenike (Hrausky in sod., 1998).

Leta 1935 je Masaryk odstopil in z njim je Prago zapustil tudi nerazumljeni Plečnik. Z njegovimi posegi se niso strinjali spomeniško varstvo, odbor za prenovo gradu in javno mnenje, kar je bil gotovo eden od glavnih vzrokov, zaradi katerih se je Plečnik dokončno vrnil v Ljubljano, kjer so ga čakali številni privrženci in zagovorniki, čeprav mu javno mnenje tudi v Ljubljani ni prizanašalo.

2.3 PLEČNIKOVI URBANISTIČNI NAČRTI ZA LJUBLJANO

Leto 1921 je bilo za Plečnika prelomno. Dobil je veliko in odgovorno nalogo – obnovo gradu in grajskih vrtov na Hradčanih, vendar se je kljub temu vrnil v Ljubljano, kjer je sprejel tudi mesto profesorja na novoustanovljeni Tehniški fakulteti. V obdobju med letoma 1920 in 1935, ko je dokončno zapustil Prago, je torej vzporedno delal v obeh mestih. V naslednjih poglavjih bodo ovrednoteni arhitektovi pomembnejši urbanistični načrti za Ljubljano, ki so predstavljali osnovo za kasnejše urejanje posameznih predelov mesta po njegovih načrtih.

Ljubljano je leta 1895 prizadel potres, ki je zahteval obnovo in popotresne preureditve, hkrati pa so bila novodobna stremljenja v urbanizmu tista vodila, s katerimi so voditelji mestne uprave pričeli izgrajevati sodobno Ljubljano 19. stoletja. V tem obdobju so bili zato izdelani številni regulacijski načrti, katerih avtorja sta bila med drugimi tudi Camillo Sitte in Maks Fabiani. In leta 1896 je bil potrjen in sprejet prav prirejeni Fabianijev regulacijski načrt. Mestna uprava je začela po letu 1921 tudi pri Plečniku naročati prve urbanistične zasnove za Ljubljano. Najvplivnejša pobudnika za povabilo Plečnika k reševanju urbanističnih problemov sta bila inženir Matko Prelovšek, ravnatelj mestnega gradbenega urada, in France Stele, umetnostni zgodovinar, konservator in mestni svetnik. Plečnik se je do prihoda v Ljubljano že dokazal s svojim uspešnim študijem in delom pri profesorju Wagnerju, v nadaljevanju pa z ustvarjanjem na Dunaju in v Pragi. V Steletovem zapisu, ki je bil objavljen sicer šele enajst let po izdelavi prvega Plečnikovega regulacijskega načrta za Ljubljano, najdemo odgovor na vprašanje o vzrokih in načinu Plečnikovega delovanja v Ljubljani. Predvsem pa je iz zapisa mogoče razbrati Steletovo zaupanje, zagovarjanje in razumevanje Plečnikovega dela. Najvažnejša Plečnikova lastnost, ki jo omenja Stele, je bila navezanost na Ljubljano in dobra analiza obstoječega stanja, ki jo je dobil s petletnim »vestnim študiranjem«, preden je izdelal prvi načrt (Stele, 1939).

2.3.1 Načrt »Studija regulacije Ljubljane in okolice«

Plečnikove urbanistične zamisli so se praviloma navezovale na načela, ki jih je spoznal v Wagnerjevi šoli, ki je izhajala iz enakomerne pravokotne ulične mreže z javnimi zgradbami, trgi, parki in spomeniki v oseh bulvarjev. Vendar Plečnik ni izhajal le iz formalnih zasnov, temveč je urejanju odprtega prostora namenil pomembno vlogo, ki je slonela na prepoznavanju prostorskega konteksta in avtorskem oblikovanju. Izhodišča za načrtovanje je dobil v Fabianijevem veljavnem regulacijskem načrtu, ki je uvedel obodni ring, na katerega se je navezovala mreža ulic in trgov. Ohranilo se je malo izvirnih načrtov, ohranjene so ozalidne kopije, na katerih je Plečnik še naprej delal. Nekaterih tem se je loteval znova, jih razvijal in spreminjal, jih opustil in narisal novo, drznejšo zamisel. Leta 1928 je izdelal prvi urbanistični načrt, ki se je imenoval »Studija regulacije Ljubljane in okolice«, risal pa ga je Vinko Glanz. V načrtu je upošteval nekatere poglavitne

funkcionalne in organizacijske vidike razširjene Ljubljane ter te podrejal lastnim oblikovalskim principom. Že v prvem načrtu je zasnoval nekatere radikalnejše posege v mestno tkivo. Gre za pozidavo novega kompleksa stavb z magistratom na področju Vodnikovega trga, zasnovo Južnega trga, ureditev okolice cerkve sv. Petra, umestitev univerze v Tivoliju idr. Ob teh zasnovah opazno izstopa novi načrt ureditve svetokrižkega okraja (Bežigrad).

Vse te zamisli so ostale za Plečnika ves čas ustvarjanja aktualne in jih je delno prilagodil zasnovam, ki so bile realizirane že pred izdelavo celostnega načrta. Mednje sodijo Vegova ulica in Cojzova cesta, regulacija Šentjakobskega trga, Ljubljanica z nabrežji, Tržnice idr. Med »večne teme« z variantami se uvrščajo Ljubljanski grad s številnimi variantami dostopov iz mesta, Južni trg kot podaljšek Vegove ulice, ureditev okolice Drame z Igriško ulico in Borštnikovim trgom, Prešernov trg, ureditev okolice cerkve sv. Jerneja v Šiški ter Opere in Narodnega doma (Krečič, 1982). V načrtu so poudarjeno obravnavane grafično izstopajoče posamezne sekvence odprtega prostora, ki niso zgolj grafične sheme, ampak predstavljajo realne zasnove za vsa kasneje detajlno izrisana in izvedena dela.

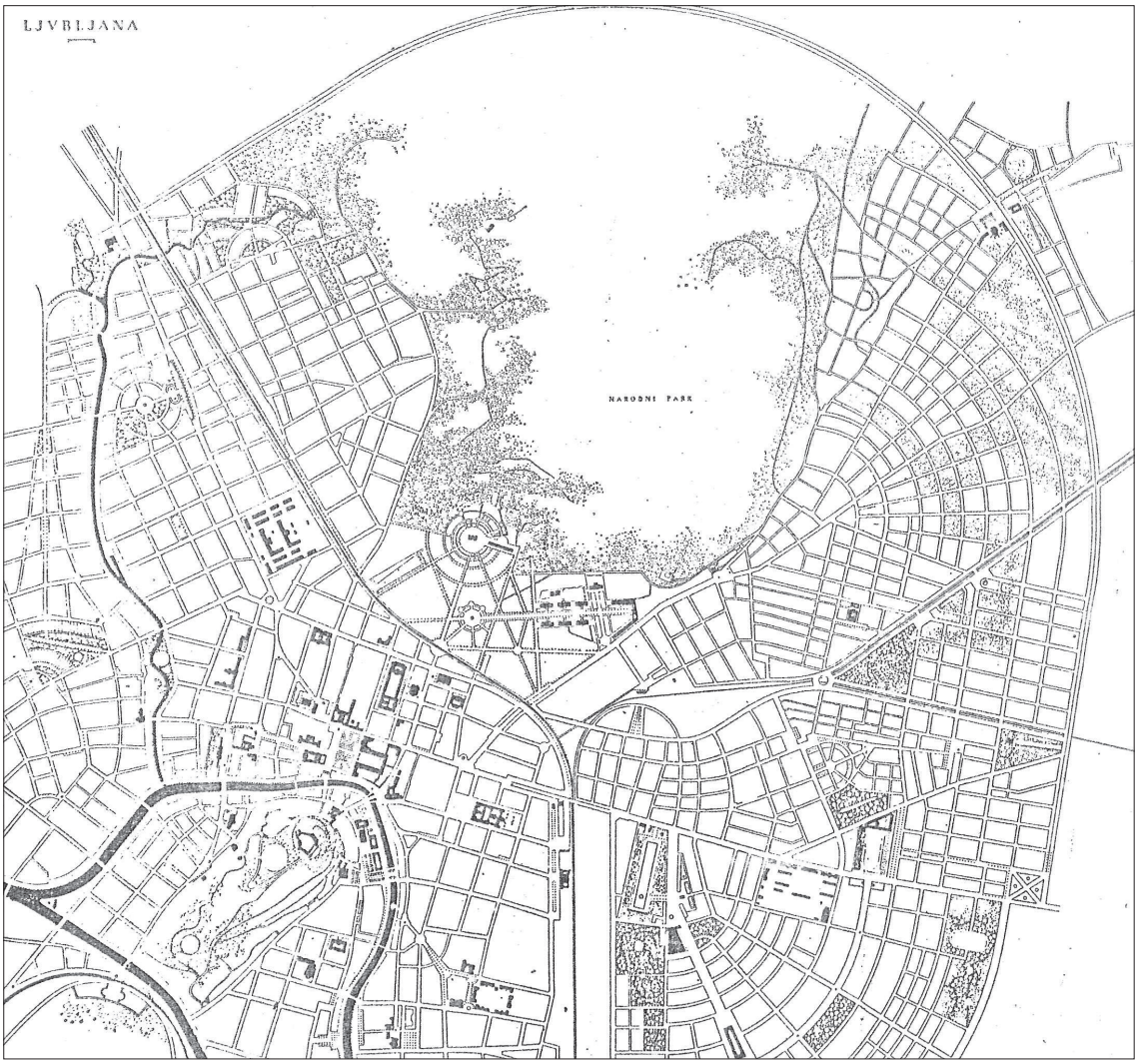

Slika 24: »Studija regulacije Ljubljane in okolice«, okoli leta 1928 (Krečič, 1982)

»Studija regulacije Ljubljane in okolice« je opremljena s spremnim Plečnikovim tekstom, ki predstavlja enega redkih tovrstnih dokumentov. Njegovi komentarji so tehtni in med drugim nakazujejo tudi poudarjeno afiniteto do prepoznavanja in rabe številnih prostorsko krajinskih motivov. Sledi opis načrta s komentarjem k Plečnikovemu tekstu, v katerega so vključeni tudi njegovi citati (Plečnik, 1929).

Ljubljano obdaja cestni »ring«, ki se v vzhodnem delu naveže na Gradaščico, v kateri Plečnik prepozna »dragocen motiv«, ob katerem spelje cesti z drevoredi, ustvari »plavališče v bližini Kolezije« in v meandru oblikuje krožni park. Zasnovo kopališča je oblikoval kot vzporedni geometrijski del struge Gradaščice in tako povezal bazenski-ustvarjeni del z rečnim-naravnim delom v enotni obvodni kompleks v zelenju. Zanimivo je, da je tudi Plečnikovo diplomsko delo obravnavalo urbanistično ureditev kopališkega mesta na Nizozemskem. Na sotočju Glinščice in Gradaščice ustvari park, v katerem je kompozicijsko vključena tudi viška cerkev. Del Glinščice v Rožni dolini izkoristi za parkovno območje, kjer mu prav rečni tok predstavlja osrednji motiv za oblikovanje geometrijske parkovno-urbanistične zasnove. Osno geometrijsko parkovno-urbanistično zasnovo med Gradaščico in Tržaško cesto v obliki spirale oblikuje tudi ob Jadranski ulici. Zasnova ima monumentalni parkovni zaključek ob Tržaški cesti, ki ga kasneje v tekstu omenja kot »Viško tržišče živil ob Tržaški cesti«. Z drevoredoma, osrednjim poudarkom in grajenima zaključkoma je geometrijsko zasnoval tudi park Artura Toscaninija ob Jamovi cesti. Večjo parkovno površino z osrednjim drevoredom je uredil med današnjo Riharjevo ulico in Cesto v Mestni log, kar imenuje »dolgi trg v parku z veduto na Krim«. Pogled na Krim omenja kot vrednoto, ki je vidna preko osrednjega drevoreda že s Trnovega. V zasnovi ob desnem bregu Gruberjevega prekopa v smeri Prul načrtuje most. Iztek Karlovškega mostu v načrtu oblikuje kot trg z osrednjim poudarkom in monumentalnim zaključkom ob vznožju Golovca, ki je zaradi ambiciozne zasnove v članku opisan, kot da se »razšopiri pred Gruberjevim mostom«. V tekstu je omenjeno upoštevanje, s čimer je mišljena vgradnja zasnov, ki jih je Plečnik parcialno naredil že pred tem načrtom. Na primer izvedeni so bili okolica in trg pred cerkvijo sv. Petra ter ograja z vodnjakom ob župnišču na Ambroževem trgu.

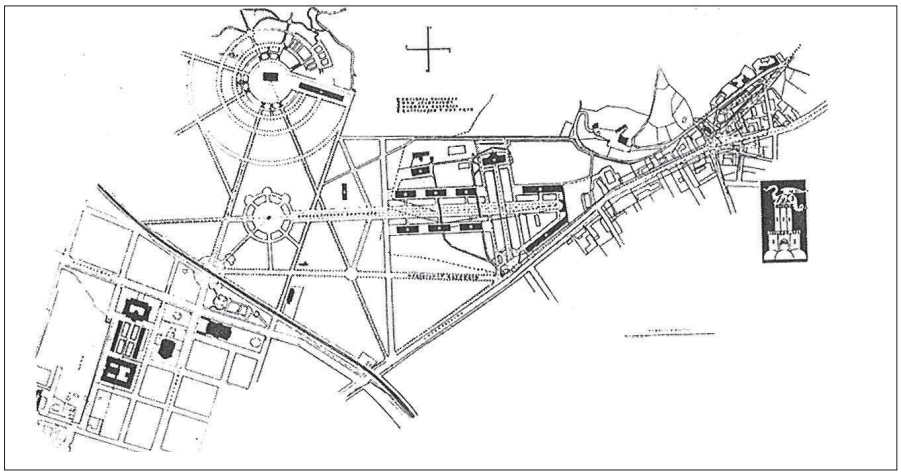

Slika 25: Načrt za ureditev Tivolija okoli leta 1928 (Krečič, 1982)

Plečnik je pred obravnavanim urbanističnim načrtom narisal načrt za ureditev Tivolija, ki ga je v celoti vgradil v regulacijski načrt in takole opisal zasnovo:

»Nova univerza na Koslerjevem posestvu. Pred njo botanični vrt, ki se razteza z alpinetumom visoko gori v Narodni park, nezazidljivi Rožnik. Tu je cesta »Vseh dreves«, preurejen ves teritorij in izpolnjen v zmislu/smislu svoje prvotne koncepcije.«

Plečnikov načrt upošteva le osnovne smeri Lattermannovih drevoredov, med katere je vrisal svoje kompozicijske zamisli, kjer Tivolski grad predstavlja središče koncentričnih poti. Ob prečno drevoredno os je simetrično postavil objekte univerze, ki se navezujejo na drevoredno os pred Cekinovim gradom (Koslerjeva posest). V tem sklopu je zasnovan tudi botanični vrt, ki se preko alpinetuma nadaljuje v narodni park. Območje Rožnika velikopotezno imenuje kar »Narodni park«, s čimer poudarja njegov pomen. V tekstu je s poudarjenim tiskom omenjena »nezazidljivost Rožnika«, kar kaže na njegov vizionarski odnos do zelenih površin. Kasneje je za ureditev Tivolija in Rožnika izdelal še več variant. V načrtu živilske trge omenja in načrtuje kar na treh lokacijah, na Viču, ob Ljubljanici in enega tudi v severnem delu Bežigrada. Za »veliko okrožno cesto« ima priporočilo, naj se ob njej izvede krajinska ureditev s »pasom poljan in gozdičev«, kar predstavlja vizijo s celostno krajinsko podobo obcestnega prostora. V nadaljevanju omenja »najmanj poltisoča vrtnarjev«, ki bi urejali zelene površine, kot nepogrešljivi del »modernega mesta« (Plečnik, 1929).

2.3.2 Načrt »Studija regulacije severnega dela Ljubljane – svetokrižki okraj«

Prav tako kot je Plečnik izdelal detajlni načrt za Tivoli, kjer je v park umestil kompleks univerze, je izdelal še radikalnejši urbanistični načrt za severni del mesta, ki je postal del celostnega regulacijskega načrta. Načrt iz okoli leta 1928 se imenuje »Studija regulacije severnega dela Ljubljane – svetokrižki okraj« in je prav tako kot prejšnji načrt opremljen s Plečnikovimi komentarji, v katerih prepoznava obstoječe krajinske motive in ustvarja nove z rabo krajinskih prvin.

Stele omenja Plečnikovo dojemanje problema ločenosti osrednjega in primestnega severnega dela mesta, ki ju razdvaja železniška proga.

»Drugo, kar je spoznal, je bilo, da stoji ob starem mestu že daleč v okoliške planjave razporedeno novo selišče, da pa zija med obema nepremoščen jez ter da mora biti naloga sodobnega urbanista, ako hoče ohraniti Ljubljani njen pristni osebni čar, zadovoljiva lepota spojitev teh dveh sestavin.« (Stele, 1939)

V nadaljevanju citirano Plečnikovo besedilo predstavlja njegove komentarje, ki pojasnjujejo načrt, iz katerega je mogoče razbrati številne urbanistične usmeritve, ki so bile za tisti čas moderne (Plečnik, 1929). V besedilu našteva principe oblikovanja odprtega prostora, ki jih je uporabil pri večini svojih zasnov. Zanimive so opredelitve na podlagi analize prostora in predlogi izbranih rešitev, ki vključujejo krajinske prvine.

»Če bi se proga južne železnice poglobila v odprto zarezo in bi se Miklošičeva in Kolodvorska cesta podaljšali z mostovi preko uglobine v severni del mesta ter bi se med oba mostova postavil novi kolodvor, bi bila dosežena lepa zveza starega mesta z novim. V predloženem regulacijskem načrtu je narejen poskus urediti in dati v sklad vse te več ali manj še divje vsaksebi ležeče reči ter jih zvezati z novimi, tako da bi tam nastalo lepo, čisto in razumno moderno mesto, polno solnca in zelenja.« (Plečnik, 1929)

Plečnik predlaga vizionarski načrt poglobitve železniške proge in hkrati omenja postulate, kot sta sonce in zelenje, ki sta poleg prostora značilni za CIAM in Le Courbusiera. Ustanovitev CIAM-a časovno sovpada z letom 1928, ko je bil izdelan obravnavani načrt. »Od tod si slede po Linhartovi cesti med visokimi hišami kot prvi point de vue gledališče, kot drugi občinska hiša ali okrajni magistrat in dalje mimo tržišč za živila kot tretji cilj v daljavi zvonik nove župne cerkve. Ti objemni predmeti in drevje zastirajo obenem pogled na Sv. Križ in ga stavijo extra muros.« (Plečnik, 1929)

»Point de vue« s sledečimi plani se kot princip oblikovanja odprtega prostora pojavi v skoraj vseh Plečnikovih kasnejših zasnovah. Drevje obravnava kot del krajinskih prvin, ki v prostoru delujejo kot zelena stena in zato postavitev pokopališča Sv. Križa učinkuje, kot da bi bilo postavljeno za obzidjem.

»Velike peščene jame postanejo členi vsega sistema javnih sprehajališč in nasadov. Kratek drevored topolov končuje Martinovo cesto, vodi v dostojno prenovljen podvoz in ponavljajoč se na drugi strani, na novo, samo pogrebom namenjeno gozdno cesto, tako da tu sprejme pokojnika že narava in ga spremlja vseskoz do Sv. Križa. Sv. Križ naj bi se razširil s »pokopališčem v gozdu«; na levi strani je namreč potreben visok zelen obrobek, ki bi zakril tovarne, hiše itd. na ti strani.« (Plečnik, 1929)

Gramoznice, ki jih imenuje velike peščene jame, vključi kot oblikovni element v »sistemu javnih sprehajališč in nasadov«. V legendi je naveden celo »park jama«, gledališče na prostem in park častnim meščanom. Kot obcestno potezo omenja drevored topolov, torej ima natančno predstavo o vrsti in obliki drevesa. Nadaljuje z »gozdno cesto« in obravnava »naravo« kot višek pietete, ki se izteče s »pokopališčem v gozdu«, kar predstavlja pionirski krajinski princip oblikovanja pokopališč pri nas. Na pokopališču »potrebuje visok zelen obrobek«, za prekrivanje degradiranih pogledov, kar pomeni, da ima detajlno predstavo o prostoru, ki ga obravnava. »Parcelacija, namenjena družinskim hišam, ni drugega kot obnovljen stari avtohtoni krakovski ali lepše povedano najmodernejši angleški sistem: zemljišča so ozka, zato pa dolga in kakor tudi hiše solncu ves dan pristopna.« (Plečnik, 1929)

Načrt predstavlja urbanistično raznovrstnost stanovanjske tipologije vrstnih hiš. Avtor poudarja, da visoke najemne hiše niso zamišljene. Iz citata je razvidno, da Plečnik prepoznava kvalitete krakovskega predmestja, ki ga vzporeja z urbanizmom angleškega vrtnega mesta, v katerem je vrt ob družinski hiši največja kvaliteta zasnove. Krožni

segment, iz katerega Plečnik razvije svoj načrt, uvaja pomembne ideja v oblikovanju odprtega prostora in spominja na shematično predstavitev modela vrtnega mesta Ebenezerja Howarda iz leta 1898 (Stabenow, 1991).

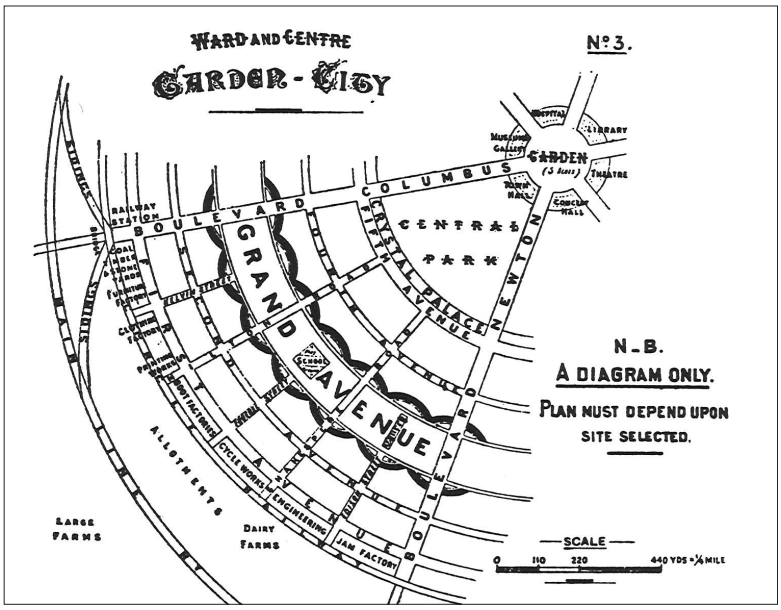

Slika 26: »Studija regulacije severnega dela Ljubljane – svetokrižki okraj« (Plečnik, 1929)
Slika 27: Ebenezer Howard, načrt vrtnega mesta iz leta 1898 (Stabenow, 1991)

2.3.3 Drugi urbanistični načrt

Plečnik je leta 1944 izdelal drugi urbanistični načrt, v katerem je nekatere zamisli iz prvega radikalno spremenil. V stari Ljubljani je bil na primer ob Magistratu pripravljen skoraj v celoti podreti obstoječi stavbni niz, da bi lahko izvedli monumentalne dostope na Grad, kjer je načrtoval slovenski parlament. Varianto s parlamentom je narisal tudi v Tivoliju. Prvotne načrte je zamenjal z zasnovami mestnega prostora, ki bi se v celoti in v posameznih delih podrejale idealnim likom, ki jih je mogoče izvesti na določenem zemljišču, in tako prvotni zazidalni sistem spoštujejo le v grobem.

V okolici Drame in Prešernovega trga bi za izvedbo novih zasnov morale pasti cele mestne četrti. Ti načrti dokazujejo, da bi bil Plečnik pripravljen zavreči celo velik del tiste stavbne dediščine, ki jo je sam občudoval in jo je v publikacijah iz ljubljanske šole za arhitekturo (1923–25) predstavljal kot temelj lastne arhitekture in šole. Nasproti zgodovine pogumno postavlja lastno delo, seveda v prepričanju, da to staro tudi presega. Plečnik se s tem razodeva kot polnokrvni ustvarjalec in hkrati kot pripadnik generacije slovenske moderne in njene ustvarjalne samozavesti.

V prvem celovitem urbanističnem načrtu je upošteval nekatere poglavitne funkcionalne in organizacijske vidike razširjene Ljubljane, drugi načrt in kasnejše dodelave so v večji meri podrejeni estetskim vidikom, ki zaradi podrobnosti segajo do tendenc skorajšnjega absolutističnega oblikovanja mesta. Če bi bilo realizirano vse, kar je Plečnik načrtoval, bi dobili povsem novo, povsem Plečnikovo Ljubljano s kolonadami, palačami, z akropolo in avenijami, mesto v duhu tradicije evropskega urbanizma (Krečič, 1982). Plečnika je strokovno podpiral Stele, ki je utrjeval njegov položaj osrednje avtoritete za arhitekturna in urbanistična vprašanja v Ljubljani. Vendar ga je povsem nekritično zagovarjal celo takrat, ko bi ga kot odgovorni konservator moral ustaviti. Tak primer so Plečnikovi načrti za prenovo Ljubljanskega gradu in pozneje nekaj radikalnih posegov v historičnem jedru Stare Ljubljane (Krečič, 1992).

Mogoče je ugotoviti, da je bil v prvem načrtu iz leta 1928 med drugim večji poudarek posvečen urejanju odprtega prostora, ki je danes del zelenega sistema. Plečnik se je z novimi predlogi večkrat vračal tudi v parkovni prostor Tivolija in Rožnika, kjer je v varianti iz leta 1940 izdelana ureditvena poteza z dostopom med Tivolskim gradom in cerkvijo na Rožniku.

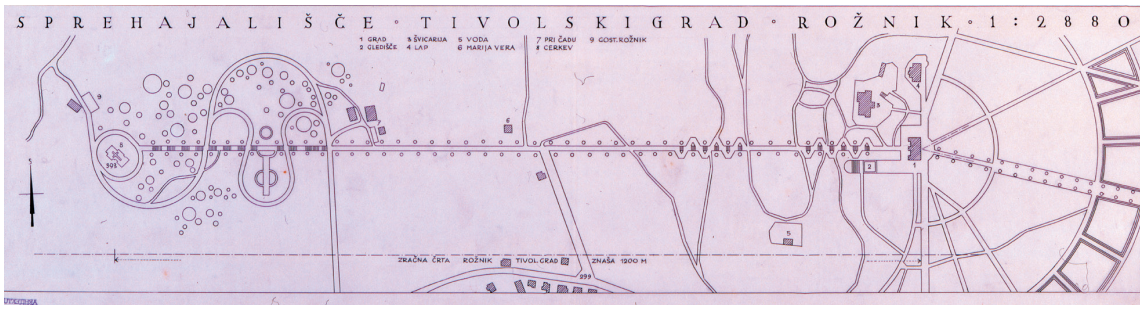

Slika 28: Načrt ureditvene poteze med Tivolskim gradom in Rožnikom, 1940 (Arhiv MGML, 2011)

V drugem iz leta 1944 je prevladovalo uveljavljanje velikopoteznejših načrtov, podiranje starih karejev in njihovo nadomeščanje z vehementno novo gradnjo. S stališča urejanja odprtega prostora je v drugem urbanističnem načrtu zanimiv južni del mesta, kjer je ulična mreža povezana z drevoredi, na katere se navezuje tudi obrečni prostor Gradaščice in Ljubljanice, ki je prav tako obsajen z drevoredi. Sotočje Ljubljanice in Malega grabna je parkovno urejeno z neformalno parkovno zasnovo. Novo široko drevoredno avenijo je Plečnik radikalno diagonalno speljal z Ajdovščine proti severu, kjer spremlja tudi potek gorenjske železniške proge, in jo deloma razširil v štirivrstni drevored. Prav tako radikalno je uvedel tudi prečno cestno povezavo z drevoredno potezo, ki povezuje Šiško, Bežigrad in Žale.

Slika 29: Plečnikov regulacijski načrt iz leta 1944 (Krečič, 1992)

3 PREDSTAVITEV IN ANALIZA PRIMEROV PLEČNIKOVIH UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA V LJUBLJANI

V sledečem poglavju je predstavljenih dvanajst primerov Plečnikovih ureditev odprtega prostora v Ljubljani in načrtov, ki so bili izdelani za te ureditve. Primeri so bili izbrani na podlagi naslednjih meril:
- primeri, ki so bili doslej manj pogosto obravnavani,
- primeri, pri katerih so bile odkrite nekatere manj znane ali celo nove ugotovitve.

Na podlagi zgoraj navedenih meril so bili izbrani naslednji primeri ureditev odprtega prostora:

1. Odprt prostor ob cerkvi sv. Mihaela v Črni vasi na Barju,
2. Vrt ob Plečnikovi hiši,
3. Vrt ob Prelovškovi vili,
4. Promenada v Tivoliju,
5. Kongresni trg in park Zvezda,
6. Napoleonov spomenik na Trgu francoske revolucije,
7. Terase ob Vegovi ulici in ob Nuk-u,
8. »Ograja in latrina« na Trgu francoske revolucije,
9. Park pred Glasbeno matico ob Vegovi ulici,
10. Drevoredi ob Vegovi ulici, Ttrgu francoske revolucije in Emonski cesti,
11. Zoisova cesta,
12. Šentjakobski trg.

Primeri načrtov in ureditev odprtega prostora so bili obravnavani po merilih (Ogrin 2010), ki omogočajo spremljanje nastajanja Plečnikovih ureditev odprtega prostora v Ljubljani od nastanka do danes:

- Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo
  Opis prostora pred Plečnikovim posegom je merilo, na podlagi katerega je mogoče ugotoviti, kakšna preobrazba prostora je bila narejena z izvedbo Plečnikove zasnove, oziroma kako radikalno je Plečnik preoblikoval obstoječi prostor in kaj od obstoječih struktur je vključil v svojo zasnovo.

- Plečnikova zasnova odprtega prostora
  Plečnikova zasnova odprtega prostora je opredeljena na podlagi analize načrta in variant načrtov ter izvedbe zasnove v fazi nastanka in v kasnejših spreminjajočih fazah.

- Analiza oblikovanega odprtega prostora

  Z analizo oblikovanega odprtega prostora v načrtih in izvedenih zasnovah so povzete strukturne in kompozicijske značilnosti, oblike prostorskega reda ter vegetacijske in grajene prvine, na podlagi katerih so opredeljeni kompozicijski principi ureditev.

  - Strukturne značilnosti

    Ureditve odprtega prostora sestavljajo strukture, ki so na splošni ravni opredeljene kot ploskve, linije in prostornine. Posamezne strukturne sestavine krajinske zgradbe so lahko sestavljene iz enega ali več gradnikov. Ureditve so strukturno obravnavane v odnosu do širšega prostora oziroma krajine ter kot sestavljeno razmerje med posameznimi vegetacijskimi in grajenimi krajinskimi elementi znotraj določene ureditve. Poleg treh temeljnih sestavin so ureditve opredeljene kot vizualne značilnosti s teksturo, barvo in obliko.

  - Kompozicijske značilnosti

    Zasnove odprtega prostora so glede ureditev izraznih sredstev opredeljene kot osno simetrične, geometrijske ali nepravilne.

  - Oblike prostorskega reda

    Ureditve odprtega prostora so zaznavne z razmerjem prvin, ki so opredeljene kot poudarek, dominanca, kontrast, zaporedje, ponavljanje in simetrija. Perspektiva je obravnavana zgolj kot vizualni učinek v zasnovah.

  - Vegetacijske prvine in grajene prvine

    Vegetacijske in grajene prvine so analizirane glede na zasnovo v načrtu, izvedeno zasnovo in primerjavo zasnov v različnih časovnih obdobjih.

- Komentar

  V komentarju so po zgoraj obravnavanih merilih oblikovani povzetki, na podlagi katerih so izpeljani razprava, sklepi in zaključek.

3.1 UREDITEV ODPRTEGA PROSTORA OB CERKVI SV. MIHAELA V ČRNI VASI NA BARJU

3.1.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo odprtega prostora ob cerkvi

Med letoma 1937 in 1939, v času postavitve cerkve sv. Mihaela, je bila Črna vas nestrnjeno obcestno naselje s posameznimi stanovanjskimi hišami, ki so bile praviloma z daljšo stranico postavljene vzporedno s cesto in prečno na vzdolžno os parcele. Poselitveni vzorec je bil del kulturne krajine Ljubljanskega barja, kjer njivski svet prepletajo z vegetacijo obrasli vodni kanali, ki ustvarjajo značilni linijski krajinski vzorec.

3.1.2 Plečnikovi načrti in zasnove odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela

Za cerkev na Ljubljanskem barju je Plečnik med letoma 1922 in 1937 narisal štiri načrte. Po prvih treh naj bi stala ob Ižanski cesti. Po petnajstih letih načrtovanja je bila izvedena šele po četrtem načrtu in med letoma 1937 in 1939 postavljena v Črni vasi.

Prvi načrt za cerkev in zasnova odprtega prostora

Leta 1922 je Plečnik na pobudo trnovskega župnika Frana Saleškega Finžgarja narisal prvi načrt za cerkev in ga poimenoval »Ecce homo na Barju«. Pritlična cerkev podolgovatega tlorisa s širokim zvonikom naj bi bila zgrajena ob Ižanski cesti in zaradi poplav postavljena na nasipu. Vzporedno z vzdolžnima fasadama objekta sta narisani drevoredni potezi. Drevesa na risbi imajo stebrasto obliko krošnje in sledijo ponavljajočemu fasadnemu ritmu cerkve. Plečnik je ob predaji načrtov pisal Finžgarju in med drugim zapisal: »Nizko cerkev predstavljam si obsajeno po vsaki strani z dvema vrstama visokih topolov« (Prelovšek, 2012). Podobna zasaditvena zasnova s topoli je bila v tem času realizirana ob cerkvi sv. Frančiška Asiškega v Šiški, zgrajena med letoma 1925 in 1928.

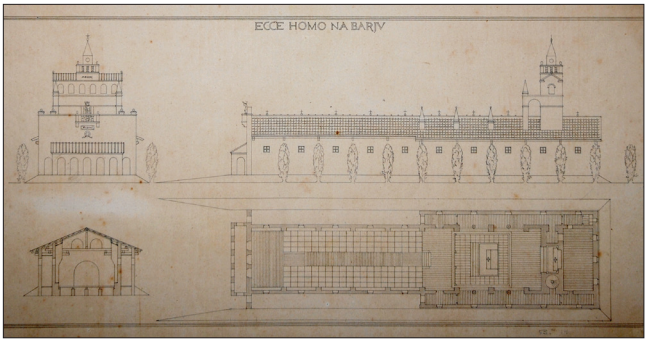

Slika 30: Prvi načrt za cerkev »Ecce homo na Barju« s topoli, 1922 (Arhiv MGML, 2011)
Slika 31: Cerkev sv. Frančiška Asiškega v Šiški, 1925/28 (Plečnik, 1968)

Drugi načrt za cerkev in zasnova odprtega prostora

Plečnik je leta 1935 narisal drugi načrt, »Študijo prve župnijske cerkve na Barju«, kjer ima cerkev prečno ladjo in vzdolžno prizidano župnišče ob južni fasadi. Vhod v osi cerkve je zaradi nasipa speljan preko stopnic. Ključni oblikovni motiv v ozkem predprostoru cerkve je dvosmerna krožno simetrična klančina, ki jo obdaja pravokotni parter z organsko zasaditveno zasnovo. V prostoru za cerkvijo je urejen geometrijski parter z večosno ritmično ponavljajočo vzdolžno zasnovo, ki jo v prečni smeri zaključuje linijska zasaditev. Asimetrija zasnove je ustvarjena z vzporedno podvojeno zasaditveno linijo v osi vhoda v župnišče. Prostorski akcent leži v osi apside, oltarja in vhodnega stopnišča.

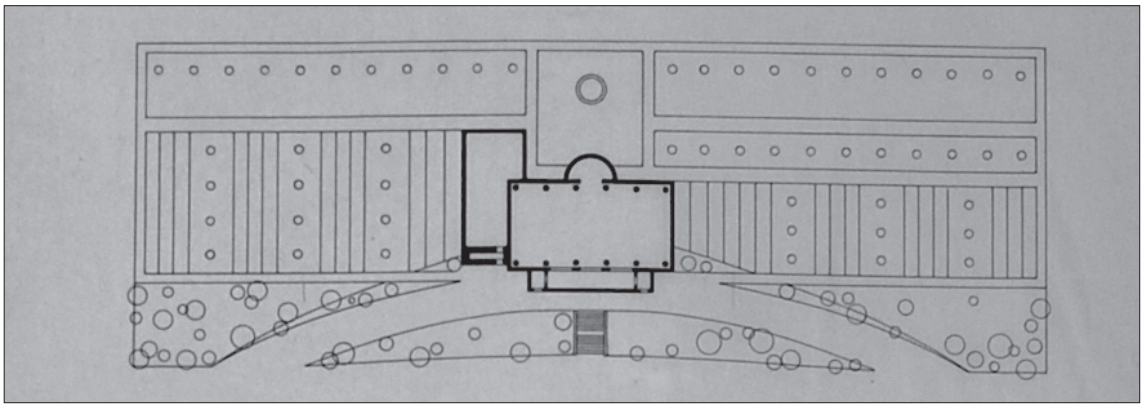

Slika 32: »Študija prve župnijske cerkve na Barju«, 1935 (Arhiv MGML, 2011)

Tretji načrt za cerkev in zasnova odprtega prostora – prva varianta

V letu 1935 je Plečnik narisal tudi načrt prve variante »Cerkve za barje«, kjer ima cerkev prečno ladjo, vzdolžno postavljen zvonik in prizidano župnišče v podaljšku južne fasade. V cerkvenem predprostoru poteka vzporedno z Ižansko cesto linijska vegetacijska poteza, ki ji sledi dvoramno stopnišče z osrednjim akcentom v osi vhoda v objekt. Pred cerkvijo je v zamaknjeni prostorski poziciji ploščad z rastriranim tlakovanjem, kar ustvarja asimetrijo in hierarhijo predprostora. Ob objektu cerkve in župnišča so narisane različno velike skupine vegetacije z organsko razmestitvijo. V zamaknjeni osi zvonika je ustvarjena osno simetrična geometrijska zasnova, ki ima na začetku in zaključku v trovrstnem rastru razmeščeno vegetacijo.

Tretji načrt za cerkev in zasnova odprtega prostora – druga varianta

V letu 1935 je Plečnik narisal tudi drugo varianto »Cerkve za barje« s prizidanim župniščem na južni strani, kjer so v načrtu ureditve odprtega prostora vidne drevoredne poteze po celotnem obodu parcele. Ob južni strani župnišča je predvidena dvovrstna zasaditev, ki se v prečni smeri nadaljuje ob vzhodni in se ponovno pojavi tudi ob severovzhodni strani. Med obodnimi drevorednimi potezami in notranjimi dvovrstnimi zasaditvami je vegetacija razmeščena v organskem vzorcu. V osi vhoda in zamaknjeni osi na zahodni strani se pojavijo trije prostorski poudarki. Zaradi zamaknjene ureditvene osi ob zahodni strani je nastala trikotna oblika prostora, kjer sta v osi postavljena poudarka obdana z organsko razmeščeno vegetacijo.

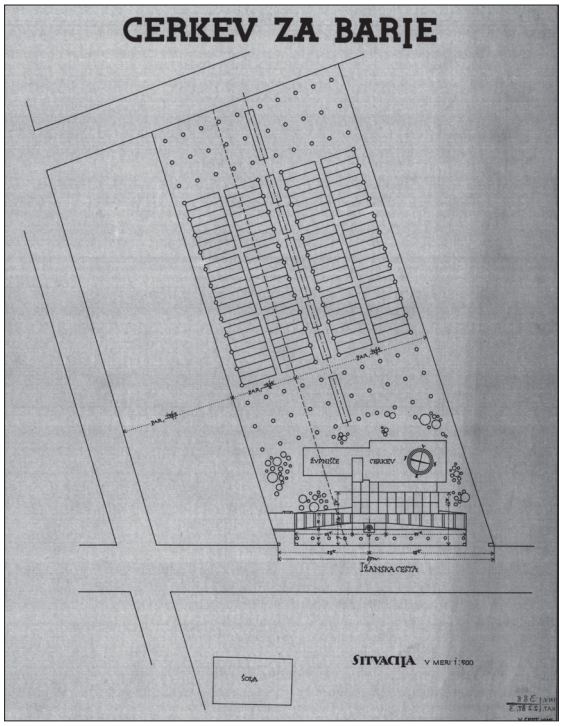

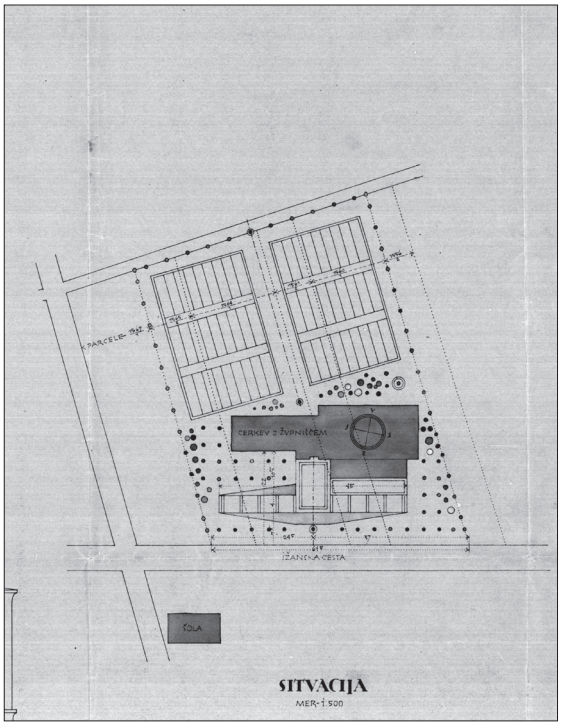

Slika 33: »Cerkev za barje«, prva varianta, 1935 (Arhiv MGML, 2011)
Slika 34: »Cerkev za barje«, druga varianta, 1935 (Arhiv MGML, 2011)

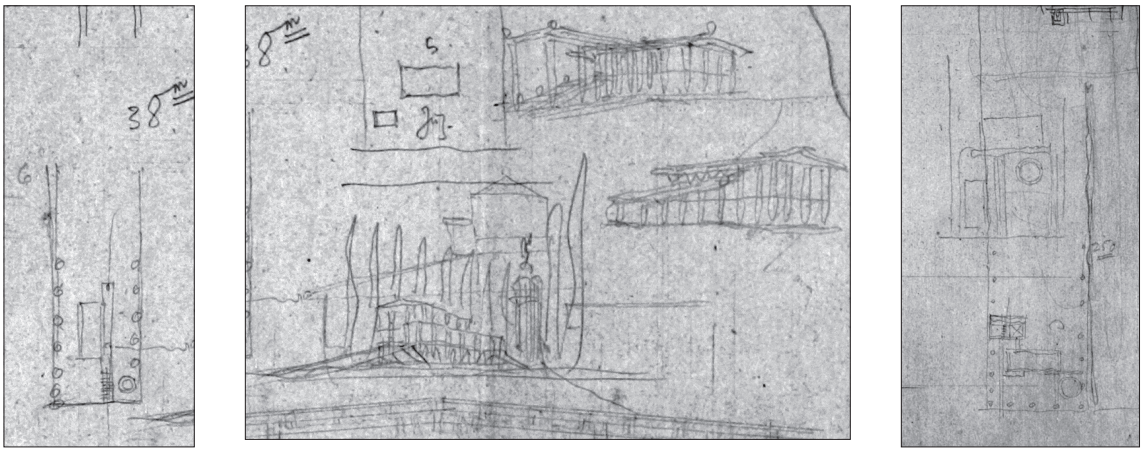

Slika 35: Tri skice z zasaditveno zasnovo ob »Cerkvi za barje«, 1935 (Arhiv MGML, 2011)

Četrti načrt za cerkev sv. Mihaela in opis objekta

Četrti Plečnikov načrt, »Začasna cerkev na Barju«, po katerem je bila cerkev sv. Mihaela med letoma 1937 in 1939 v Črni vasi končno tudi zgrajena, je postavljena v barjansko krajino z odmikom od ceste v notranjosti vzdolžne parcele. Objekt leži v prečni smeri vzdolžne parcele in povzema poselitveni vzorec Črne vasi.

Objekt združuje župnišče v pritličju in cerkev v nadstropju, kjer so v prečno zasnovani ladji postavljeni štirje stebri iz obdelanih kanalizacijskih cevi in lesen okvir. Enotni prostor je dodatno členjen z lesenimi podporami. Barvita ornamentika, s katero so porisani tudi

stebri, je antična oziroma starokrščanska. Posebnosti so ograjen prostor pred oltarjem, miza za darove, oltar v obliki omare itd. Cerkev je grajena iz lokalnega podpeškega kamna in lesa. Objekt poudarja v osrednji osi postavljen in z ločnimi odprtinami členjen zvonik na preslico, ki je hkrati tudi razgledni stolp. Vhod v cerkev je speljan preko stopnišča v obliki mostu. Balustrada stopnišča je tako kot stebri v cerkveni ladji narejena iz kanalizacijskih cevi.

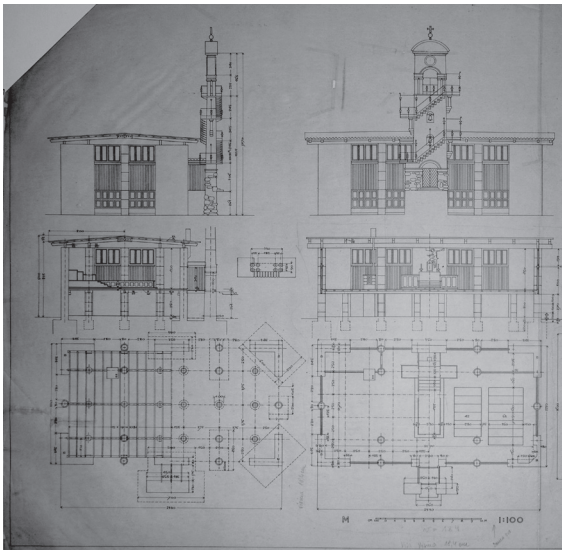

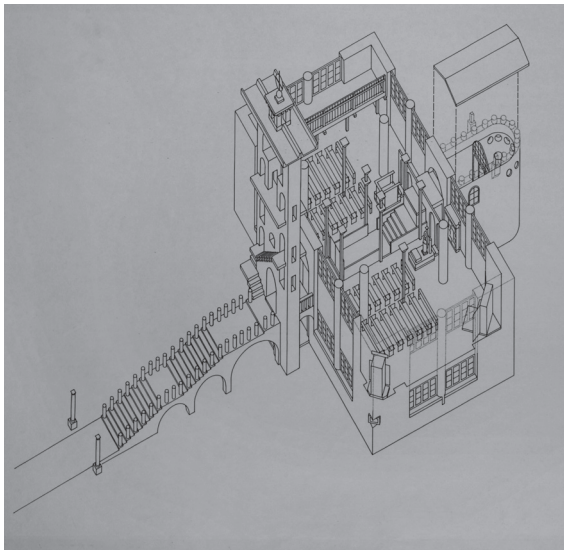

Slika 36: Plečnikov načrt cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011)
Slika 37: Aksonometrija cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011

Slika 38: Notranjost cerkve sv. Mihaela s stebri (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 39: Notranjost cerkve sv. Mihaela z oltarjem (Arhiv ZAL, 2011)

Načrt zasnove odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela

V načrtu ureditve odprtega prostora je vidna trodelna, osno simetrična vzdolžna kompozicijska zasnova, s predprostorom pred vhodom na južni strani cerkve in z dvodelno ureditvijo na severni strani. Predprostor kvadratne oblike na južni strani objekta je omejen z linijsko vegetacijsko potezo, ki je vzporedna s Cesto v Črno vas, in potezama, ki sta vzporedni z vzhodno in zahodno parcelno mejo. Notranjost kvadrata je zasnovana v obliki podkve z osrednjim prostorom, ki mu sledi krožno oblikovan parter z organsko zasaditvijo. Parter na severni strani objekta je enakih dimenzij kot predprostor in ima

kvadratno obliko, ki jo tvori linijsko zasajena vegetacija. Vegetacijska struktura zasnovana v obliki kvadrata ustvarja zaprtost prostora ob objektu. Liniji vegetacije, ki sta vzporedni s parcelno mejo, sta poudarjeni z vzporednima dvodelno členjenima linijsko zasajenima parterjema. Robnim zasaditvenim linijam sledita daljši dvovrstni linijsko zasajeni potezi, ki poudarjata osnost prostora in ustvarjata notranji prostor v zasnovi. Celotno območje ob vzhodnem in zahodnem robu parcele je vzporedno obsajeno z linijskima potezama vegetacije, ki naj bi se iztekli v pristanu ob nabrežju Ljubljanice.

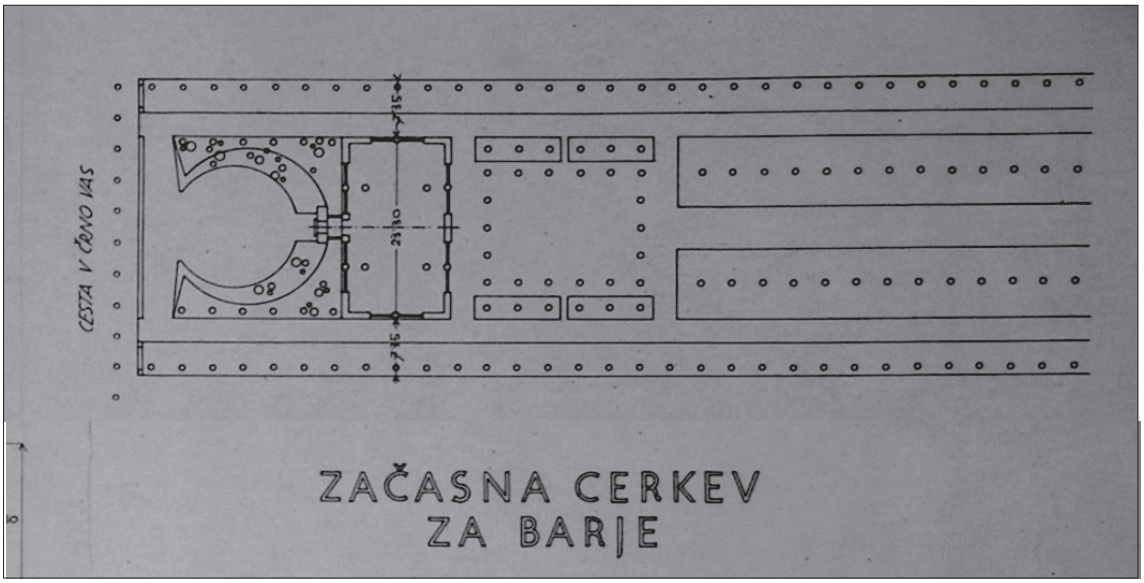

Slika 40: Načrt ureditve odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011)

3.1.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela

Kompozicijske značilnosti

Za dostop do cerkve v prvem nadstropju je bilo v cerkvenem predprostoru v osi vhoda zgrajeno stopnišče z balustrado, ki v načrtu ureditve odprtega prostora še ni vrisano. Iz polpreteklega stanja in starih fotografij je mogoče ugotoviti, da je bil parter ob stopnišču dejansko zasajen z nepravilno razmestitvijo rastlin, kot je bilo predvideno že v načrtu zunanje ureditve. Ob dostopni poti do stopnišča sta bila osno postavljena dva para stebrov, ki povzemata število in prostorsko postavitev stebrov v cerkvi. Osna postavitev stebrov ob poti je tvorila osrednji notranji prostor, ki mu je sledilo linijsko zaporedje dveh dvovrstnih drevoredov. Notranja drevoreda sta bila na severni in južni strani objekta zasajena v nadaljevanju linije vzhodne in zahodne fasade cerkve. Zunanja drevoreda sta sledila vzhodnemu in zahodnemu robu parcele in tako oblikovala prostorski okvir objekta v kulturni krajini Ljubljanskega barja.

Slika 41: Topolovi drevoredi in drevesa ob poti s štirimi stebri (Arhiv ZAL, 2011)

Strukturne značilnosti

Odprt prostor ob cerkvi je bil zasnovan z vstopno tlakovano površino med cesto in stopniščem, ki se izteče v prečno postavljenem zvoniku. Zaradi obraščenosti in prečne postavitve zvonik deluje kot vertikalna zelena ploskev. Osrednji vstopni prostor s stebri in stopniščem je bil obdan z volumnom nepravilno razmeščene visoke vegetacije, zato je deloval kot prostor v prostoru, ki sta ga na zunanjem robu omejevali še obojestranski dvoredni linijski potezi drevoredov. Potezi sta se nadaljevali tudi ob vzhodni in zahodni strani cerkve ter se na severni strani iztekli v odprto krajino. Kompleks cerkve z zasaditveno zasnovo je bil v širšem prostoru zaznaven kot enotni volumen, integriran v barjanski krajini.

Oblike prostorskega reda

Na načrtu, fotografijah in realizaciji je mogoče razbrati sledeče oblike prostorskega reda: simetrijo, linijsko zaporedje, dominanto, ritem in stopnjevanje. Osnost in simetrija prostora sta ustvarjeni v cerkveni dvorani s postavitvijo oltarja in štirih stebrov, ki se odraža tudi v zasnovi odprtega prostora s štirimi stebri ob poti in linijskim zaporedjem drevorednih potez. Zaporedni ritem stebrov ob poti se perspektivno zaključuje s polstebri v okenskih oseh objekta, s čimer je ustvarjena globina prostora, ki se zaključi z vertikalno dominanto v obliki zvonika. Vertikalno gradacijo prostora nakazujejo balustri na stopnišču in stebri ob poti, ki ji sledijo prvi nižji sloj vegetacije in zatem še visoki drevoredni potezi. V zaporednem ritmu so postavljeni balustrada, stebrišče in drevoredi. Oblikovni kontrast je dosežen med organskim in geometrijskim zasaditvenim vzorcem ter med vzdolžno

orientiranim odprtim in zaprtim kvadratno zasnovanim prostorom. Tonski kontrast je razviden med svetlim kamnitim gradivom objekta in poti ter vegetacijo.

Vegetacijske prvine

V predprostoru cerkve so bila ob osrednji dostopni poti v organski razmestitvi zasajena različna drevesa: breza, bor, gledičija, platana, lipa, kavkaški oreškar. Zunanji okvir obravnavanega kompleksa sta na vzhodni in zahodni strani kompleksa tvorila dva dvojna topolova drevoreda. Zvonik je bil obraščen z divjo trto.

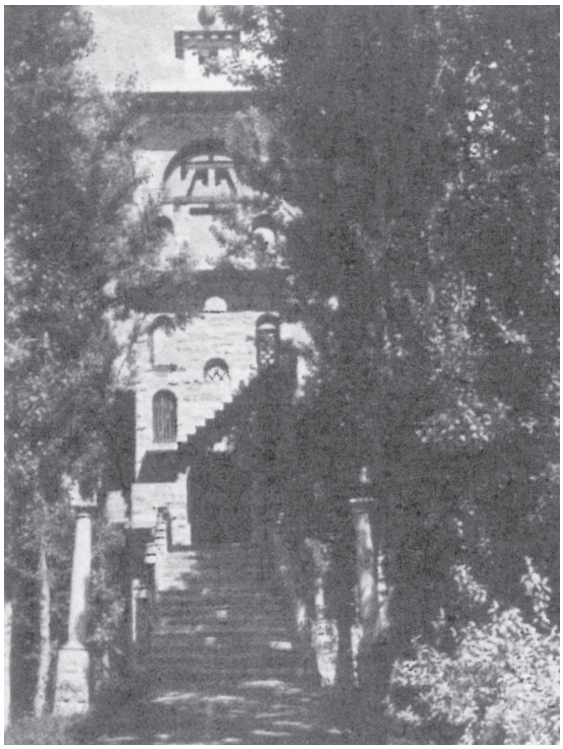

Slika 42: Topolovi drevoredi ob stopnišču (Stele, 1955)
Slika 43: Pogled na zvonik po odstranitvi topolov (Plečnik, 1968)

Slika 44: Pogled na cerkev s prosto razmeščeno vegetacijo (Plečnik, 1968)

Današnje stanje v prostoru se izjemno razlikuje od historičnega. Zaradi goste razrasti, povzročanja škode na cerkvi in zakrivanja pogledov na cerkev je bilo postopoma odstranjeno skoraj vse drevje, najprej pa so bili posekani topolovi drevoredi. Današnjo krajinsko podobo oblikujejo tratna ploskev in osamela drevesa ter z divjo trto obraščeni zvonik.

Grajene prvine

Ključne grajene prvine v predprostoru cerkve so predstavljali ob peščeni poti postavljeni štirje kamniti stebri s kamnitimi bazami, ki so bile sestavljene in grajene po vzoru fasade. Dva stebra sta bila kasneje odstranjena. Osno kompozicijsko ureditveno zasnovo v nadaljevanju stebrov poudarja balustrada na stopnišču, za katero so uporabljene kanalizacijske cevi z betonskimi pokrovi.

Slika 45: Ob poti so bili v prvotni ureditveni zasnovi postavljeni štirje stebri (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 46: Ob poti sta v obstoječem stanju postavljena dva stebra (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.1.4 Komentar Plečnikove ureditve odprtega prostora ob cerkvi sv. Mihaela

Za gradnjo cerkve in ureditev odprtega prostora so bili izdelani štirje načrti. V prvem sta bila ob vzdolžnih smereh objekta zasnovana topolova drevoreda, ki ju Plečnik v pismu omenja kot dve vrsti topolov ob vsaki strani. To zasnovo je obdržal do četrtega načrta, po katerem sta bila ob cerkvi sv. Mihaela tudi dejansko zasajena dva dvovrstna drevoreda. V treh načrtih so bile ob objektu predvidene zasaditvene zasnove z organsko razmestitvijo vegetacije, kar je bilo v končni varianti tudi realizirano. Med cesto in stopniščem je za dostop do objekta urejena peščena pot, ki je bila pred stopniščem simetrično omejena z dvema paroma kamnitih stebrov, ki sta odsev postavitve stebrov v cerkveni ladji in predstavljata ključno kompozicijsko prvino v predprostoru cerkve. Plečnikova ureditev ob cerkvi sv. Mihaela ima načrtovano kompozicijsko zasnovo in oblike prostorskega reda, po kakršnih je bila zasajena vegetacija in so bile postavljene grajene prvine. Ureditev odprtega prostora povzema sledeče značilnost:

- Izdelan je bil načrt ureditve odprtega prostora ob cerkvi.
- Ureditev ima nepravilni in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Zasajena sta bila dva dvovrstna topolova drevoreda.
- Zvonik predstavlja dominanto v osi zasnove.
- Zvonik je obraščen z divjo trto.
- Zasnova notranje ureditve s stebri se ponovi s postavitvijo stebrov v odprtem prostoru.
- Ob poti sta bila postavljena dva para stebrov.
- Stebri v parih so bili postavljeni ob osrednjem prostoru ob vegetaciji.
- Z gradacijo prvin je bil ustvarjen prostor v prostoru.
- Za stebre v cerkvi in balustrado na stopnišču so uporabljeni gradbeni elementi.
- Stebri ob poti so stari kamniti fragmenti.

3.2 VRT OB PLEČNIKOVI HIŠI

3.2.1 Opis prostora in hiše

V trnovskem predmestju ob Karunovi ulici 4 je za skupno življenje treh bratov in sestre leta 1915 Plečnikov brat Andrej kupil staro vrstno hišo z vrtom na vzdolžni parceli. Plečnik se je v hišo za stalno naselil leta 1921, potem ko se je po imenovanju za profesorja na ljubljanski univerzi vrnil iz Prage. K hiši je dal prizidati valjasti enonadstropni prizidek, pokrit hodnik in verando. Leta 1927 je dokupil še sosednjo hišo na Karunovi ulici 6 in takrat prizidal še zimski vrt. Do skupnega družinskega življenja ni prišlo, zato je v hiši ostal le Plečnik, njegova gospodinja in vrtnar, ki je z družino živel v hiši na Karunovi ulici 6 (Krečič, 1997).

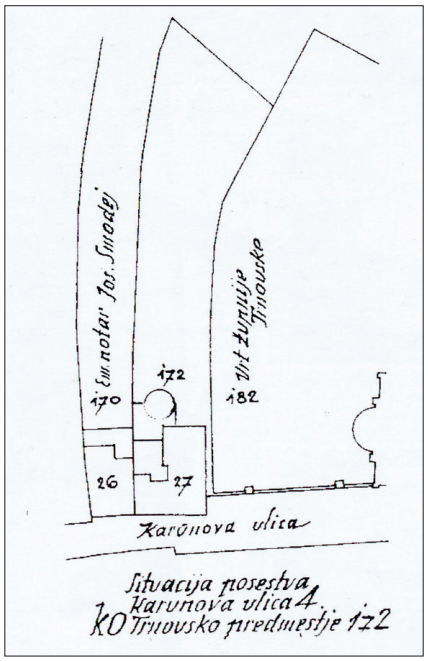

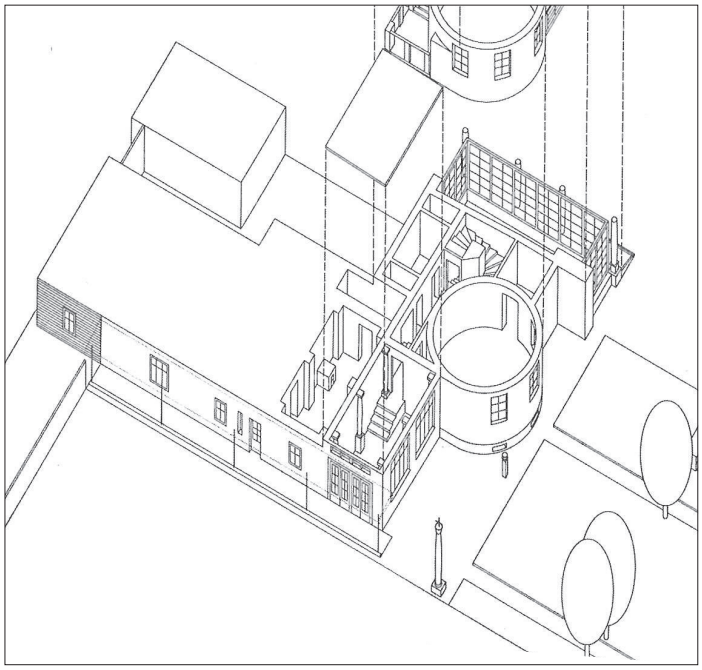

Slika 47: Situacijski načrt Plečnikove hiše in vrta (Arhiv MGLM, 2011)
Slika 48: Aksonometrija hiše in dela vrta (Hrausky in sod., 1996)

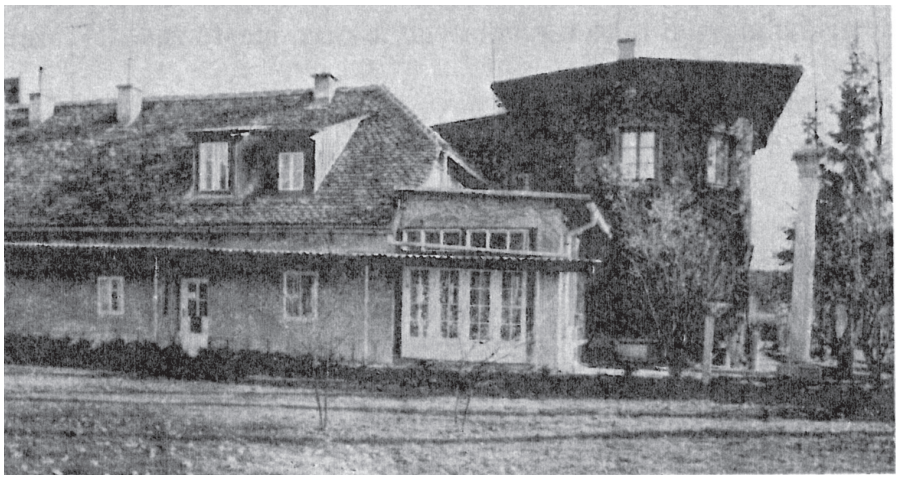

Slika 49: Pogled na hišo z verando in prizidkom ter steber (Kopriva, 1989)

3.2.2 Plečnikova zasnova vrta

Načrt za ureditev vrta ne obstaja, nastajal je postopno in spontano ter ima tridelno zasnovo. Ob severni strani hiše je pokrit hodnik z vhodom v hišo in verando, ki na zahodni strani meji s tlakovanim platojem. Tlakovani del ob hiši se s štirimi potmi nadaljuje v vrt z drevesno in grmovno vegetacijo. Ob poti v zamaknjeni osi hodnika, ki se izteče ob koncu vrta, so postavljeni kompostnik, latnik, klop in skalnjak. V okrasnem vrtu so zasajeni trajnice, grmovna podrast in drevesa, med katerimi je na tratnem delu postavljen tudi čebelnjak. Okrasni vrt se nadaljuje v zelenjavni vrt in del s sadnimi drevesi, ki se zaključi s tratno ploskvijo in drevoredom ob zahodni meji parcele. Vrt ni bil ograjen, fizično in vidno je prehajal na sosednje zelene površine. Opečna ograja ob južni strani vrta in lapidarij s stebri in balustri sta bila postavljena v osemdesetih letih ob prenovi Tromostovja. Dostop na vrt je mogoč z verande in iz veže, ki je med okroglim prizidkom in zimskim vrtom.

3.2.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Plečnikovi hiši

Strukturne značilnosti

Vrt je strukturno zasnovan s tlakovano ploskvijo ob hiši, ki prehaja z linijami poti v osrednji plastoviti volumen nizke, srednjevisoke in visoke vegetacije okrasnega vrta. Sledi razgibana ploskev zelenjavnega vrta z robnim volumnom sadnih dreves, ki se nadaljuje s tratno ploskvijo, ki jo prečno omejuje drevored kot linijski zaključni volumen.

Kompozicijske značilnosti

Kompozicijska zasnova vrta je asimetrična, delno osna in v osnovi tridelna. Vstopni pokrit hodnik, tlakovan s pravokotnimi ploščami in obrobljen z robniki, osno vodi mimo vhoda v hišo in na verando do tlakovanega dela vrta. Pravokotni plato ob verandi je v nepravilnem vzorcu tlakovan z različnimi ploščami, kjer je robno postavljen steber. V osi stebra je kot pendant pred prizidkom postavljen manjši steber z vazo. V zamaknjeni osi hodnika se nadaljuje pot, ob kateri je bil simetrično ob obeh straneh postavljen latnik z vertikalnimi nosilci. Ob poti je bil postavljen tudi okrogli kompostnik. Prav taki okrogli zbiralniki vode so po spontanem principu postavljeni na več mestih v vrtu. Ob poti je nameščena klop, ki je s hrbtnim delom postavljena ob mejo župnijskega vrta, prednji del pa je orientiran na okrasni vrt s skalnjakom. Okrasni vrt je členjen s štirimi osno vzporednimi, različno tlakovanimi in različno dolgimi potmi. Hierarhija poti je nakazana z namestitvijo prvin ob poti in načinom tlakovanja. Prva, najdaljša, ki poteka v osi hodnika, ima v začetnem delu obrobe iz cevi in hojnico iz kvadratnih plošč položenih v pesek. Pot se v peščeni izvedbi osno nadaljuje do konca vrta. Osrednja pot, speljana v osi okroglega prizidka, je peščena. Tretja pot, ki poteka v smeri južne fasade, je v začetnem poteku tlakovana s kvadratnimi ploščami, v nadaljevanju pa peščena. S hojnico v pesku je tlakovana tudi najkrajša pot, ki poteka z dvorišča hiše Karunova ulica 6 mimo zimskega vrta in se izteče v trati ob okrasnem vrtu. Tudi ob tej poti je bil postavljen latnik. Ob hiši je med prizidkom in zimskim vrtom peščena površina s hojnico, ki je ob vzporednem robu

okrasnega vrta omejena z dvignjenimi robniki iz pravokotnih plošč. V okrasnem delu vrta so robno zasajene trajnice, ki prehajajo v višji sloj z grmovno in drevesno zarastjo, razmeščeno v spontanem organskem vzorcu. Sledi zelenjavni vrt s tratnim delom, ki ga v prečni smeri kot zelena kulisa zaključuje drevored.

Slika 50: Pot v smeri južne fasade z robniki iz betonskih kvadrov (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 51: Osrednja pot speljana v osi okroglega prizidka (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 52: Osrednja pot z obrobami iz cevi (Arhiv ZVKDS, 2011)

Oblike prostorskega reda

Na Plečnikovem vrtu je mogoče prepoznati oblike prostorskega reda, kot so perspektiva, poudarek, zaporedje, dominanca, kontrast in ponavljanje. Ob vstopu s ceste v pokrit hodnik je vzdolžni pogled perspektivično usmerjen v zeleno kuliso vrta. V tlakovanem delu je kot vertikalni poudarek postavljen steber s križem, ki usmerja pogled na zvonik Trnovske cerkve. Ob poti je bil postavljen latnik, ki je s perspektivnim učinkom poudarjal globino vrta. Štiri vzporedne poti ustvarjajo ritmično zaporedje in osno usmerjenost pogledov v vrt, ki mu dominira asimetrični volumen okrasnega vrta. Med volumnom dreves in tratno ploskvijo je vzpostavljen strukturni, teksturni in tonski kontrast. Vrt je zaključen z drevoredom, ki ga tvorijo v ponavljajočem ritmu zasajena drevesa.

Slika 53: Perspektivični pogled iz hodnika usmerjen v zeleno kuliso vrta (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 54: Steber usmerja pogled na cerkev z zvonikoma (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 55: Pogled v vrt, ki mu dominira asimetrični volumen okrasnega vrta (Arhiv ZVKDS, 2011)

Vegetacijske prvine

Zarast se pojavi že neposredno ob hiši, obraščeni z divjo trto, ki je bila ena od prvih rastlin, zasajenih na vrtu Plečnikove hiše. Bršljan je bil kot plazeča rastlina razraščen tudi v verandi, v zimskem vrtu na južni strani pa je uspevala celo vinska trta. Razrast plazečih rastlin je predstavljala znamenitost, ki jo v svojih spominih na Plečnika omenja tudi njegov sodelavec Anton Suhadolc: »Pri svoji hiši je najprej zasadil enpelopsis (divja trta), ki se je zelo razrasel, ko je bil Plečnik še živ. V drugi verandi je speljal po vsem prostoru vinsko trto. V vhodni verandi se mu je posrečilo razpeljati bršljan« (Krečič, 1985). V delu strehe ob srednjem stebru v verandi je imel narejeno celo odprtino, ki je omogočala prodor rastlinja v notranjost. Na verandi so bile med ostalimi elementi postavljene tudi lončnice. V vrtu so po principu spontane razmestitve dominantno zasajena visoka drevesa kot so oreh, gledičija, hrast in ginko. Po enakem principu je med drevesi zasajen drugi sloj vegetacije, med katere so uvrščeni nižja drevesa ter visoko rastoče zimzelene in listopadne grmovnice. Po razrasti izstopajo magnolija, bodika, brogovita, lovorikovec in pušpan. Na skaljnaku so bile prvotno zasajene trajnice, o čemer govori citat: »Na vrtu si je naredil tudi velik skalnjak in vanj nasadil različne gorske in nižinske rastline, ki jih je dobil največ od ravnatelja mestne vrtnarije Lapa« (Krečič, 1985). Na meji z župnijskim vrtom raste prostorastoča živa meja, ki jo tvorijo različne grmovne vrste vegetacije. Ob zelenjavnem vrtu so zasajena sadna drevesa. Drevored brez ob zahodni meji vrta je edina formalno zasajena vegetacijska prvina. Originalnost zasaditve je devetdeset let po začetku nastajanja vrta težko presojati, saj za njegovo zasnovo ni bil izdelan načrt, na starih fotografijah pa ni mogoče razbrati podrobnejše zasaditvene zasnove. Glede na dejstvo, da je bila kupljena stara hiša, je bilo morda kakšno drevo že tam in po Plečnikovih načelih vključeno v novo zasnovo. Vsekakor pa je bil vrt podvržen postopnemu in spontanemu sajenju rastlin, ki jih je vnašal celo Plečnik sam, največ pa jih je prinesel mestni vrtnar Anton Lap. Za vrt so v različnih obdobjih skrbeli različni oskrbniki, vzdrževalci in obdelovalci. V začetnem obdobju so bili to vrtnar, gospodinja, sosedje in nečakinja, po Plečnikovi smrti pa je hišo z vrtom prevzelo mesto Ljubljana. Po vsej verjetnosti so bile v vrt sčasoma vnesene tudi nekatere nove vegetacijske vrste, zaradi načina vzdrževanja je bila gotovo spremenjena tudi marsikatera oblika in velikost rastline. Glavnina vegetacijskih prvin pa je vendarle ohranjena.

Slika 56: Pogled od hiše proti vrtu s sadnimi drevesi (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 57: Divja trta zasajena ob prizidku hiše (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 58: Trta ob zimskem vrtu (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Tlakovani plato ob hiši sestavljajo kamnite plošče, ki so kamnoseški ostanki raznih velikosti in oblik. Po besedah Antona Suhadolca sta jih s Plečnikom večkrat prestavljala (Krečič 1985). Na platoju je postavljen manjši kamniti steber s kamnito vazo in teraco steber z železnim križem, ki je nadštevilni steber s Čevljarskega mostu, prilagojen lokaciji. Hodnik je tlakovan s pravokotnimi teraco ploščami, ki so ostale pri gradnji stadiona. Obroba ob hodniku in poti v nadaljevanju je iz betonskih cevi. Hojnice na peščenih poteh so sestavljene iz kvadratnih betonskih plošč. Ob poteh sta bila postavljena latnika s teraco nosilci in lesenimi latami. Ob vzhodnem robu okrasnega vrta in delno tudi ob poteh so postavljeni dvignjeni robniki iz betonskih kvadrov. Kot kompostnik, zadrževalniki vode ob pipah in podstavek pod čebelnjakom so uporabljene betonske cevi različnih premerov. Južno fasado zimskega vrta členijo štirje psevdojonski teraco stebri z gradbišča Celjske posojilnice. Ob Karunovi ulici je vstopni prostor v hišo poudarjen s prezidano severno fasado, ki je obložena z opeko in različnimi kosi kamna ter členjena z arhitekturnimi kamnoseškimi fragmenti. Na vrtu je bila med zadnjimi postavljena znamenita teraco klop z lesenim sedalom in naslonjalom, ki je bila po letu 1940 narejena po Plečnikovem načrtu za tivolsko promenado.

Slika 59: Klop narejena po Plečnikovem načrtu (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 60: Tlak sestavljen iz kamnoseških ostankov in steber z vazo (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 61: Čebelnjak s podstavkom iz cevi (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.2.4 Komentar Plečnikove ureditve vrta ob Plečnikovi hiši

Vrt ob Plečnikovi hiši je začel nastajati spontano in brez načrta po letu 1921, to je hkrati z vrtovi na Hradčanih in pred vsemi ostalimi ureditvami odprtega prostora v Ljubljani. Zasnova vrta je v skladu s hišo manj izrazita kot vse ostale kasneje nastale ureditve, vendar ima kompozicijske značilnosti, oblike prostorskega reda in krajinske prvine, ki so se vzporedno ali kasneje pojavile tudi v ostalih Plečnikovih ureditvah odprtega prostora:

- Z vzdolžnim potekom poti se vzpostavlja osna ureditev prostora.
- V vrtu se pojavlja organski in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Hiša je obraščena z divjo trto, zasajen je brezov drevored.
- Kot akcent je postavljen steber.
- Za vzpostavljanje vidnega stika z vrtom so bili zgrajeni veranda, zimski vrt in balkon.
- Tako v hiši kot na vrtu so uporabljeni gradbeni elementi (robniki, kompostnik, zbiralnik vode in podstavek za čebelnjak so iz betonskih cevi), prototipi elementov iz Plečnikovih projektov (steber na platoju, stebri ob zimskem vrtu, tlak v hodniku in robnik iz teraca) in stari kamniti fragmenti (na fasadi, na verandi, na platoju).
- Izvedeni so bili sestavljeni tlaki; v zimskem vrtu je venecijanski tlak, pred verando so v spontanem vzorcu položeni kamnoseški ostanki, peščene poti imajo tlakovano teraco hojnico z robniki iz betonskih cevi ali poudarjene robnike sestavljene iz betonskih kvadrov.
- Na vrtu so postavljeni skalnjak, latnik, klop in čebelnjak.

3.3 VRT OB PRELOVŠKOVI VILI

3.3.1 Opis prostora in vile

Historicistična vila ob Zarnikovi ulici 11 je bila zgrajena leta 1911 in je last družine Prelovšek. Enonadstropna hiša je z zahodno fasado postavljena neposredno ob ulico, na severni strani hiše je v prvem nadstropju lociran vhod v hišo, ob vzhodni in južni strani je urejen vrt. V začetku tridesetih let je Plečnik po naročilu gradbenega inženirja Matka Prelovška, ki je bil med letoma 1912 do 1937 načelnik mestnega gradbenega urada, izdelal načrte za opremo in preureditev notranjost vile, ureditev zunanjih stopnišč, verande, terase, vrtnega paviljona in vrta. Ob vhodu z ulice je ob severni fasadi vile zgrajeno stopnišče s podestom, s katerega je speljano do vhoda v hišo večramno stopnišče z grajeno ograjo, v kateri so umeščene vaze in kovana ograja. S podesta je urejen tudi tlakovan dostop na vzhodni del vrta. Dostop z uvozom na vrt je urejen ob južni strani hiše, kjer je po Plečnikovem načrtu v osi fasade v prvem nadstropju zgrajena veranda s triforo, ki je izvedena tudi v hiši na prehodu med salonom in jedilnico. Pred verando so postavljene vretenaste stopnice, ki omogočajo povezavo stanovanja z vrtom. Ob vzhodni fasadi hiše sta zgrajena podzidana terasa in prizidek.

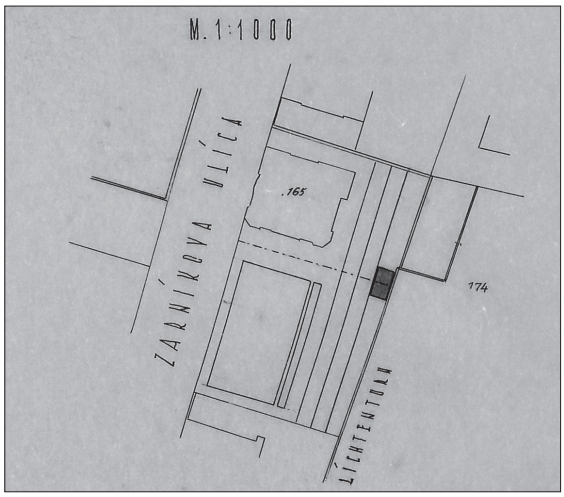

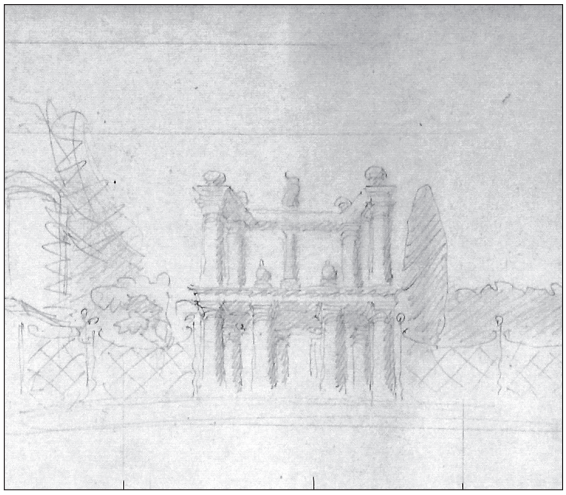

Slika 62: Prostorska situacija Prelovškove vile z vrtom (Arhiv MGML, 2011)
Slika 63: Skica s stebriščnim vhodom ob jugozahodni strani vile (Arhiv MGML, 2011)

3.3.2 Plečnikova zasnova vrta ob vili

Vrt je v začetku tridesetih let nastal po načrtu z več detajli, skicami in zasaditvenem načrtu. Zasnova vrta je dvodelna in dvonivojska. Dvignjeni del leži ob vzhodni strani vile, nižji ob južni. Na vzhodni strani je omejen z živo mejo, na severni in južni pa z zidom. Ob ulici na zahodni strani je postavljen parapetni zidec s kovano ograjo in dvojnimi vrati za dostop na vrt, ki je mogoč preko stopnic ob severni strani vile in skozi dostop z uvozom ob južni strani. Dostopna pot ob južni strani vile se ob vzhodnem robu zaključi s stopnicami za dostop na zgornjo teraso, ki leži v prečni smeri na dostopno pot. Terasa

je zaradi lege ob vzhodni parcelni meji vzdolžne oblike in je na zahodni strani omejena z opornim zidcem. Po celotni dolžini terase poteka pot, kjer je na zamaknjenem osrednjem delu postavljen steber, ob osrednjem delu poti pa vrtni paviljon. Pot je na južni strani zaključena s pergolo, na severni s stenskim vodnjakom. Na delu vrta, ki leži na južni strani vile, je v osrednjem delu urejen ribnik, ki je obsajen s trajnicami ter grmovno in drevesno vegetacijo. Dostop na vrt s stanovanja v prvem nadstropju je mogoč z verande, ob kateri so prislonjene vretenaste stopnice.

3.3.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Prelovškovi vili

Strukturne značilnosti

Vrt je strukturno zasnovan z osrednjo ploskvijo, ki jo tvori dostopna pot, ki se preko stopnic nadaljuje s prečno postavljeno ploskovito zasnovano teraso s potjo in obdajajočima tratnima ploskvama, ki sta bili nekoč členjeni z vertikalnimi volumni, ki so jih predstavljali brini. Ploskev na terasi je linijsko členjena s tlakovano hojnico in robniki ter omejena z linijskim volumnom, ki jo tvori strižena živa meja. Osrednji parter pred vilo je strukturiran z različno drevesno in grmovno vegetacijo, ki tvori plastoviti in večnivojski volumen ob osrednji vodni ploskvi ribnika. Med potmi in vegetacijo ležijo tratne ploskve.

Slika 64: Terasa s potjo, hojnico in tratnima ploskvama, nekoč zasajenima z brini (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 65: Členjen volumen vegetacije ob ribniku (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 66: Vodna ploskev ribnika (Arhiv ZVKDS, 2011)

Kompozicijske značilnosti

Ureditev vrta je v enem delu zasnovana formalno – geometrijsko z dvema prečnima osema, v drugem pa organsko s formalnim okvirom. Osrednja os vrta ob južni strani vile je ustvarjena z dostopno peščeno potjo s hojnico iz lomljenca, ki se izteče na stopnišču z vazami in vodnjakom na zgornji terasi. Osnost poti je bila poudarjena z obojestransko postavitvijo loncev z rastlinami. Os se nadaljuje s tlakom v simetričnem vzorcu in se zaključi z v osi postavljenim vrtnim paviljonom s kasetiranimi vrati in simetrično nameščenimi podstavki za amfore. Prečno na vstopno os poteka na terasi v osi urejena peščena pot z robniki in s hojnico iz pravokotnih tlakovcev. Ob poti so bili obojestransko postavljeni lonci z rastlinami. Osnost poti je v osrednjem delu poudarjena s stebrom. Na severni strani se pot osno zaključi s stenskim vodnjakom, njen južni del pa se izteče s pergolo. Ob obeh straneh poti sta urejeni tratni ploskvi, kjer so bili v drevoredni potezi zasajeni iglavci. Drugi del vrta je znotraj formalnega pravokotnega okvira zasnovan

z osrednjim organsko oblikovanim ribnikom, ki ima na treh straneh krožne razširitve, južni del pa je kot kanal podaljšan v vzdolžni osi. Bazen je obložen s kamnitimi bloki in tlakovci, ki so razmeščeni tudi v obdajajoči trati kot organsko speljane poti z iztekom na robnih peščenih poteh. Del poti je speljan z mostičem čez kanalski del bazena. Ob bazenu in poteh so organsko razmeščeni trajnice, grmovnice in drevesa, med katerimi ležijo tratne ploskve. Vretenaste stopnice z jonskim stebrom so postavljene v osi trifore na fasadi verande.

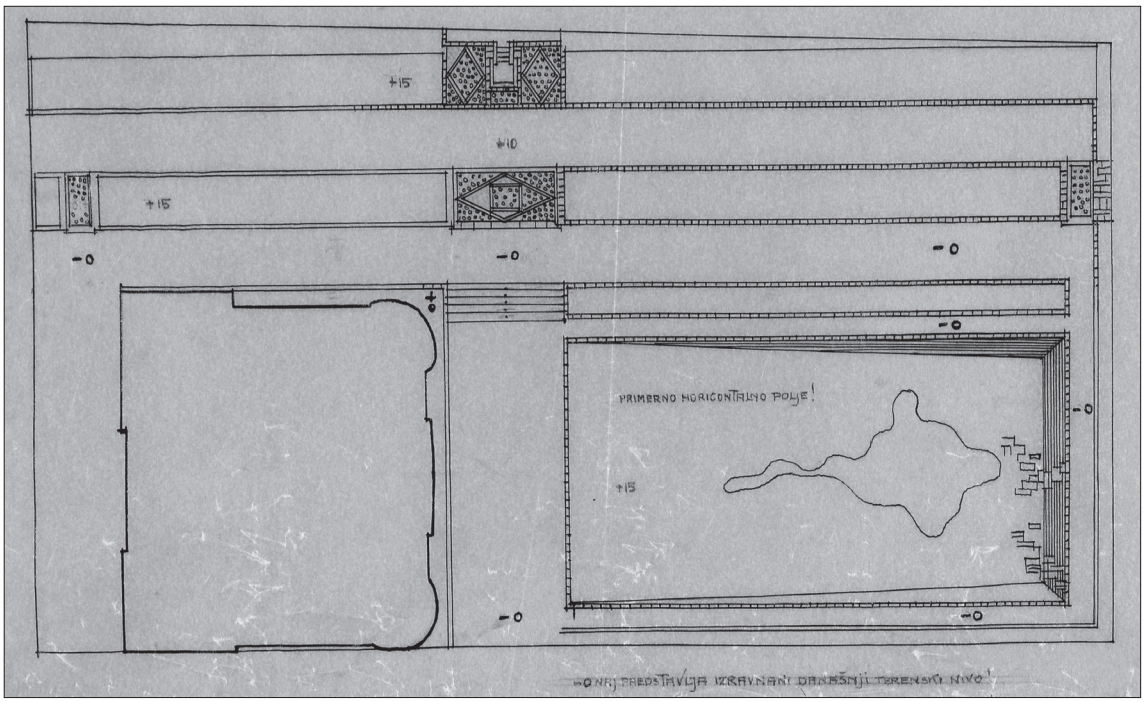

Slika 67: Plečnikov načrt vrta ob Prelovškovi vili izdelan v začetku tridesetih let (Arhiv MGML, 2011)

Oblike prostorskega reda

Zasnovo vrta odlikuje visoka stopnja prostorskega reda, kjer je mogoče odčitati simetrijo, poudarek, dominanco, zaporedje, ponavljanje, stopnjevanje in kontrast, ki je najbolj izstopajoča značilnost vrta. Simetrično sta zasnovani poti z robniki, hojnicama, ornamentiranimi tlaki, stopnicami in vazami. Vertikalni poudarek je ustvarjen s stebrom, nad stopnicami dominirata vodnjak in zimski vrt. Linijsko zaporedje je doseženo z vzporednimi robniki. Na več mestih se ponovijo simetrično ornamentirani tlaki. Stopnjevanje je vidno z višinami vegetacije. Perspektiva je na osnih poteh poudarjena z obojestransko robno postavitvijo loncev z rastlinami, z zasaditvijo stožčastih iglavcev, s stebrom na sredini poti in s stebri pergole na zaključku poti. Ustvarjen je ritem vzdolžnih peščenih poti in tratnih polj, med katerimi se pojavljajo kamniti robniki. Enakomerni ritem je bil vzpostavljen z linijsko zasaditvijo iglavcev in postavitvijo rastlin v loncih. Oblikovni koncept vrta je zasnovan po kontrastnem principu in sicer med geometrijsko in nepravilno zasnovo. V oblikovnem kontrastu so linearno in organsko urejene poti ter hojnica iz lomljenca in hojnica iz pravokotnih plošč. Tonski kontrast je ustvarjen med monokromatskim rastlinskim gradivom na terasah in polikromatskim ob bazenu.

Slika 68: Perspektivo poudarjajo hojnica, vaze in vodnjak (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 69: Steber kot vertikalni poudarek vrta (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 70: Pogled iz salona in verande na vrt (Arhiv ZVKDS, 2011)

Vegetacijske prvine

Za vrt je bil izdelan zasaditveni načrt, kjer je ob bazenu pozicija vsake rastline kotirana z merami do deset centimetrov natančno. Z navedbo imena je označena le vrba. Na kopiji načrta, kjer so nekatere rastline navedene s slovenskimi imeni, druge z latinskimi, je napisan sledeči seznam rastlin: »nizko rezani grmi do višine x (ni mogoče prebrati), vrba žalujka, zverižen gaber, Sophora japonica, klek, Cotoneaster, Saxifraga etc., Ilex, Juniperus virginiana, cvetke v loncih«.

V seznamu je naveden zverižen gaber, ki je večkrat kot osamelo drevo vključen v Plečnikove ureditve odprtega prostora. Leta 1931 je na to temo celo iz Prage pisal Suhadolcu: »Ovršček naj ne zavrže gabrove grmičke mejne, nego naj bolj skrivljene kam vsadi. Silno ljubim razrogoviljeno drevje« (Krečič, 1985).

Danes na vrtu rastejo rdečelistna bukev, topol, smreka, tisa in bor, ki ne sovpadajo z navedenimi vrstami rastlin na načrtu. Po navedbi lastnika so to po večini po izvirni zasaditvi že nadomeščena drevesa z isto vrsto in na isti lokaciji. Nadomestili niso vrbe in brinov, ki so na originalnem seznamu rastlin na načrtu. Izvirni zasnovi sledi strižena živa meja iz gabra in bodike ob vzhodni meji. Na oporah ob severnem zidu, na pergoli ob koncu poti in na terasi raste trta, vrtni paviljon pa je obrasel z divjo trto. Ob zahodnem delu bazena je skalnjak.

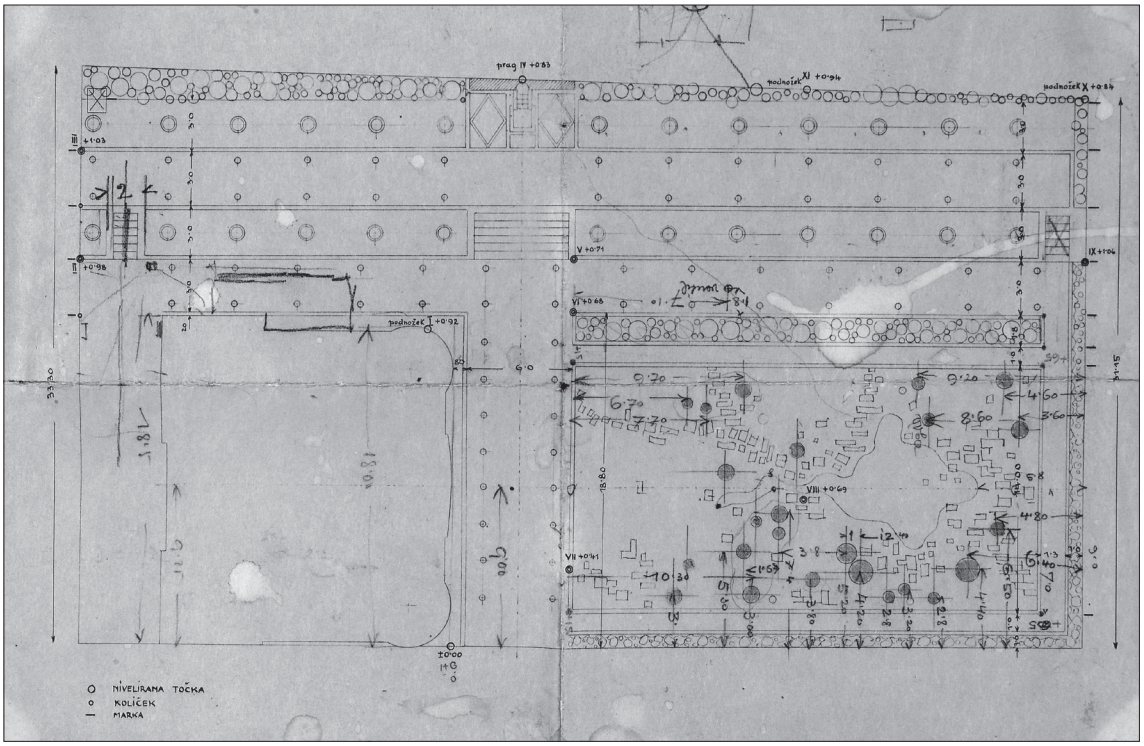

Slika 71: Zasaditveni načrt s kotami rastlin (Arhiv MGML, 2011)

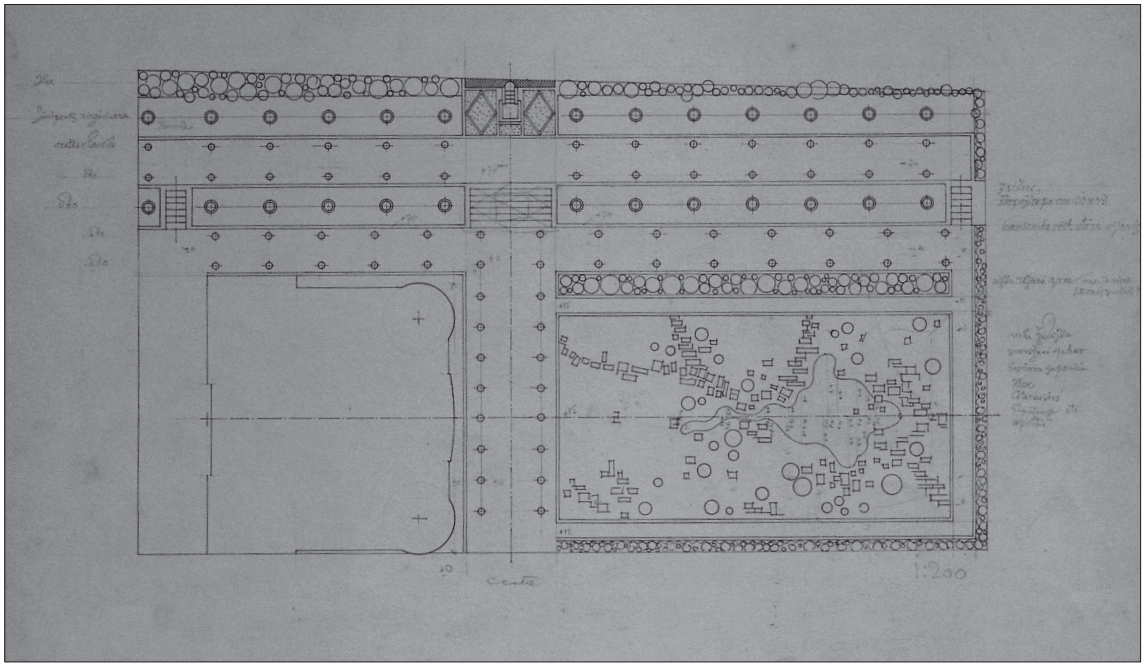

Slika 72: Zasaditveni načrt z imeni rastlin (Arhiv MGML, 2011)

Grajene prvine

Na načrtu so detajlno narisani in izvedeni ornamentirani tlaki, sestavljeni iz opeke in prodnikov, vretenaste stopnice v dveh variantah, vrata v ograji ob severni strani vrtnega paviljona, vrtni paviljon in pergola. Izdelana sta tudi idejni načrt in skica za stebriščni vhod ob jugozahodni strani vile. V načrtu niso vrisani okrogli kamniti vodnjak, polkrožni stenski kamniti vodnjak, steber in pergola, ker so bili na vrt prineseni med izvedbo. Na kamniti steber, ki je nekoč stal pred cerkvijo sv. Jakoba, sta postavljena rimski korintski kapitel iz Solina in bronasta skulptura Marijinega kipa, delo patra Desiderija Lenza. Kamniti stebri pergole so fragmenti Knežjega dvorca.

Vhodne stopnice z vazami, vretenaste stopnice ob verandi in hojnica na terasi so izdelane iz teraca. Vse ostale prvine, kot so hojnica iz lomljenca, oporni zidec ob terasi, robniki, stopnice z vazami, obrobe ribnika in poti s stopalnimi kamni ob njem, so izdelane iz kamna. Fasada prizidka ob terasi na vzhodni strani vile je izvedena iz opeke, kar nakazuje ločnico med starim in novim posegom.

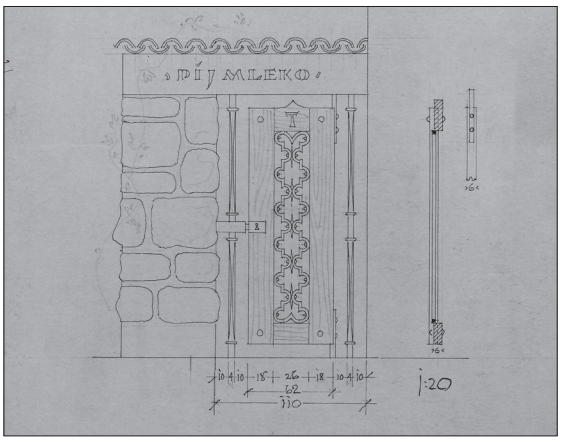

Slika 73: Načrt stranskih vrat (Arhiv MGML, 2011)
Slika 74: Stranska vrata (Arhiv ZVKDS, 2011)

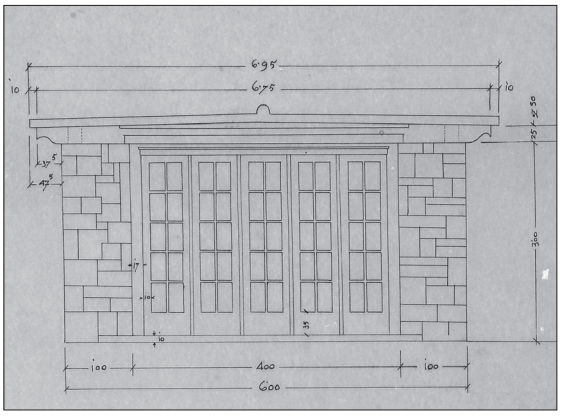

Slika 75: Načrt vrtnega paviljona (Arhiv MGML, 2011)
Slika 76: Vrtni paviljon (Arhiv ZVKDS, 2011)

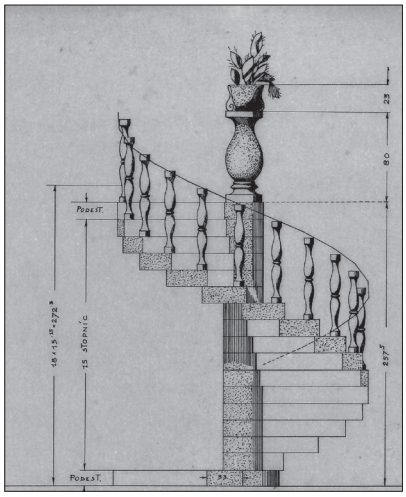

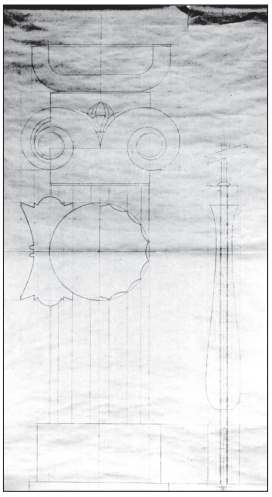

Slika 77: Načrt in spremenjeni detajl vretenastih stopnic (Arhiv MGML, 2011)
Slika 78: Vretenaste stopnice (Arhiv ZVKDS, 2011)

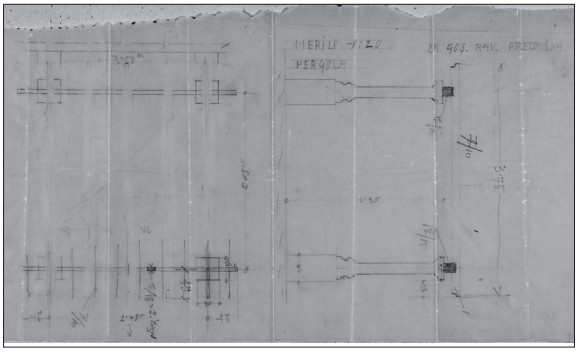

Slika 79: Načrt pergole (Arhiv MGML, 2011)
Slika 80: Pergola s stebri iz Knežjega dvorca (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.3.4 Komentar Plečnikove ureditve vrta ob Prelovškovi vili

Ureditev za vrt ob Prelovškovi vili je edina, ki jo je Plečnik zasnoval ob kaki vili in je v več pogledih izjemna. Najpomembnejše je dejstvo, da je Plečnik zanjo izdelal načrt z detajli in zasaditvenim načrtom. V notranji opremi in preureditvi vile ter ureditvi vrta so vidni vplivi arhitektovega sočasnega dela na Hradčanih. Za Vrt na bastiji je bil leta 1927 izdelan podoben načrt, ki vključuje kombinacijo osnogeometrijske in organske zasnove z neformalno v trato položenim tlakom in zasaditvijo z organsko razmestitvijo vegetacije. Tovrstno oblikovanje je v literaturi omenjeno kot »japonizem« (Prelovšek, 1997).

Pomemben poseg je bil po Plečnikovem načrtu narejen z ureditvijo verande in s postavitvijo stopnic, s čimer je bila ustvarjena povezava stanovanja z vrtom. Podobne posege je izvedel tudi pri vili Zacherl in hiši Weidmann ter na praškem gradu, kjer je predsednikovo rezidenco povezal z Rajskim vrtom.

Vrt ima poleg opisanega tudi sledeče kompozicijske značilnosti, oblike prostorskega reda in krajinske prvine, ki so se pred tem, istočasno ali kasneje pojavile tudi v ostalih Plečnikovih ureditvah odprtega prostora:

- Za ureditev vrta je bil narejen načrt.
- Vrt je v osnovi osno zasnovan.
- V vrtu se pojavi kombinacija geometrijske in organske zasnove.
- Za vzpostavitev vidnega in fizičnega stika z vrtom so bili zgrajeni veranda, terasa in stopnice.
- Kot akcent je v osi prostora postavljen steber.
- Na vrtu so postavljeni stari prineseni kamniti fragmenti in vključeni v novo kompozicijsko zasnovo (tlak, vodnjaka, stebri, vaze, amfori).
- Izvedeni so bili sestavljeni tlaki (peščene poti z robniki in hojnico, ornamentirani tlaki).
- Vegetacija je zasajena v geometrijskem in organskem vzorcu.
- Vrtni paviljon je obraščen z divjo trto, ob pergolah je zasajena trta, ob ribniku je postavljen skalnjak.
- Notranja ureditev prostora v vili je izražena tudi v zunanjosti (trifora na verandi).

Vrt ob Prelovškovi vili izkazuje širok razpon oblikovanja, od osnoklasicističnega do modernega, kar je izraženo z vnosom organskega oblikovanja v formalno zasnovo vrta. Vrt je predstavljal znamenitost na področju vrtnoarhitekturnega oblikovanja v Ljubljani, zato je bil obravnavan tudi v knjigi Cirila Jegliča (Jeglič, 1943) in komentiran v časopisnem članku, objavljenem v Slovencu z naslovom: Ljubljana - mesto vrtov (Ljubljana …, 1936: 3).

»Važno nalogo ima pri vrtnarstvu arhitektura. Dokler je bilo stavbno gibanje v Ljubljani obsežno, se arhitekti skoraj niso zanimali za vrtove. Ako so napravili načrt za hišo, so kvečjemu sem in tja napravili še tloris za vrt. To je bilo pa tudi vse. Toda vrtovi zahtevajo več: sodelovanje arhitekta z vrtnarjem, ali pa arhitekta, ki je hkrati vrtnar. Arhitekt, ki snuje načrt za vrt, mora namreč poznati lastnosti rastlin, zlasti dreves. Pravo kolumbovo jajce je v tem oziru bil mojster Plečnik, ki je prvi osnoval moderni vrt v Ljubljani, namreč pri vili gradbenega ravnatelja inž. Prelovška za cerkvijo sv. Jožefa. Mojster Plečnik je ustvaril pravo harmonijo vrta in hiše. Vrt vsebuje bogastvo lepot, dasi moramo pripomniti, da ima vrt tudi nekatere pomanjkljivosti glede drevja, ki raste prehitro. Ako bi bil vrt vestno negovan, kar zahteva seveda mnogo truda, bi predstavljal izbrano umetnino, kakršne morda v vsej državi ni. Kljub temu pa vidimo na tem vrtu impozanten vhod, obloge s ploščami, monument, ljubek ribnik. Barve se na tem vrtu prelivajo vsako uro in človek more najti na tem vrtu vsako uro in ob vsakem letnem času kaj novega.«

3.4 PROMENADA V TIVOLIJU

3.4.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo promenade

Začetki nastajanja parka Tivoli segajo v obdobje Ilirskih provinc (1809–1813), ko je francoski inženir Jean Blanchard načrtoval ureditev treh drevoredov na prostoru današnjega parka. Dva naj bi potekala radialno od Tivolskega gradu proti mestu, tretji, prečni, pa naj bi drevorede med seboj povezoval. Po odhodu Francozov je z načrtovanjem nadaljeval avstrijski guverner Latterman, po katerem so dobili takrat zasajeni topolovi in pozneje urejeni kostanjevi drevoredi tudi ime – »Latterman's allees«. Z drevoredi je bilo tako zasnovano ogrodje parka, ki je v osnovi ohranjeno še danes.

Leta 1910 je bil ob Lattermanovem drevoredu postavljen spomenik Primoža Trubarja, po katerem so ta del parka tudi poimenovali. Z leti so v območju Trubarjevega parka postavili številne objekte (trafiko, čuvajnico, javno stranišče, transformatorsko postajo), ki so postali po tlakovanju in preureditvi Aleksandrove, danes Cankarjeve ceste, moteči. Aleksandrova cesta je bila v takratnem tisku označena kot ena najlepših ulic v mestu, zato se je tu razvila tudi promenadna dejavnost, ki se je nadaljevala v Lattermanovem drevoredu. Mestna občina je zato naročila načrte za preureditev Trubarjevega parka in Lattermanovega drevoreda, ki so ga začeli podirati konec leta 1929. Sečnja je povzročila številne polemike v javnem mnenju, kar ilustrira tudi zapis Plečnikovega sodelavca Antona Suhadolca:

»Plečnik je dobil nalogo preurediti Tivoli, češ da stari kostanji, ki jih je dal nasaditi Latterman, hirajo. Pričeli so na hitro podirati in odvažati kostanje, tako da je bila javnost postavljena pred izvršeno dejstvo. Stvar je bila nezaslišana, saj so stali kostanji ob promenadi in dajali poleti hladno senco, v kateri so posedeli stari in mladi. Strele so letele na Lapa, Plečnika in še na nekatere druge, ki so bili za to odgovorni. Nekako 40 let po tem dogodku je v Tivoliju spet senca, skromnejša kot takrat, ker so po odstranitvi starih divjih kostanjev nasadili razna druga drevesa, samo kostanjev ne« (Krečič, 1985).

Slika 81: Aleksandrova (Cankarjeva) cesta s pogledom na Lattermanov drevored (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 82: Aleksandrova (Cankarjeva) cesta s pogledom na promenado (Arhiv ZAL, 2011)

3.4.2 Plečnikovi načrti in zasnova promenade

Načrti za ureditev Tivolija s postavitvijo Narodne galerije ob Tivolskem gradu segajo v leto 1924, ko je bila pod mentorstvom Plečnika izdelana diplomska naloga Dušana Grabrijana. Plečnik je nato v letu 1927 izdelal za Tivoli tudi velikopotezni načrt z univerzo in botaničnim vrtom, ki ga je leta 1928 vključil v prvi urbanistični načrt za Ljubljano, kjer je že vidna zasnova za ureditev promenade, ki poteka od Cankarjeve ceste do rondoja pred Tivolskim gradom. Na načrtu je vidna razširitev poti, drevoredna poteza in ureditev rondoja ob železniški progi. Kasneje sta bila za promenado, ki je nastala kot nadomestitev za odstranjeni Lattermanov drevored, izdelana dva načrta. Leta 1930 in 1931 ju je zasnoval Plečnikov diplomant arhitekt Ciril Tavčar, ki je pod njima tudi podpisan.

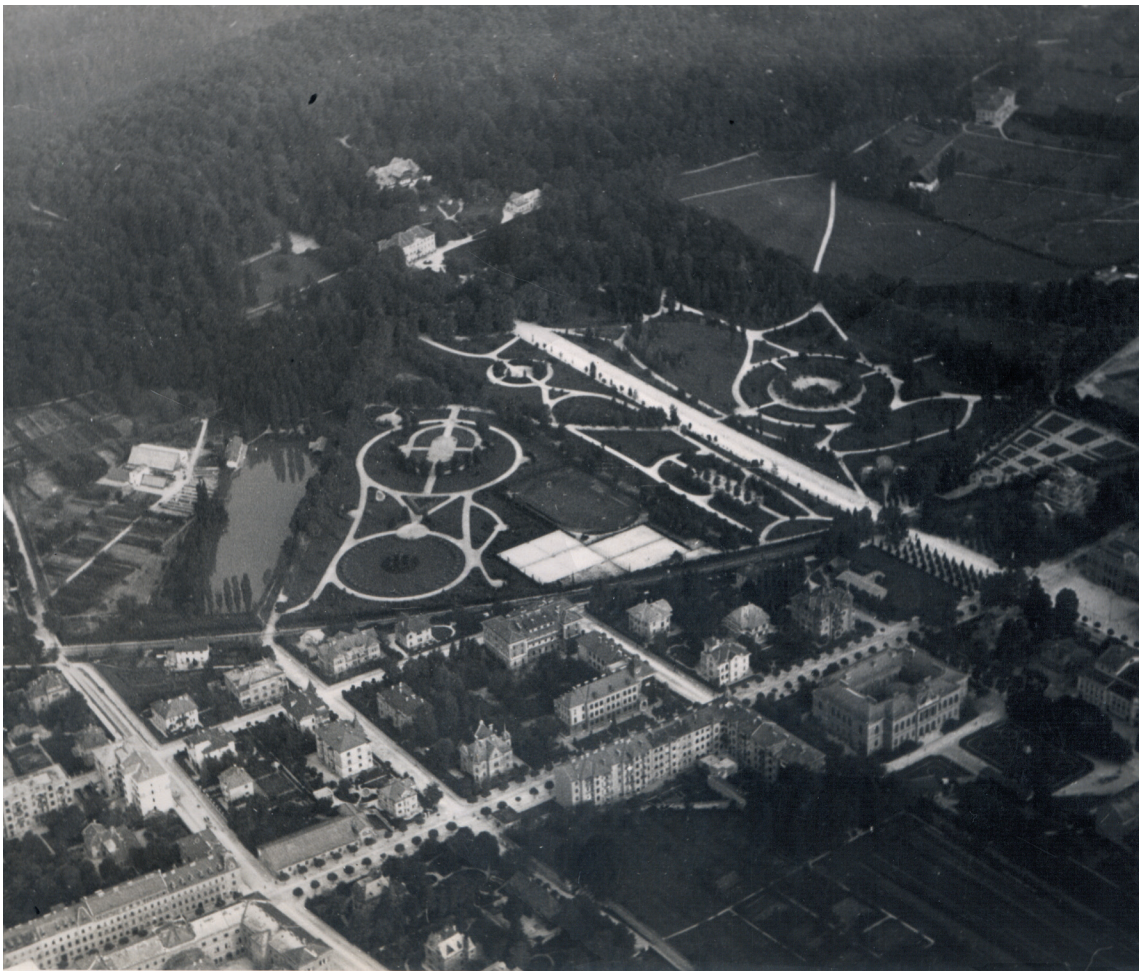

Slika 83: Zračni posnetek aerokluba iz leta 1933 s pogledom na Tivoli s promenado in Hejnicove parkovne zasnove izvedene leta 1926 (Arhiv ZAL, 2011)

Prvi načrt za ureditev promenade

V prvem načrt, v katerem je ob železniški progi urejen rondo, je promenada razdeljena na dva enako zasnovana dela. V osrednji osi so urejena pravokotno oblikovana polja s stebrnimi svetilkami, ob obeh straneh osrednje zasnove pa sta urejeni poti s tlakovano hojnico. Celotna poteza je obsajena z obojestranskim drevoredom. V nadaljevanju teksta je v celoti objavljen časopisni članek iz Slovenca z naslovom »Novi ljubljanski Tivoli« (Novi …, 1930), ki zelo nazorno opisuje stanje v prostoru pred posegom in zasnovo promenade v prvem načrtu:

»Te dni, ko so podirali zadnje kostanje v glavnem tivolskem drevoredu in sedaj ko razširjajo cestišče, je čutiti mnogo pritožb proti temu opustošenju tivolske promenade in še celo v Slovencu je zagledala beli dan notica, v kateri se nekdo pritožuje, češ, kje bomo iskali spomladi sence. Resnica je pa taka, da se bo tivolska promenada v kratkem na lep način modernizirala in se razvila v krasno avenijo, ki bo ustrezala vsem estetskim in arhitektonskim zahtevam. Tivolski drevored, tak kakor je bil do pred kratkim, res ni več odgovarjal sodobnosti, sodobnemu okusu, posebno odkar se je tako krasno razvila Aleksandrova cesta, katere naravni podaljšek je glavni tivolski drevored. Do spomladi pa bo ves ta del tivolske promenade končno urejen. Stari in trhli kostanji so že odstranjeni, cestišče pa se bo razširilo od 12 m na 20 metrov širine. Sedanji jarki bodo seveda zasuti. Na obeh straneh cestišča bodo v travi, 75 cm od cestišča zasajena drevesa in sicer platane. To plemenito drevo je za naše parke zelo pripravno in dobro uspeva. Drevesa bodo povprek drugo od drugega oddaljena od 21.50 m, vzdolž ceste pa po 10 m, po sredi aleje bodo cvetlični otoki, široki po 4 m in dolgi po 10 m, vseh takih otokov bo v aleji nad železnico 14, pod železnico pa 2. Ti otoki bodo delili alejo v dva dela. Na sredi teh cvetličnih gred bodo nameščena svetila. Postavljeni bodo namreč okusni plastični podstavki za luči. Blizu grada bo posekanih še nekaj manj vrednih dreves, tako da bo možen razgled prav z Aleksandrove ceste, pa do grada, ki bo arhitektonsko zaključeval vso promenado. V poznejšem času pa bi dobil grad še monumentalno stopnjišče. Okoli železniškega prelaza bo urejen lep rondon, ki bo meril v premeru 70 m. Okrog rondona bodo prav tako rastle platane, v rondonu samem pa bodo postavljene rastlinske skupine s palminimi gaji. Železniški prelaz bo širok 10 m, do sedaj pa je bil le 4 m. Zapiral se bo z vreteni na dva kraka. Izginile bodo seveda vse dosedanje barake v bližini prelaza, tako trafika, čuvajnica, javno stranišče in druge male stavbe tam v bližini. Mesto njih pa bo zgrajen ob Lattermannovem drevoredu večji paviljon, ki bo obsegal prostore za vse te naprave. Novo urejena tivolska promenada bo pomenila seveda znaten napredek v olepševanju Ljubljane in bo prav gotovo privabila v tivolski park še več sprehajalcev, kakor jih je stari trhli drevored. Prav gotovo pa bo estetski užitek vseh obiskovalcev parka zaradi te promenade večji.«

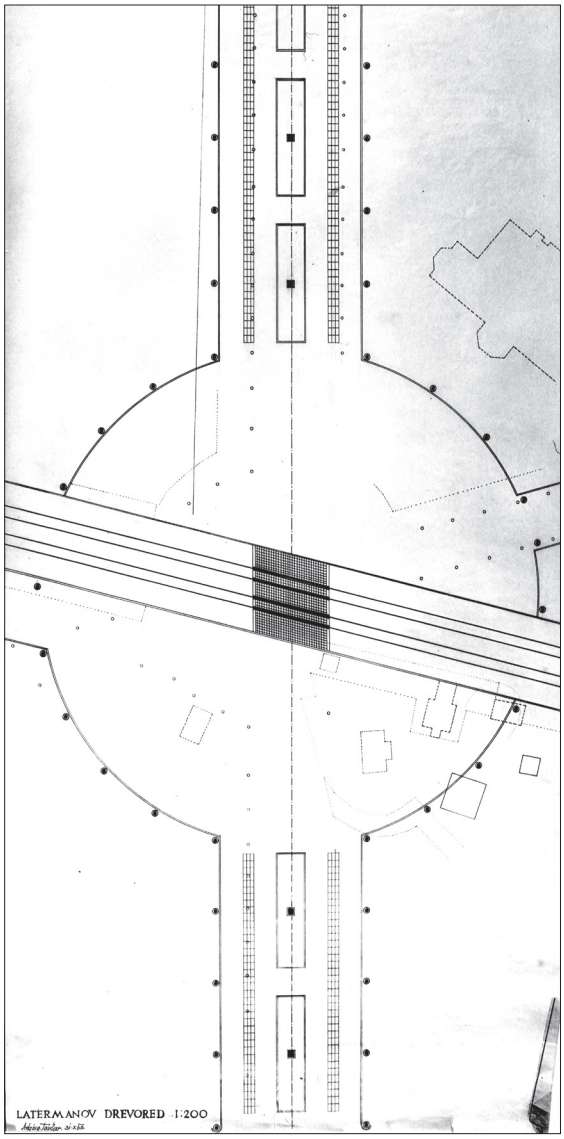

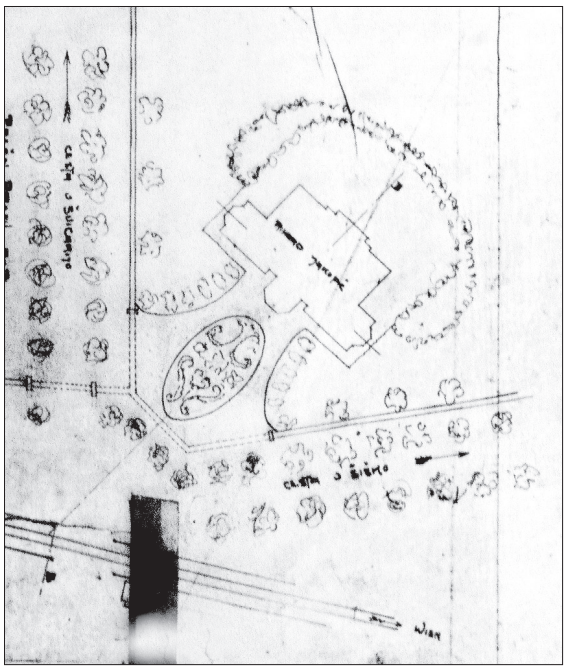

Slika 84: Prvi načrt za promenado, ki ga je leta 1930 izdelal arhitekt Ciril Tavčar (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 85: Jakopičev paviljon (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 86: Ureditvena situacija Jakopičevega paviljona arh. Maksa Fabianija iz leta 1908 (Arhiv ZAL, 2011)

3.4.3.1 Analiza krajinske zgradbe prvega načrta promenade

Strukturne značilnosti

Promenada je zasnovana kot vzdolžna peščena ploskev s krožno razširitvijo ob progi, ki je členjena z osrednjo linijo svetilk, postavljenih v rastru cvetnih ploskev. Vzdolžna peščena površina je tlakovana z obojestranskima linijsko položenima hojnicama. Rob promenade je obsajen z linijsko zasaditvijo, ki se ob progi razširi v rondo.

Kompozicijske značilnosti

Promenada ima geometrijsko, osno simetrično zasnovo z osno postavljenimi svetilkami, cvetnimi gredami in dvoosnima hojnicama s tlakom v geometrijskem rastru. Vzporedno

s postavitvijo svetilk in členitvijo cvetnih gred so razmeščena drevesa v robno zasajenem drevoredu. V več člankih je zaradi sečnje drevoreda kot pridobljena kvaliteta omenjeno odpiranje pogleda s Cankarjeve ceste proti Tivoliju in Tivolskemu gradu, ki bo »arhitektonsko zaključeval vso promenado«. Grad sicer leži v zamaknjeni osi promenade.

Oblike prostorskega reda

Načrt za ureditev promenade je zasnovan simetrično z vrsto svetilk kot osrednjim prostorskim poudarkom. Svetilke so postavljene v ponavljajočem ritmu, ki mu sledi zaporedni ritem dreves. V zaporednem ritmu so urejene tudi cvetne grede ob svetilkah. Kontrastno ureditev predstavlja krožno obsajen rondo ob železnici.

Vegetacijske prvine

Iz članka je razvidno, da bi bila osrednja površina promenade zasajena s cvetnimi gredami, robno pa bi bila obsajena z drevoredi platan. Znotraj rondoja bi bile »postavljene rastlinske skupine s palminimi gaji«.

Grajene prvine

V načrtu je bila predvidena postavitev stebrnih svetilk in s ploščami tlakovana hojnica, »tako da bo promenada tudi ob deževnem vremenu mogoča« (Novi ljubljanski ..., 1930).

Drugi načrt za ureditev promenade

Kljub že izdelanemu načrtu za ureditev promenade in podrobnim opisom zasnove v tisku je bil izdelan v letu 1931 še drugi načrt, ki ga je prav tako risal Ciril Tavčar. Nova zasnova je osno dvodelna in ob progi razdeljena na dva različno zasnovana dela. V predprostoru promenade med Prešernovo cesto in železniško progo sta ob osrednjem odprtem prostoru zasnovana trivrstna drevoreda, ki se ob progi razširita v dvovrstne kvadratno zasnovane drevorede. Med njimi so postavljene enovrstne stebrne svetilke, ki se v enaki postavitvi nadaljujejo tudi čez progo. Med drevoredi je ohranjena postavitev Trubarjevega spomenika, ki ima obsajeno ozadje. Rob promenade je v poteku za progo omejen z robniki in obsajen s prosto razmeščeno vegetacijo. Jakopičev paviljon, ki je postavljen ob severnem robu, nima urejene neposredne povezave s promenado.

Druga varianta drugega načrta za ureditev promenade

Za ureditev predprostora promenade med Prešernovo cesto in železniško progo je bila izdelana tudi druga varianta drugega načrta, kjer so svetilke postavljene v dveh parih. Po tem načrtu je bila promenada tudi v celotni zasnovi realizirana, vendar tako, da so bili postavljeni trije pari stebrnih svetilk.

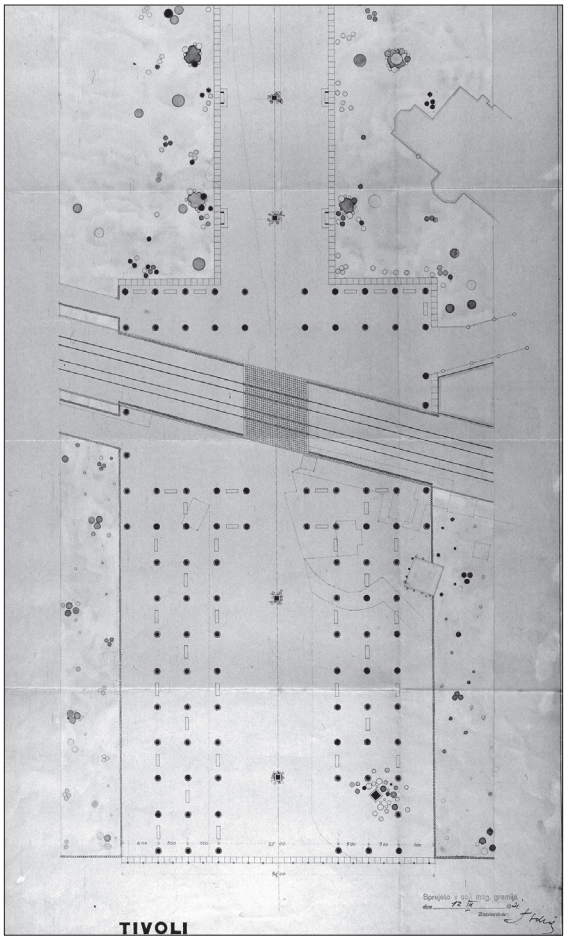

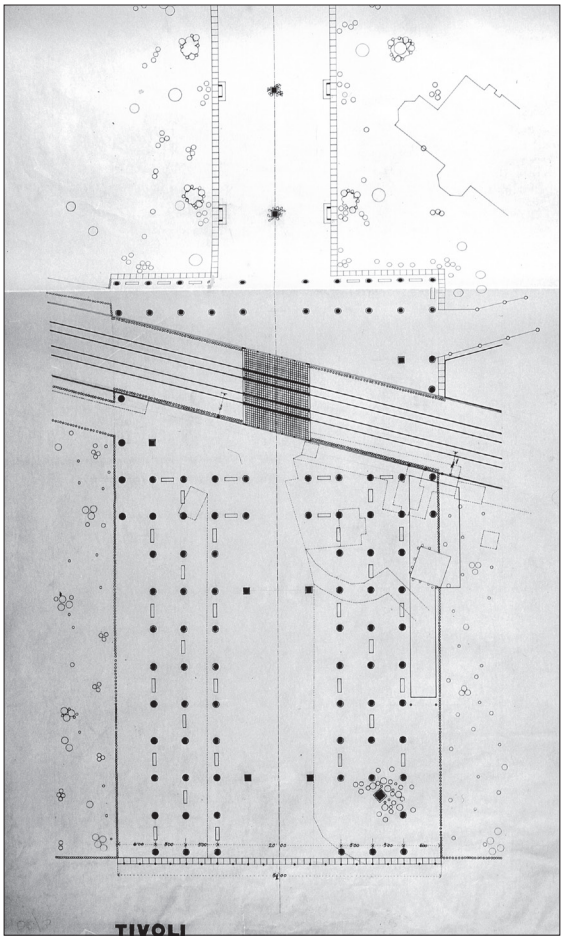

Slika 87: Drugi načrt za ureditev promenade iz leta 1931(Arhiv ZAL, 2011)
Slika 88: Druga varianta drugega načrta za ureditev promenade s postavitvijo svetilk v parih (Arhiv ZAL, 2011)

3.4.3.2 Analiza krajinske zgradbe drugega načrta promenade

Strukturne značilnosti

V prostoru med cesto in železniško progo je bila osrednja peščena ploskev z robno postavljenimi svetilkami obdana z linijami drevoredov, ki so zaradi večvrstnosti delovali kot enoten volumen. Med drevorede je bil vključen Trubarjev spomenik, ki je bil obsajen z gosto drevesno zarastjo in tako tvoril volumen znotraj volumna. Za progo je vzdolžna peščena ploskev členjena z osrednjo linijo točkovno postavljenih svetilk, rob ploskve pa je poudarjen z linijo robnikov. Osrednja peščena ploskev je obdana s tratno ploskvijo, ki je bila zasajena s točkovno razmeščeno vegetacijo.

Kompozicijske značilnosti

Celoten potek promenade ima dvodelno osno geometrijsko zasnovo. V začetnem delu med cesto in progo je bila zasnova večosna. V osrednjem odprtem prostoru so bile svetilke dvoosno in robno postavljene, sledili pa so jim vzporedno zasajeni triosni drevoredi. Med drevoredi je bil kot element dekompozicije v zasnovo vključen Trubarjev spomenik, obdan

z organsko razmeščeno vegetacijo. Osna kompozicija se je nadaljevala tudi čez progo z enoosno postavitvijo svetilk v osrednji osi površine. Simetričnost zasnove je poudarjena z robniki in robno postavitvijo klopi, ki so na načrtu narisane v osi s svetilkami. Ob dejanski ureditvi so bile klopi postavljene v zamaknjeni osi med svetilkami. Promenada je bila po celotni dolžini obsajena z organsko razmeščeno vegetacijo. Čeprav je os promenade urejena v zamaknjeni osi Tivolskega gradu, je grad za poglede s Cankarjeve ceste viden kot v osi postavljen prostorski zaključek.

Oblike prostorskega reda

Promenada predstavlja primer ureditve, kjer je mogoče razbrati številne oblike prostorskega reda. Najbolj zaznavne so osnost, simetrija, perspektiva, dominanca in kontrast. Zasnova promenade je osno simetrična z osrednjo postavitvijo stebrnih svetilk v enakomernem ritmu, ki jih je v perspektivi mogoče zaznati kot stebrišče oz. steno. Klopi so postavljene v premenjalnemu ritmu svetilk. Usločenost peščene površine in osna postavitev svetilk povečujeta perspektivni učinek prostora, ki se izteče v dominantno postavljenem Tivolskem gradu. Dva trivrstna drevoreda sta ustvarjala zaprti prostor v začetnem delu, ki je bil v kontrastnem razmerju z odprtim prostorom promenade za progo. Osrednji odprti prostor med drevoredi je deloval kot prostor v prostoru, kjer je bila dosežena gradacija prostora z obojestransko postavitvijo svetilk, ki so jim sledili drevoredi. Ob Trubarjevem spomeniku so bili v organski razmestitvi zasajeni iglavci, ki so predstavljali oblikovni in tonski kontrast s presvetljenimi linijami drevoredov. Tonski kontrast je bil ustvarjen tudi s temnim ozadjem iglavcev za svetlim Trubarjevim spomenikom. Med urejeno, v geometrijskem redu zasajeno istovrstno vegetacijo pred progo in neurejeno dinamično organsko razmestitvijo raznovrstne vegetacije za progo je bilo mogoče zaznati oblikovni kontrast.

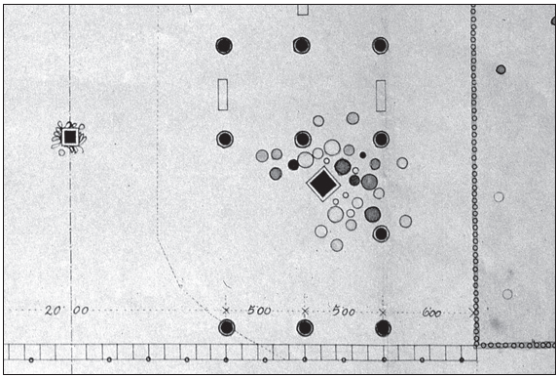

Slika 89: Zasaditveni načrt ob Trubarjevem spomeniku (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 90: Trubarjev spomenik postavljen pred temno ozadje (Arhiv ZAL, 2011)

Slika 91: Osrednja os s svetilkami ter pogled na grad in nebotičnik (Arhiv ZAL, 2011)

Vegetacijske prvine

Med Prešernovo cesto in železniško progo so bili prvotno zasajeni večvrstni drevoredi iglavcev (najverjetneje so iglavce predstavljali kleki "Thuja occidentalis"), ki so jih kmalu po zasaditvi nadomestili s topoli. Ob Trubarjevem spomeniku, ki je bil postavljen med drevoredi, pa so bili zasajeni iglavci. V nadaljevanju poteze čez progo je ob obeh straneh promenade na načrtu narisana organsko razmeščena vegetacija s simboli različnih dimenzij, kar ponazarja drevesno in grmovno vegetacijo ter trajnice oz. enoletnice. Ob stebrnih svetilkah in klopeh so narisani simboli za rastline v loncih, ki so jih v začetnem obdobju tudi dejansko postavljali.

Sledi članek iz časopisa Slovenski narod z naslovom »Tudi v glavnem tivolskem drevoredu nadaljujejo prekinjena dela« (Tudi …, 1931), v katerem je navedena kot napredna sprememba nova zasaditvena zasnova v drugem načrtu, ki nadomešča v prvem načrtu predvidene drevorede platan z »nepravilnimi skupinami« raznih vrst drevja, grmovnic in cvetnic; kot vzor za podobne zasnove so navedena celo tuja mesta in najslavnejši arhitekti:

»Tudi v glavnem drevoredu so davi pričeli z nadaljevanjem del. Mestna vrtnarija je dala 15 delavcev, pomaga jim pa tudi 9 cestnih delavcev, da bo drevored prej urejen. Sedaj kopljejo čez 20 m široko cesto jarke za kanale, ki bodo imeli požiralnike v razmakih po 20 m. Drugi delavci zasipajo ceste ob strani, kjer bo na vsaki strani 1 m širok kamnit rob. Tudi ta načrt, ki smo ga jeseni objavili, je precej izpremenjen kakor smo čuli na magistratu pri razpravi o proračunu, glavna izprememba ja pa ta, da drevored ne bo zasajen le s platanami, kakor je bilo mišljeno, ki bi stale na neslikovit staroverski način v ravnih črtah, temveč s skupinami dreves in grmovja raznih vrst, kakor to delajo v velemestih Amerike, Anglije in Nemčije po načrtih najslavnejših arhitektov. Kakor že slavni stari angleški vrtnarji in arhitekti, ki so ustvarili najslikovitejše parke, tako so tudi moderni vrtni arhitekti zavrgli dolgočasno monotonijo alej, kjer stoje drevesa iste vrste v črtah

kakor vojaki pri paradi, ter se vrnili k bolj naravno delujočim nepravilnim skupinam raznega drevja, okrasnega grmičja in cvetlic. Namesto vlažne aleje bomo tudi v Tivoliju imeli monumentalno učinkujočo zračno vrsto slikovitih malih gajev s takim drevjem in grmičevjem, da bo vse leto dosti cvetja in tudi dosti hladnega senčnega somraka ter najintimnejših zavetišč pred vročino« (Tudi ..., 1931).

Vegetacija je v začetnem obdobju po nastanku omogočala z mestne strani odprte poglede na Tivolski grad, v obratni smeri proti mestu pa na ljubljanski ikoni – grad in nebotičnik. Zaradi razrasle vegetacije, ki je bila zasajena ob robu, so ti pogledi danes okrnjeni. Med današnjo razrastjo ni mogoče natančneje določiti, katera vegetacije je bila zasajena po Plečnikovem načrtu. Po dimenzijah oz. starosti dreves lahko sklepamo, da so bili v tistem obdobju zasajeni platane, vrbe, povešava in rdečelistna bukev, robinija, tulipanovec in ambrovec. Razen tisam in grmovnicam ni mogoče pripisati izvirne zasnove.

Leta 1939 je bila ob začetnem delu promenade zgrajena Ravnikarjeva Moderna galerija, pred katero so bili topolovi drevoredi ohranjeni. Kasneje pa so bili postopoma odstranjeni in nikoli več nadomeščeni.

Slika 92: Drevoredi cipres in Trubarjev spomenik obsajen z iglavci (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 93: Topolovi drevoredi so nadomestili ciprese (Arhiv ZAL, 2011)

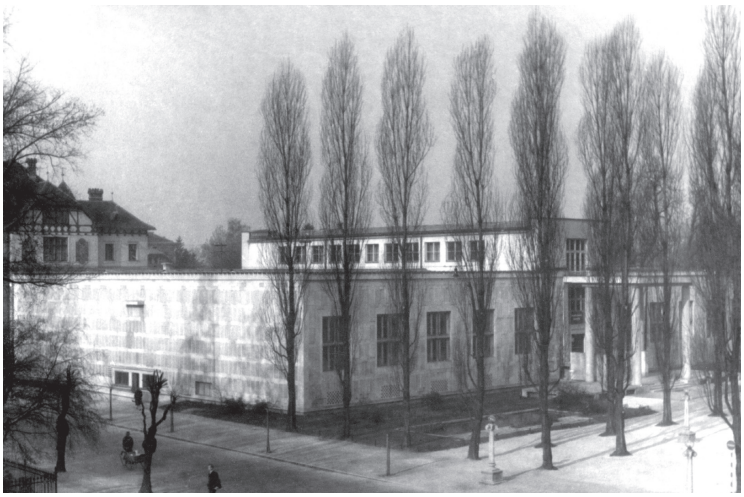

Slika 94: Pogled z vhoda pred Moderno galerijo na začetni del promenade (Arhiv MG, 2011)
Slika 95: Topolovi drevoredi in Moderna galerija (Arhiv MG, 2011)

Slike 96: Svetilke in klopi obdane z rastlinjem v loncih (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 97: Na severni strani promenade so bile ob klopeh posajene palme (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Stebrne svetilke na promenadi predstavljajo eno najbolj prepoznavnih Plečnikovih prvin in hkrati tudi identiteto Tivolija. Sestavljajo jih štirikotni podstavek, steber, štirirogeljni jonski kapitel in steklena buča. Kot večina Plečnikovih prvin v odprtem prostoru, so tudi svetilke izdelane iz teraca. Manj je znano, da so bile svetilke med Cankarjevo cesto in progo postavljene v parih, zato je poleg načrta pomemben tudi časopisni članek iz Slovenca z naslovom »Novi svetilniki v Tivoliju« (Novi …, 1931), ki to trditev potrjuje:

»Od železniškega prehoda pa do konca široke avenije stoji 16 svetilnikov, od železniškega prehoda nazaj proti Bleiweisovi cesti pa stojijo v dveh vrstah, vendar jih je vseh skupaj samo šest. Prav tako pa stojita ob zaključku široke avenije zopet dva svetilnika na vsaki strani«.

Slika 98: Pogled na osrednji prostor med drevoredi z vzporedno postavljenimi svetilkami (Arhiv MG, 2011)

Ob robu promenade so bili postavljeni iz teraca izdelani masivni robniki.
Ob nastanku promenade so bile postavljene kovinske klopi, leta 1939 pa so jih nadomestili z znamenitimi Plečnikovimi klopmi z lesenim sedalom in naslonjalom ter ogrodjem iz teraca. Klopi so bile postavljene tudi drugod v Tivoliju in v drugih parkih, kar ilustrira članek iz Slovenca: »Saj je na primer znano, da je mojster Plečnik dal postaviti v nekatere parke težke masivne klopi, samo da jih ne bi mogli zlikovci pokvariti in razdejati« (Varujmo …, 1939).

Slika 99: Svetilka iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 100: Robnik iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011)

Slika 101: Prvotno postavljene kovinske klopi (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 102: Klop iz teraca (Arhiv ZVKDS, 2011)

Obstoječe stanje

Zasnova promenade je bila v celoti ohranjena do sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko sta bila ob progi zgrajena nova Prešernova, danes Bleiweisova cesta in podhod pod njima. Že pred tem posegom so bili odstranjeni drevoredi, po tej ureditvi pa so bile odstranjene tudi v parih postavljene svetilke in nadomeščene s svetilkami, ki so jih postavili v osi. Ureditev promenade, ki poteka za progo, je ohranjena v prvotni zasnovi. Z ureditvijo podhoda pod cesto in progo je bila prekinjena neposredna povezava med mestnim in parkovnim prostorom.

Slika 103: Osno postavljene svetilke ne ustrezajo prvotni zasnovi (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 104: Ureditev podhodov prekinja neposredno povezavo mesta s parkom (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.4.4 Komentar Plečnikave ureditve promenade v Tivoliju

Promenada je eno najbolj prepoznavnih Plečnikovih del v odprtem prostoru, ki slovi tudi po tem, da ji javno mnenje v času nastanka ni bilo naklonjeno. Polemike so se kasneje polegle in se spremenile celo v opisovanje kvalitet ureditve, ki naj bi bila primerljiva z drugimi velemestnimi zasnovami in parkovnimi ureditvami. Promenada je doživela vzpon z razvojem družabnega življenja na njej, o katerem je bil leta 1991 posnet dokumentarni film Amira Muratovića z naslovom »Od Kneippa do kofeta s smetanco in nazaj«. Leta 2003 pa je izšla knjiga Katje Jerman z naslovom »Promenada v Ljubljani«.

Promenada ima izrazito prepoznavne naslednje značilnosti, oblike prostorskega reda in krajinske prvine, ki so se pred tem, istočasno ali kasneje pojavile tudi v ostalih Plečnikovih ureditvah odprtega prostora:

- Za ureditev promenade sta bila izdelana dva načrta s podvarianto.
- Odstranjen je bil kostanjev drevored.
- Promenada ima osno simetrično zasnovo.
- V prvi zasnovi so bili zasajenei iglavci, ki so jih nadomestili topoli.
- V zasnovi se pojavi kombinacija geometrijske in organske zasaditvene zasnove.
- Kot osrednji akcent je v osi prostora postavljen niz stebrnih svetilk.
- Osrednji prostorski razširitvi s svetilkami v parih sledijo drevoredi, ki kot stebrna dvorana na prostem oblikujejo prostor v prostoru.
- Grajene prvine so iz teraca.

3.5 KONGRESNI TRG IN PARK ZVEZDA

3.5.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo trga in parka

Kongresni trg in park Zvezda sta bila urejena leta 1821 ob kongresu Svete alianse. Trg je bil urejen kot enotna peščena površina med Nunsko cerkvijo in objektom deželnega gledališča. Park Zvezda je imel v obliki zvezde speljane poti, ki so bile obsajene s kostanjevimi drevoredi. Po obodu parka so bili postavljeni kamniti konfini, v parku pa sta bila med drugim postavljena tudi litoželezni vodnjak in vremenska hišica.

Slika 105: Kongresni trg in park Zvezda pred letom 1928 (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.5.2 Plečnikova zasnova trga in parka

Po Plečnikovi zasnovi je bila med letoma 1928 in 1932 enotna peščena površina Kongresnega trga preurejena v tlakovano ploščad med Nunsko cerkvijo in Filharmonijo. Na jugozahodnem delu je bila ploščad razširjena še z manjšim trgom pred Wurtzbahovo hišo. Pred Nunsko cerkvijo je bilo postavljeno znamenje sv. Trojice, vzdolž trga pa niz mestnih svetilk. Ob delu ceste za znamenjem in na vogalih trga so bili postavljeni konfini, na robu trga in parka v smeri Vegove ulice pa vremenska hišica.

Stopnice pred Nunsko cerkvijo so bile med letoma 1930 in 1932 po Plečnikovem načrtu nadomeščene s stopniščem z ograjo.
Leta 1928 je Plečnik izdelal tudi načrt za preureditev parka Zvezda, kjer je zožil obstoječe poti, zvezdasto zasnovo v osrednjem delu razširil in simetrično uredil ter predvidel zamenjavo kostanjev s platanami. Obstoječi konfini postavljeni okoli parka so bili zamenjani s Plečnikovimi. Šele leta 1940 so nadaljevali zaradi nasprotovanja

javnosti prekinjeno delo ter dokončno posekali kostanje in zasadili platane. Še istega leta sta bila postavljena tudi vodnjak in spomenik kralju Aleksandru, ki je bil že naslednje leto odstranjen. Leta 1952 je bil v severozahodnem delu postavljen spomenik ženskim demonstracijam, na mestu, kjer je stal spomenik kralja Aleksandra, pa so postavili kamnit podstavek s sidrom.

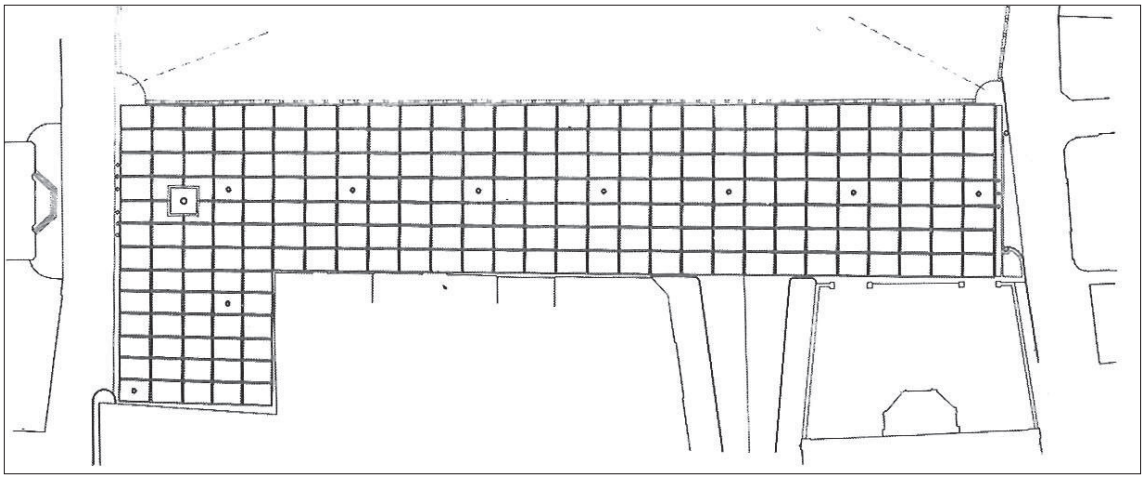

Slika 106: Plečnikov načrt tlakovanja iz leta 1926 (Hrausky in sod., 1996)

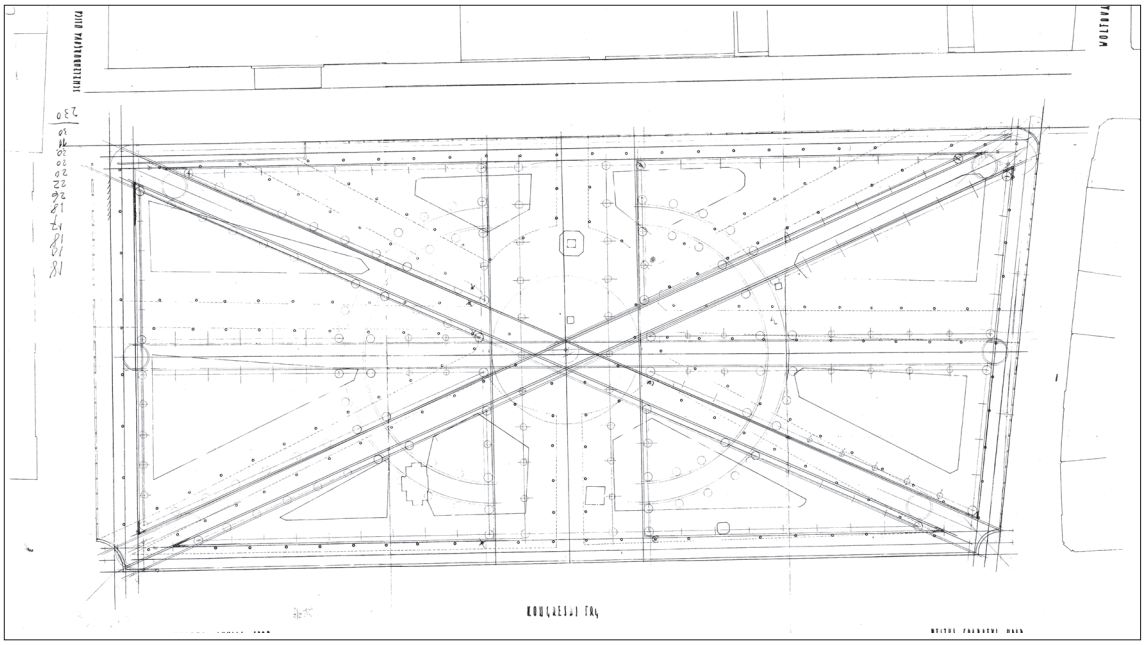

Slika 107: Plečnikov načrt preureditve parka Zvezda iz leta 1928 (Hrausky in sod., 1996)

3.5.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora trga in parka

Strukturne značilnosti

Obravnavani prostor in je bil že pred Plečnikovim preurejanjem izrazito dvodelno zasnovan kot ploskev trga in enotno zasajeni volumen parka. Po Plečnikovem načrtu je bil trg členjen z vzdolžnimi in prečnimi linijami temnejšega tlaka med svetlimi ploskvami. Plečnik je prej enotni volumen parka v osrednjem delu členil z razširitvijo poti, ki deluje kot prostor, ki ga obdajajo linije drevoredov. Z osrednjim prostorom je bil oblikovan odprt prostor znotraj parka, ki ga je mogoče dojemati kot prostor v prostoru. V parku se izmenjujejo tratne ploskve in linije poti. Obod parka je poudarjen z robniki in linijami konfinov.

Kompozicijske značilnosti

Kongresni trg je simetrično zasnovan s tlakom v obliki pravokotnega rastra, sredi katerega so v osi postavljene svetilke. Sv. Trojica je kot zaključek trga postavljena v oseh osrednjih vhodov Nunske cerkve in Filharmonije. Znamenje stoji v zamaknjeni osi trga in linije svetilk. Na robu trga in parka je v osi Vegove ulice postavljena vremenska hišica. Park zvezda je bil po Plečnikovi korekciji zasnovan simetrično z razširjeno in poudarjeno osrednjo osjo, ki mu je predstavljala tudi izhodišče za vzpostavitev nadaljnje urbanistične poteze v severni smeri. Na severnem izteku osrednje osi parka naj bi stal spomenik kralja Aleksandra v obliki propilej, ki bi se nadaljevale v Južni trg. Plečnikov načrt ni bil sprejet, konjeniški spomenik po predlogu drugih avtorjev je bil postavljen v zamaknjeni osi osrednjega prostora parka.

Slika 108: Znamenje sv. Trojice v osi fasade Nunske cerkve (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 109: Os Kongresnega trga je poudarjena z mestnimi litoželeznimi svetilkami (Arhiv ZAL, 2011)

Oblike prostorskega reda

Trg je simetrično urejen s tlakom v rastru, ki poudarja perspektivni učinek prostora med Nunsko cerkvijo in Filharmonijo. V simetrali trga so v enakomernem ritmu postavljene svetilke. Znamenje sv. Trojice predstavlja akcent pred dominantno postavljeno Nunsko cerkvijo, sicer pa zaradi postavitve v zamaknjeni osi trga ustvarja dinamično obliko reda. Park Zvezda ima simetrično zasnovane poti, katerih perspektivni učinek je poudarjen z drevorednimi obsaditvami. Osrednja prostorska razširitev deluje dominantno, spomeniki in vodnjak pa predstavljajo akcente, postavljene v dinamični obliki reda. Med parkom in trgom je vzpostavljen izrazit strukturni, teksturni, barvni in materialni kontrast.

Slika 110: Tlak Kongresnega trga poudarja perspektivni učinek prostora (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 111: Osrednji prostor parka z drevoredno obsaditvijo (Arhiv ZAL, 2011)

Vegetacijske prvine

Park Zvezda so začeli preurejati po Plečnikovih načrtih, ko so bili kostanjevi drevoredi stari približno sto let. Sekati so jih začeli leta 1929, vendar zaradi nasprotovanja javnosti preureditev ni bila v celoti izvedena. V začetni fazi so posekali le drevje, ki je bilo v območju površin za pešce, leta 1940 pa so dokončali Plečnikovo zamisel in odstranili vse kostanje ter jih nadomestili s platanami. Odstranitev kostanjevih drevoredov v Zvezdi je bil za Zoisovo cesto in promenado že tretji tovrstni Plečnikov poseg. O polemičnosti sečnje so pisali številni članki, med drugim tudi sledeči:

»Ko je bila zadeva s Tivolijem končana, je Plečnik vrgel oko na Zvezdo, kjer so tudi rasli divji kostanji. Med Plečnikom in mestno upravo je bilo menda vse vnaprej dogovorjeno, da bodo podrli tudi te kostanje. Plečnik jih preprosto ni maral videti. Slišal sem, da so se dogovorili, da bodo nekatere kostanje v Zvezdi navrtali, da se bodo začeli sušiti. Ne vem, če so se že začeli sušiti ali ne, že so zapele sekire in zazvenele žage in gozda v Zvezdi ni bilo več. Nastalo je nepopisno razburjenje. Namesto njih so zasadili že prilično odraščene platane, ki dajejo danes že senco« (Krečič, 1985).

Kostanjevi drevoredi, ki so imeli nižjo in gostejšo krošnjo, so oblikovali tudi zaradi goste zasaditve homogen in temen parkovni prostor. Po Plečnikovem načrtu je bil prej enoten prostor v osrednjem delu razširjen, presvetljen in obsajen z drevoredi platan, ki so se nadaljevali tudi ob poteh in ob parkovnem robu.

Slika 112: Zvezda park zasajen s kostanji (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 113: Zvezda park po letu 1940 zasajen s platanami (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Akcent Kongresnega trga predstavlja Robbovo znamenje sv. Trojice, ki je bilo v zahvalo za odvrnjeno kugo prvotno postavljeno pred nekdanjo cerkvijo na Ajdovščini. Po Plečnikovem načrtu je znamenje postavljeno kot zaključek trga, za katerim stojijo štirje konfini iz teraca, ki so postavljeni tudi na polkrožno zaključenih vogalih trga. Trg je tlakovan v pravokotnem rastru, ki ga tvorijo vzdolžni in prečni pasovi temnega teraca med svetlimi polji. Vzdolž trga so postavljene stare mestne litoželezne svetilke.

Park Zvezda je obdan z dvignjenim robnikom iz teraca, ki omejuje peščene površine parka. Na stiku peščene površine z robnikom so pol na pesku in pol na robniku postavljeni konfini. Na stiku parka in trga pa je pol na peščeni površini in pol na tlaku trga postavljena vremenska hišica iz teraca, ki ima okrogli temelj, kvadratni podstavek s štirimi stebri in okroglo streho. Plečnikov načrt za spomenik kralju Aleksandru s propilejami je bil sicer sprejet, vendar so zaradi protestov kiparjev natečaj ponovili in izbrali predlog kiparja Lojzeta Dolinarja in arhitekta Hermana Husa ter spomenik postavili ob rob osrednjega prostora parka. Spomenik so Italijani odstranili, na njegovo mesto pa je bilo v spomin na ponovno pridobitev izhoda na morje postavljeno sidro na kamnitem podstavku. Po načrtu Plečnika in arhitekta Borisa Kobeta je bil na mestu vodnjaka, ki je stal na dvorišču podrtega samostana, postavljen nov vodnjak s stebrno preklado, vrčem, skodelo in obodnim tlakovanjem. Nazadnje je bil po načrtu Plečnika in njegovih sodelavcev v severozahodnem delu parka postavljen še spomenik ženskim demonstracijam s kamnitim podstavkom, nagrobnikom in kipcem putta.

Po Plečnikovem načrtu so zaradi prometa pred Nunsko cerkvijo baročne stopnice krožne oblike nadomestili z dvoramnim stopniščem s podestom in ograjo z balustri. Ob cesti so bili postavljeni kamniti konfini.

Slika 114: Robbovo znamenje sv. Trojice na Ajdovščini pred prestavitvijo (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 115: Znamenje sv. Trojice in Plečnikovo stopnišče pred Nunsko cerkvijo (Arhiv ZVKDS, 2011)

Slika 116: Plečnikov konfin ob parku Zvezda (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 117: Plečnikova vremenska hišica, v ozadju starejša vremenska hišica (Arhiv ZAL, 2011)

3.5.4 Komentar Plečnikove ureditve Kongresnega trga in parka Zvezda

Plečnik je trg in park dejansko le preuredil, vendar poseg z odstranitvijo kostanjevih drevoredov izkazuje njegovo radikalnost, zaradi česar je tako kot pri promenadi tudi v tem primeru nasprotovala javnost. Mesto je imelo do Plečnika privilegiran odnos, zato je dobil neposredno naročilo tudi za postavitev spomenika kralju Aleksandru, kar je sprožilo protest mladih arhitektov in kasneje še kiparjev.

Ureditvi trga in parka izkazujeta številne značilnosti, ki so lastne Plečnikovemu oblikovanju odprtega prostora:

- Za ureditev trga in parka sta bila izdelana načrta.
- Trg in park imata osno simetrično zasnovo.
- Načrt za tlakovanje trga je nastajal sočasno z načrtom za tlakovanje tretjega dvorišča na praškem gradu.
- V osi trga so postavljene svetilke, v osi Vegove ulice pa vremenska hišica.
- Kot akcent je v osi fasade postavljeno znamenje s stebrom.
- Znamenje je preneseno z druge lokacije.
- Odstranjeni so bili kostanjevi drevoredi.
- Nov vodnjak je postavljen na staro lokacijo vodnjaka.
- Spomenik demonstracijam je sestavljen iz različnih fragmentov.
- Osrednji prostorski razširitvi v parku sledijo drevoredi, ki kot stebrna dvorana na prostem oblikujejo prostor v prostoru.
- Stari kamniti konfini so nadomeščeni z novimi, narejenimi iz teraca.

3.6 NAPOLEONOV SPOMENIK NA TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE

3.6.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo postavitve spomenika

Na stičišču današnje Vegove ulice ter Rimske in Emonske ceste je nastala enotna tržna površina, ob kateri je prostorsko dominanto predstavljala cerkev s samostanom nemškega viteškega reda.

Slika 118: Trg pred postavitvijo Napoleonovega spomenika (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 119: Napoleonov spomenik s stebrom in štirimi manjšimi stebri (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.6.2 Plečnikova zasnova spomenika

Napoleonov spomenik je bil v sečišče prostorskih osi Vegove ulice ter Rimske in Emonske ceste postavljen ob 120. obletnici ustanovitve Ilirskih provinc. Spomenik predstavlja, poleg ureditve kamnite terase ob Vegovi ulici in vogalnega prostora z zidom ob Križankah, začetek Plečnikovega ustvarjanja v tem prostoru. Plečnik je za odkritje spomenika, ki je bilo 13. 10. 1929, zasnoval tudi otvoritveni oder s postavitvijo okrasnih rastlin.

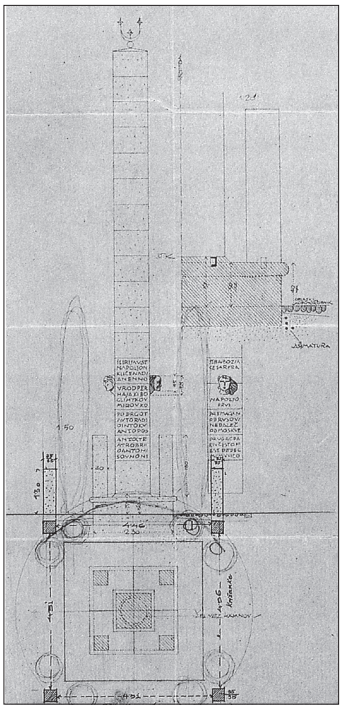

Slika 120: Načrt Napoleonovega spomenika (Arhiv MGML, 2011)

Za spomenik je bil izdelan načrt s stebrom na podstavku in vogalno postavljenimi manjšimi stebri. Na stebru je v smeri Emonske ceste pritrjena Napoleonova podoba, v smeri Vegove ulice pa poosebljena Ilirija, oboje delo Lojzeta Dolinarja. Na vrhu stebra je Plečnikova zamisel grba, v spodnjem delu Vodnikovi verzi in napis v francoščini s palmova vejo, ki je darilo francoske republike (Krečič, 1991). Ob spomeniku so bili kasneje dodani še robno postavljeni konfini, ki so bili obsajeni s cipresami in topoloma. Po postavitvi Napoleonovega spomenika je bil trg imenovan Napoleonov trg.

3.6.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora na Trgu francoske revolucije

Strukturne značilnosti

Pred Plečnikovim urejanjem je bila ploskev trga amorfna, s postavitvijo Napoleonovega spomenika pa je trg dobil osrednji vertikalni volumen, ki ga obdajajo konfini in volumni iglavcev ter topolov.

Kompozicijske značilnosti

Spomenik je postavljen v sečišče prostorskih osi in ima centralno simetrično zasnovo s kvadratnim podstavkom, ki ima vogalno postavljene kvadraste stebre in osrednje postavljen steber-kvader s kvadratno osnovo. Tlakovano obrobo ob podstavku sestavlja simetrični dvojni robnik z vmesno postavljenimi kvadratnimi ploščami. Sledi zunanji kvadratno položen robnik z vogalno postavljenimi konfini, ki so bili simetrično obsajeni s cipresami. Z zasaditvijo topolov ob vzhodni in zahodni strani spomenika je bila vzpostavljena os v smeri Rimske ceste in trga pred cerkvijo.

Slika 121: Napoleonov spomenik je postavljen v sečišče prostorskih osi (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 122: Napoleonov spomenik kot »point de vue« iz smeri Kongresnega trga (Arhiv ZVKDS, 2011)

Oblike prostorskega reda

Spomenik predstavlja dominanto v prostoru trga, ki je zaznavna tudi kot osni poudarek za poglede iz smeri Kongresnega trga, Rimske ceste in trga pred cerkvijo. Konfini postavljeni ob zunanjem robu podstavka ustvarjajo stopnjevanje merila in slojev prostora ter poudarjajo perspektivni učinek postavitve. Steber je bil iz smeri Kongresnega trga zaznaven kot kontrast belega stebra pred temnim ozadjem, ki ga tvori vegetacija. Z zasaditvijo iglavcev ob konfinih in topolov pred njimi so bile oblike prostorskega reda manj zaznavne.

Vegetacijske prvine

Ob vsakem od štirih konfinov sta bila zasajena iglavca, na vzhodni in zahodni strani spomenika pa topola. Pod drevesi je bila položena tratna ruša. Na načrtu so vrisani le iglavci. Najprej je bil odstranjen topol na zahodni strani, kasneje pa še iglavci. Topol, ki raste na vzhodni strani, je bil že večkrat nadomeščen.

Slika 123, 124, 125: Napoleonov spomenik obsajen z iglavci in topoloma (Arhiv ZAL, 2011)

Grajene prvine

Steber s tlorisnim prerezom v dimenziji 1 m x 1 m in podstavek s štirimi stebri so iz braškega kamna. Ob podstavku je tlakovana obroba z dvojnim granitnim robnikom in vmesno položenimi porfiritnimi ploščami. Ob zunanjem robu so bili dodani štirje betonski konfini in granitni robnik.

Slika 126: Kamniti podstavek, steber in manjši stebri (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 127: Kasneje dodani betonski konfini in granitni robniki (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 128: Granitni robniki in porfiritne plošče (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.6.4 Komentar Plečnikove ureditve spomenika na Trgu francoske revolucije

Zasnovo spomenika s stebrom na kvadratnem podstavku in vogalno postavljenimi stebri je Plečnik ponovil skoraj deset let kasneje tudi na Šentjakobskem trgu. Tlakovanje z robniki ob podstavku Napoleonovega spomenika pa je bilo pred tem izvedeno že na Šentjakobskem trg. Ureditev spomenika je bila kasneje spremenjena in dopolnjena še s postavitvijo konfinov ter zasaditvijo iglavcev in topolov. Zasaditev, zlasti topolov, je manj razumljiva, saj so na spomeniku vklesani verzi in nameščene plastike. Tudi prostorska postavitev stebra v oseh ulic je bila kot dominanta zaradi zasaditve manj zaznavna. Zasaditev je bila kasneje odstranjena, po letu 1950 pa je Plečnik izdelal načrt za ureditev Napoleonovega trga z eksedro, ki zapira trg pred cerkvijo in ustvarja stebru grajeno ozadje.

Ureditev Napoleonovega spomenika povzema sledeče značilnosti:
- Za spomenik s štirimi stebri je bil izdelan načrt.
- Kasneje so bili ob spomeniku postavljeni konfini.
- Ob spomeniku so bili zasajeni iglavci in topola.

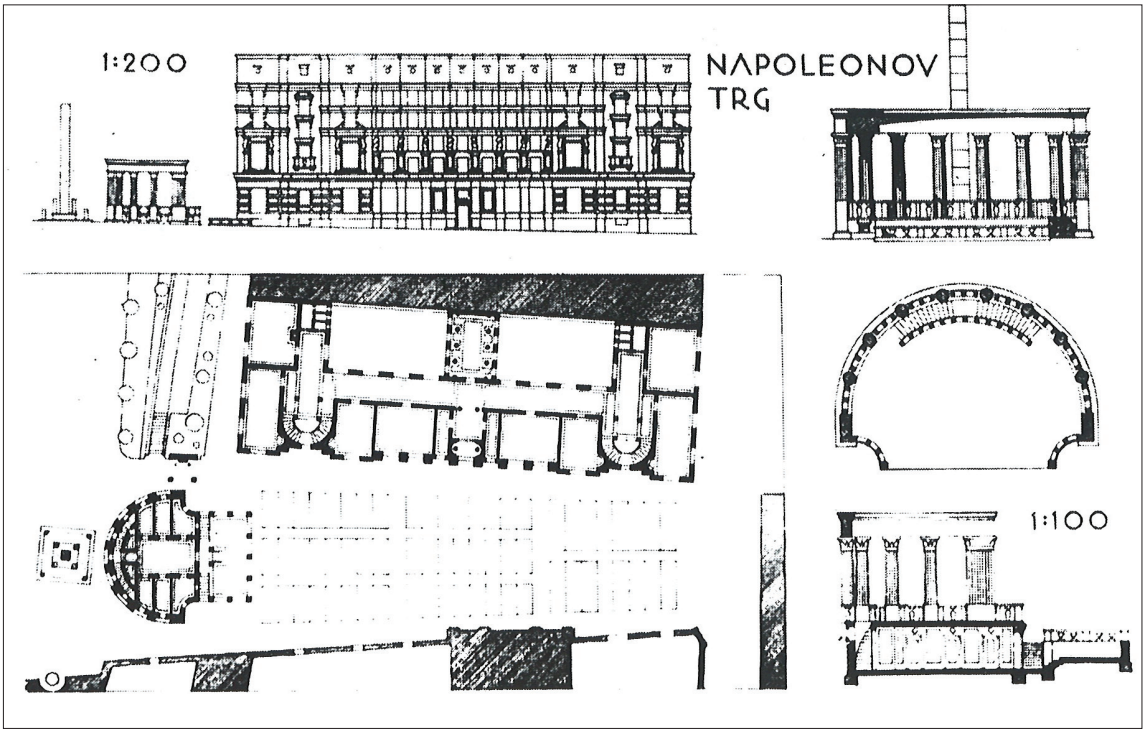

Slika 129: Načrt ureditve Napoleonovega trga z eksedro (Hrausky in sod., 1996)

3.7 TERASE OB VEGOVI ULICI IN OB NUK-U

3.7.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo teras

Na današnji Vegovi ulici je potekalo vzhodno obzidje rimske Emone, na katerem je bilo v srednjem veku zgrajeno mestno obzidje. Ob začetku regulacije Vegove ulice po Plečnikovih načrtih so bile ruševine nekdanjega mestnega obzidja še vidne.

3.7.1.1 Plečnikova zasnova terase ob Vegovi ulici

Po Plečnikovi zamisli je bil hkrati s postavitvijo Napoleonovega spomenika leta 1929 obnovljen tudi del ohranjenega utrdbenega mestnega obzidja ob Vegovi ulici na poteku med današnjim Trgom francoske revolucije in Turjaško ulico. Vrhnji del obzidja je bil poudarjen z zaključki, ki so značilni za utrdbe, plato obzidja pa je bil urejen kot razgledna terasa, zasajena s topolovim drevoredom.

Slika 130: Napoleonov spomenik in obzidje ob Vegovi ulici (Arhiv ZAL, 2011)

Slika 131: Obzidje ob Vegovi ulici z razgledno teraso in topolovim drevoredom (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 132: Pogled na vzhodni del obzidja in Vegovo ulico (Arhiv ZAL, 2011)

3.7.1.2 Plečnikova zasnova teras ob NUK-u

Ob izgradnji NUK-a je bilo obzidje delno odstranjeno. Ob južnem delu zidu je bil leta 1937 postavljen Gregorčičev spomenik s pergolo in ornamentiranim tlakom, ki sta bila kasneje nadomeščena z loki iz teraca in porfiritnim tlakom.
Po Plečnikovih načrtih je bilo v letih 1941 in 1942 ob NUK-u na novo urejeno poustvarjeno antično in srednjeveško obzidje. Zasnovo zanj je Plečnik uredil v dveh ločenih delih kot obzidani terasi na terasah, med katerima sta zeleni površini zasajeni z drevesno vegetacijo. Zgornja nivoja teras sta urejena kot pohodni razgledni površini. V obcestnem prostoru je zasajen drevored.

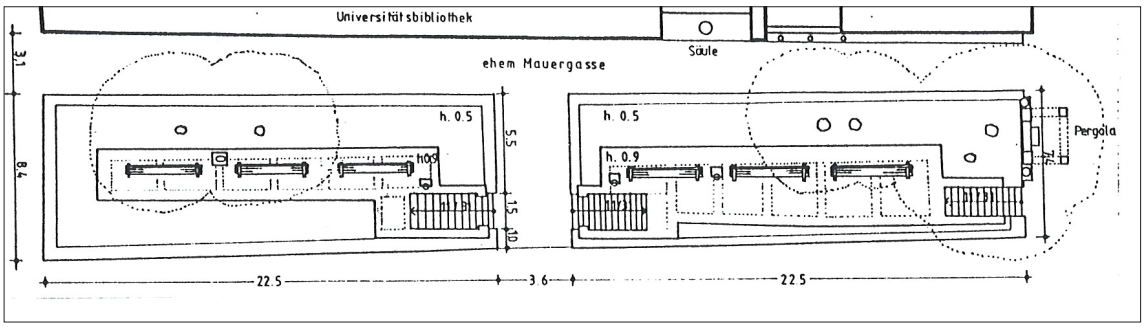

Slika 133: Posnetek ureditve teras ob NUK-u (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.7.2 Analiza oblikovanega odprtega prostora teras ob Vegovi ulici

Strukturne značilnosti

Obzidje je dvodelno urejeno kot kvader nad večjim kvadrom, med katerima je tratna ploskev, ki je členjena z volumni dreves, ki so v južnem delu zasajena v liniji. Na zgornjem platoju so linijsko postavljene klopi. Liniji obzidja sledi obcestna linija drevoreda.

Kompozicijske značilnosti

Dvojni obzidani terasi sta simetrično postavljeni v prostor in predstavljata vzdolžno linijsko ureditev ob NUK-u. Zgornji razgledni terasi sta urejeni kot delno simetrična platoja tlakovana z geometrijskim vzorcem. Klopi, med katerimi so spomeniki jezikoslovcev, so postavljene v rastru tlakovanja. Dostopa na zgornja platoja sta simetrično urejena iz osrednjega medprostora, od koder so speljane stopnice. Ob južni stranici obzidja je asimetrično postavljen spomenik. Med prvo in drugo teraso je površina zasajena s posameznimi drevesi, ki v južnem delu preide v drevored.

Oblike prostorskega reda

Platoja teras sta simetrično urejena s postavitvijo klopi, med katerimi kot vertikalni poudarki stojijo spomeniki. Klopi so postavljene v ritmu tlakovanega vzorca, ki se ponavlja. Drevoreda ob ulici in na terasi sta v kontrastnem razmerju z organsko razmeščeno vegetacijo na terasah. Rdečelistni bukvi predstavljata barvni kontrast in poudarek med monokromno vegetacijo na terasah in ob Vegovi ulici.

Slika 134: Simetrično postavljeni spomenik in klopi (Arhiv ZVKDS, 2011)

Vegetacijske prvine

Na tratni ploskvi med terasama so zasajene breze in rdečelistni bukvi. V južnem delu so za prekrivanje fasade hiše zasajeni topoli. V obcestnem prostoru so zasajeni kroglasti javorji, pod katerimi je bila ob nastanku zasnove krožno položena tratna ruša.

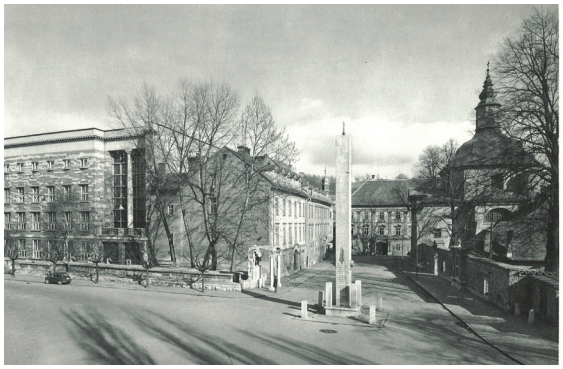

Slika 135: Na tratni ploskvi med terasama so zasajene breze in bukvi (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 136: V južnem delu teras so bili za prekrivanje fasade hiše zasajeni topoli (Plečnik, 1968)

Grajene prvine

Spodnji terasi sta obzidani z grobo klesanimi kamni, zgornji pa s fino obdelanimi in zaključeni z zoborezom. Tlak na platoju je sestavljen iz obrob iz teraca, med katerimi so prodniki. Klopi so izdelane po Plečnikovem načrtu in so sestavljene iz profiliranih nosilcev iz teraca ter lesenega sedala in naslonjala. Kip jezikoslovca je delo Franceta Goršeta, trije kasneje postavljeni kipi pa so delo Borisa Kalina.

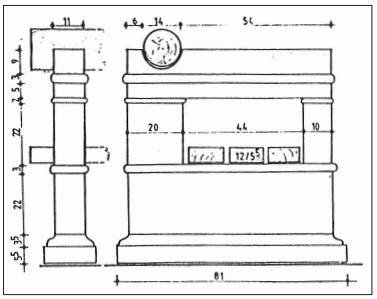

Slika 137: Plečnikov načrt za klop (Arhiv MGML, 2011)
Slika 138: Klop s teraco ogrodjem (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.7.3 Komentar Plečnikove ureditve teras ob Vegovi ulici

Plečnik je ostaline obzidja preuredil v terasno urejen odprt prostor mesta. V ureditveni zasnovi teras je vidno Plečnikovo poustvarjanje antičnega in srednjeveškega obzidja, ki se izkazuje s postavitvijo dveh različno obdelanih zidov. Tlakovanje s sestavljenim tlakom se, tako kot na terasah NUK-a, pojavlja v Plečnikovih prostorih, ki so namenjeni zadrževanju in opazovanju (npr. paviljoni na južnih vrtovih ob praškem gradu na Hradčanih). Enake klopi, ki so postavljene na terasah NUK-a, stojijo tudi na Žalah. Zasaditvena zasnova z bukvama je zaradi omejenega prostora med terasama manj primerna in tudi manj razumljiva, saj prekriva fasado NUK-a. Ustreznejša je zasaditev topolov, ki prekrivajo pogled na slepo fasado objekta ob NUK-u.

Ureditev teras pred NUK-om povzema sledeče značilnosti:
- Historično obzidje je preurejeno v javni odprt prostor.
- V zasnovi je vidna interpretacija zgodovinskega konteksta.
- Zasnova je osno simetrična s prvinami dekompozicije.
- Ureditev ima organski in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Zasnova vključuje spomeniško plastiko.
- Zasnova vključuje naravni in umetni kamen in sestavljen tlak.

3.8 »OGRAJA IN LATRINA« NA TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE

3.8.1 Plečnikova zasnova "Ograje in latrine"

Leta 1929 so po Plečnikovem načrtu Napoleonov trg (danes Trg francoske revolucije) ob severozahodnem vogalu samostanskega zidu zaključili z ločno omejenim odprtim prostorom, ki je na načrtu označen kot »Ograja in latrina na Trgu Valvasorja«. Odprt prostor je zasnovan kot obulična ureditev z zidom in zeleno površino na notranji strani. Ureditev sestavljata kamniti niši z drevesoma, med katerima je robnik s konfini in obsaditev z živo mejo. Za mejo je tratna površina z grmovnicami in latrina. Celotna ureditev je obodno omejena z vrsto konfinov. Ureditev je bila v celoti izvedena po načrtu.

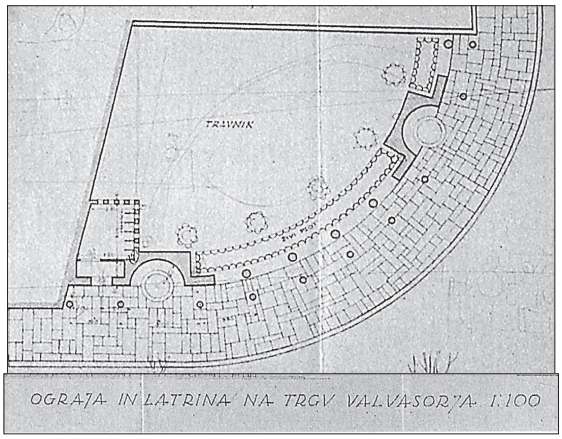

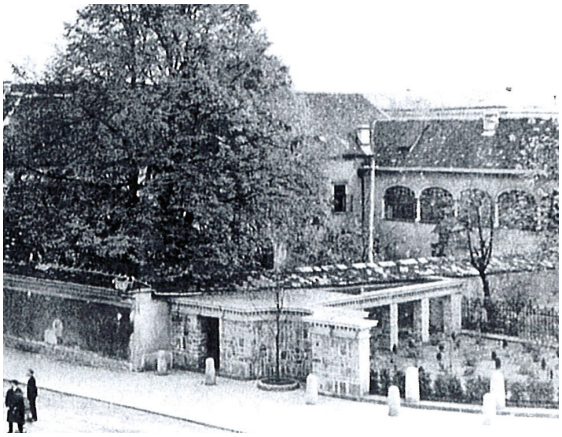

Slika 139: Načrt »Ograje in latrine na Trgu Valvasorja« (Arhiv MGML, 2011)
Slika 140: Po načrtu izvedena ureditev ob samostanskem obzidju (Arhiv, ZVKDS 2011)

3.8.2 Analiza oblikovanega odprtega prostora "Ograje in latrine"

Strukturne značilnosti

Zasnova je linijsko urejena z vrsto konfinov, ki ji sledi osrednja linija konfinov z linijo žive meje. Ureditev je poudarjena z volumni dreves pred kamnito steno. Tratna ploskev je členjena z volumni grmovnic.

Kompozicijske značilnosti

Zasnova je ločno simetrična z robno postavitvijo polkrožnih niš, v katerih so okrogli robniki za drevesa. Niši povezuje ločni robnik s konfini, za katerimi je bila strižena živa meja. Za njo je bila urejena trata z organsko razmeščenimi grmovnicami. Celotna ureditev je simetrično obodno omejena s konfini, ki so postavljeni na tlakovanem pločniku.

Oblike prostorskega reda

Ureditev je zaznavna kot gradacija prostora s postavitvijo prve vrste manjših konfinov, ki ji sledijo večji konfini na robniku ter steni z drevesom in robnikoma. Konfini so bili kot kontrast postavljeni pred temno ozadje. Strižena živa meja je bila v oblikovnem kontrastu z organsko zasajenimi grmovnicam v ozadju. Drevesi predstavljata vertikalna poudarka zasnove.

Vegetacijske prvine

V kamniti niši z okroglima robnikoma sta bili posajeni vrbi. Na risbi je drevo ob latrini označeno kot »drevo spoznanja«. Živa meja ali »živi plot«, kot je navedeno na risbi, je bila po fotografiji sodeč, zasajena z iglavci.

Grajene prvine

Niši sta zgrajeni iz naravnega kamna in zaključeni z vencem z zoborezom iz teraca. Robnik z večjimi konfini, manjši konfini in okrogla robnika pod drevesoma so izdelani iz taraca, pločnik pa je tlakovan s porfititnimi ploščami.

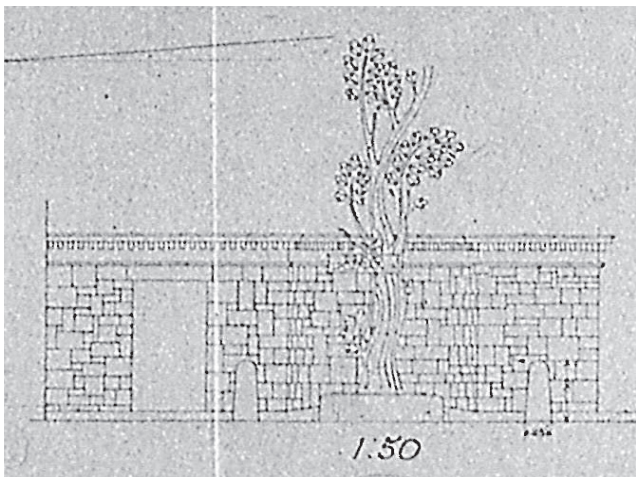

Slika 141: Detalj načrta s kamnito nišo, zoborezom in robnikom z »drevesom spoznanja« (Arhiv GML, 2011)
Slika 142: Niša z vhodom v latrino (Arhiv ZVKDS, 2011)

Obstoječe stanje

Drevesa v nišah in živa meja so bili odstranjeni, zelena površina pa je bila spremenjena v peščeno površino, verjetno po Plečnikovi ureditvi otroškega igrišča ob Križankah okrog leta 1957.

3.8.3 Komentar Plečnikove ureditve »Ograje in latrine«

Ureditev je zasnovana kot obulična ureditev z notranjo zeleno površino, ki ni imela urejenega dostopa. Prostor je omejen z dvema vrstama konfinov, ki poudarjata ločni zaključek trga in ustvarjata monumentalno ozadje Napoleonovemu spomeniku. Konfini so bili postavljeni pred temno ozadje z živo mejo. Robniki ob drevesih predstavljajo grajeno podlago, ki poudarja oblikovno usklajenost z zasnovo, vendar ustvarja drevesu omejene rastne razmere. Okrogli robniki pod drevesi so bili postavljeni tudi ob Emonski cesti, na Levstikovem trgu in na Hradčanih.

Ureditvena zasnova prostora povzema sledeče značilnosti:
- Izdelan je bil načrt ureditve z zasaditvijo.
- Ureditev je bila v celoti izvedena vključno z zasaditvijo.
- Detajl niše z zoboreznim zaključkom interpretira zgodovinski kontekst obzidja.
- Zasnova je simetrična.
- Ureditev ima nepravilni in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Zasnova vključuje naravni in umetni kamen.
- Konfini so bili postavljeni pred temno ozadje z živo mejo.
- Konfini ustvarjajo gradacijo prostora.
- Pod drevesi so bili urejeni okrogli robniki.

3.9 PARK PRED GLASBENO MATICO OB VEGOVI ULICI

3.9.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo parka

Vegova ulica je nastala na mestu nekdanjega jarka, na stiku dveh obzidij – srednjeveškega mesta in obzidja rimske Emone. Ob severnem delu ulice sta bili zgrajeni palači univerze in realke, poslopje Glasbene matice pa je stalo v delu stavbnega niza z urejenim parkom ob osrednjem delu ulice. Park je bil omejen z živo mejo, ki ji je sledil drevored kroglastih robinij in pot, ob kateri je bila tratna ploskev zasajena z različno grmovno in drevesno vegetacijo.

Slika 143: Park pred Glasbeno matico pred Plečnikovo ureditvijo (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 144: Plečnikova ureditev Vegove ulice in parka pred Glasbeno matico (Arhiv ZAL, 2011)

3.9.2 Plečnikova zasnova parka

Plečnik je leta 1930 izdelal načrt za »Matični park«, v katerem je obstoječo zeleno površino preuredil kot teraso, omejeno z zidom. V načrtu je pred objektom Glasbene matice urejeno stopnišče, za katerim je v osi vhoda postavljen spomenik. Na zidu so levo in desno od stopnišča postavljene po tri herme, med katerimi so konfini, ki se nadaljujejo tudi vzdolž zidu, za katerim je ob celotnem poteku zasajena strižena živa meja. Vzporedno z zidom je urejena pot, ki se na obeh straneh izteče s stopnicami. Park so začeli urejati leta 1932 sočasno s preureditvijo fasade stavbe Glasbene matice, pred katero so bili postavljeni štirje slopi z balkonom, ob vhodu pa sta stali svetilki.

Izvedba parka je bila nekoliko drugačna, kot je bilo predvideno v načrtu. Namesto spomenika je bilo zasajeno drevo, za zidom je bila strižena živa meja le za vsako hermo, za vsakim konfinom pa je bilo zasajeno drevo. Na zidu je bilo sprva postavljenih šest herm, kasneje pa še dve. Vzdolž parka je bil ob ulici zasajen drevored.

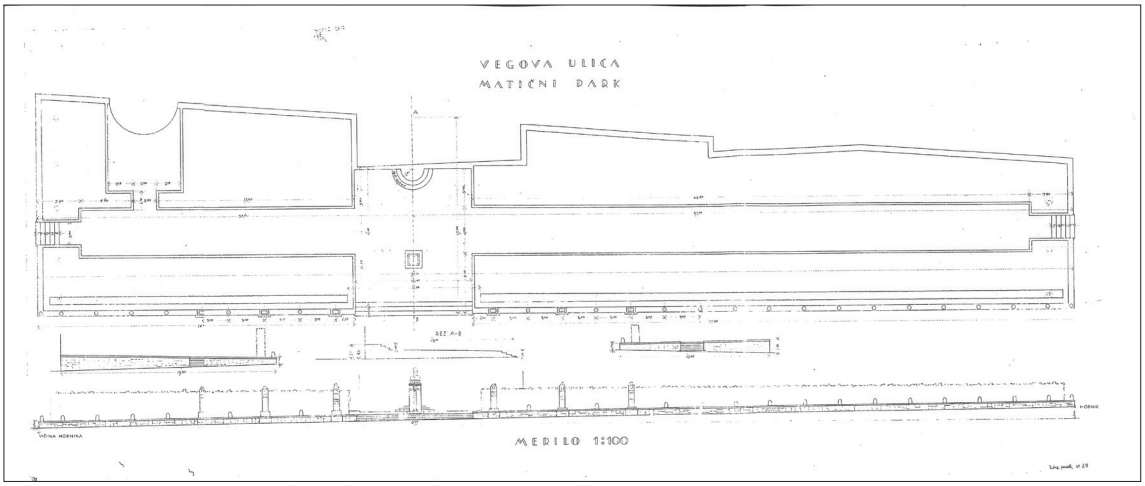

Slika 145: Plečnikov načrt »Matičnega parka« (Arhiv MGML, 2011)

3.9.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora parka pred Glasbeno matico

Strukturne značilnosti

Park je omejen z linijo zidu s konfini in hermami, za katerimi je bilo zasnovano temno ozadje s kubusi žive meje. Za linijo konfinov so zasajena drevesa, ki v drugem planu za zidom tvorijo drevoredno potezo. Na ploščadi med stopnicami in objektom dominira volumen krošnje osrednje zasajenega drevesa. Tratna ploskev za zidom je členjena z manjšimi volumni organsko razmeščene vegetacije, ki ji sledi peščena površina poti. Ob ulici je bila zasajena linija dreves s kroglasto krošnjo.

Kompozicijske značilnosti

Park pred Glasbeno matico je osno simetrično zasnovan z ureditvijo stopnišča v osi objekta in z zasaditvijo drevesa v osi vhoda, ki ga poudarjata simetrično postavljeni svetilki. Ob stopnišču so na zidu simetrično postavljeni herme in konfini. Simetrijo postavitve so poudarjali kubusi žive meje za hermami in drevesa za konfini, ki sledijo po celotnem obodu zidu. Med zidom in potjo je bila zasajena organsko razmeščena vegetacija. Na južnem delu poti sta asimetrično zasajena gabra. Vzporedno z linijo zidu so ob ulici zasajena drevesa.

Oblike prostorskega reda

Zasnovo parka odlikuje oblikovalski red, v katerem je mogoče prepoznati simetrijo, poudarek, zaporedje, ritem, ponavljanje in gradacijo. Zasnova parka je simetrična; tvori jo osrednja ureditev s stopniščem in ploščadjo ter postavitev zidu z grajenimi prvinami, ki ji sledi vegetacija. Na ploščadi dominira drevo, ki predstavlja osrednji poudarek v osi objekta. Bele herme so postavljene pred temno ozadje z živo mejo, med katerima je vzpostavljen barvni in teksturni kontrast. Herme z živo mejo in konfini z drevesi si sledijo v zaporedju, ki se nadaljuje s ponavljanjem konfinov in dreves. Kot pendant hermam so ob ulici zasajena drevesa, ki si sledijo v premenjalnem ritmu s ponavljajočimi konfini.

Kompaktne kroglaste krošnje dreves ob ulici so v kontrastnem razmerju z amorfno transparentno krošnjo dreves za konfini. Gradacija ureditve sledi od obuličnega prostora z drevoredom do terase z zidom s konfini in višjimi hermami ter sledečim drevoredom, ki omejuje park na terasi.

Vegetacijske prvine

Za vsako od herm je bila zasajena bukova živa meja, ki je bila strižena v kubus, za konfini so bile zasajene breze, na ploščadi pa je bil zasajen pajesen, ki je v literaturi omenjen kot spominsko »drevo bogov« Ailanthus glandulosa (Hrausky in sod., 1996). Na poti rasteta gabra, ki sta bila verjetno zasajena že v parku, ki je bil urejen pred Plečnikovo ureditvijo. Grmovna vegetacija, ki je bila zasajena na trati za zidom, ni ohranjena. Ob cesti so zasajeni kroglasti javorji, pod katerimi je bila krožno položena tratna ruša. Kot Plečnikov sodelavec je omenjen vrtnar Anton Lap (Hrausky in sod., 1996).
Strižena bukova živa meja ni bila vzdrževana, zato so se v osemdesetih letih od zasaditve posamezne sadike razrasle v drevesa, ki ustvarjajo napačen vtis izvirne zasaditvene zasnove. Drevesa povzročajo škodo na zidu in spomenikih.

Slika 146, 147, 148,: Herme glasbenikov pred bukovo živo mejo, delo Lojzeta Dolinarja: Mokranjac S., Lisinski V., Ipavec B., okoli leta 1935 (Arhiv ZAL, 2011)

Slika 149, 150, 151: Herme glasbenikov pred bukvami leta 2011 (Arhiv ZVKDS, 2011)

Slika 152: Za konfini so zasajene breze (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 153: Na ploščadi je v osi nekdanjega vhoda zasajen pajesen (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 154: Sredi tlakovane hojnice rasteta gabra (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Po Plečnikovih načrtih je bil oporni zid ob parkovni terasi postavljen kot asociacija na srednjeveško obzidje, na katerem so postavljene herme glasbenikov po Fabianijevem vzoru ureditve pred dunajsko Tehnično visoko šolo (Hrausky in sod., 1996). Zid je zgrajen iz različno obdelanih in položenih kamnitih blokov, ki jih zaključuje betonska obroba. Kamniti podstavki herm so izdelani iz spodnjega dela ograje, ki je bila pred Opero, kamnite stopnice so bile prej pred Magistratom, konfini pa so obdelani obcestni konfini, ki so stali ob Vodovodni cesti. Bronaste kipe je izdelal kipar Lojze Dolinar. Pred vhod v Glasbeno matico so postavili svetilki, kakršne so na Tromostovju. Leta 1952 so fasado zaradi posedanja preoblikovali, štiri stebre so prestavili na Navje, balustre balkonske ograje pa so uporabili pri obnovi cerkve v Stranjah. Svetilki so postavili pred vhod glasbene šole, ki ga je v šestdesetih letih uredil Plečnikov diplomant Ciril Tavčar. V tem obdobju je bil verjetno urejen tudi porfiritni tlak na ploščadi med stopniščem in objektom, na južnem delu poti in na pločniku.

3.9.4 Komentar Plečnikove ureditve parka pred Glasbeno matico

Izvirno zasnovo Plečnikove parkovne ureditve je mogoče ugotoviti le s primerjavo načrta, starih fotografij in obstoječega stanja. Tako je bilo odkrito bistvo zasnove, in sicer, da je bila za vsako hermo zasajena živa meja, ki predstavlja večkrat ponovljeni Plečnikov motiv postavitve spomenika pred temno ozadje. Zasaditvena zasnova ob uličnem prostoru in ob zidu je geometrijska, v parku pa je bila vegetacija zasajena v organskem zasaditvenem vzorcu. Izvirna zasnova je bila dopolnjena s tlakovanjem poti, med katerimi sta bila ohranjena obstoječa gabra. V zasnovi je vključeno Plečnikovo poustvarjanje zgodovinskega konteksta, ki se izkazuje s postavitvijo zidu na mestu nekdanjega obzidja in z vključevanjem starih kamnitih prvin.

Ureditev parka pred Glasbeno matico povzema sledeče značilnosti:

- Za park je bil izdelan načrt ureditve z zasaditvijo.
- Zasnova je bila z nekaterimi spremembami izvedena in zasajena.
- Izvirno izvedeno zasnovo je mogoče ugotoviti s primerjavo virov.
- Zasnova je osno simetrična s prvinami dekompozicije.
- Osno zasajeno drevo predstavlja vertikalno dominanto zasnove.
- Ureditev ima organski in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Zasnova vključuje spomeniško plastiko.
- Herme so bile postavljene pred temno ozadje z vegetacijo.
- Zasnova vsebuje gradacijo prvin.
- Herme, stopnice in konfini so izdelani iz starih kamnitih fragmentov.

3.10 DREVOREDI OB VEGOVI ULICI, TRGU FRANCOSKE REVOLUCIJE IN EMONSKI CESTI

V Plečnikovem urbanističnem načrtu iz leta 1929 je vidna z drevoredi urejena zasnova uličnega prostora ob Vegovi ulici, Trgu francoske revolucije in Emonski cesti. Poteza se je kasneje s Plečnikovimi ureditvami nadgradila v urbanistično os, ki poteka od Kongresnega trga do Trnovske cerkve, v drugi smeri pa preko Zoisove ceste in Levstikovega trga do Ulice na grad. Na tem poteku so z drevoredi med seboj povezane različne sekvence odprtega prostora, ki niso nastajale hkrati in po enotni zasnovi. Ureditvene in zasaditvene zasnove so bile v času nastajanja spremenjene in šele v končni fazi z drevoredi enotno urejene kot zelena avenija.

Prvi topolov drevored je bil okrog leta 1929 po Plečnikovi zamisli zasajen ob vzhodni strani Vegove ulice na terasi rekonstruiranega srednjeveškega obzidja. Drevored topolov je bil hkrati zasajen tudi ob zahodni strani ulice. Iztek Rimske ceste na Trg francoske revolucije je poudarjen z vmesno saditvijo vrb žalujk. Kroglasti javorji so bili zasajeni pred obzidjem in ob parku Glasbene matice. Pod drevesi je bila krožno oblikovana tratna ruša. Kasneje so uredili pločnike z robniki in s porfiritnimi ploščami tlakovane hojnice. Ob severnem delu Vegove ulice so bili kroglasti javorji zasajeni kasneje.

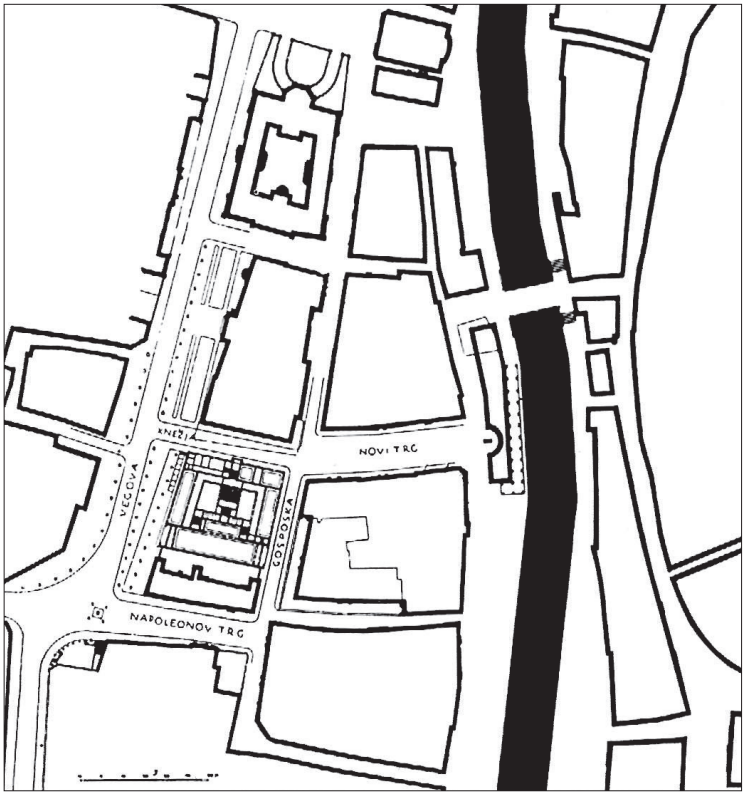

Slika 155: Situacijski načrt z drevoredno ureditvijo Vegove ulice in Trga francoske revolucije (Arhiv MGML, 2011)

Slika 156: Iztek Rimske ceste na Emonsko cesto je poudarjen s kuliso topolov (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 157: Iztek Rimske ceste na Trg francoske revolucije poudarjen s kuliso topolov (Arhiv ZVKDS, 2011)

Emonska cesta je bila ob zahodni strani prvotno zasajena z iglavci, ki so bili obdani z okroglimi robniki, v katere so kasneje zasadili topole in kroglaste javorje.

Slika 158: Zahodni del Emonske ceste obsajen s topoli in kroglastimi javorji v okroglih robnikih (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 159: Topoli ob Emonski cesti in nekaj kroglastih javorjev (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.11 ZOISOVA CESTA

3.11.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo Zoisove ceste

Ob Zoisovi cesti je bil zasajen kostanjev drevored, ki je bil po Plečnikovi zamisli odstranjen. Sledi citat, v katerem Stele omenja Plečniku nenaklonjeno javno mnenje, on pa opravičuje poseg z odpiranjem pogledov.

»Ko so začeli padati košati kostanji na Cojzovem grabnu, ki so zakrivali pogled na križniški samostan, so Ljubljančani majali z glavami in niso mogli razumeti, zakaj tolika potratnost za navidez nesmiselna dela. Ko je bil Cojzov graben odprt, cesta na novo urejena in zasajena in se je pokazal pogled na poprej zakriti del mesta, smo vsi spoznali, da se nam je odkrila doslej s plevelom preraščena vrednota« (Stele, 1939).

3.11.2 Plečnikova zasnova Zoisove ceste

Za ureditev Zoisove ceste je Plečnik izdelal dva načrta. V prvem ima cesta dva pasova z osno zasaditvijo drevoreda in postavitvijo Zoisovega spomenika. V drugem načrtu, po katerem je bila cesta leta 1927 tudi urejena, pa sta drevoreda zasajena ob robovih, ki so omejeni z robniki. Drevoreda ob cesti nista narisana, čeprav sta bila urejena. Površina za pešce je urejena s tlakovano hojnico. Na točki, kjer cesta spremeni smer, je bila postavljena Zoisova piramida. Leta 1954 je bil pred šolo na Grabnu postavljen baldahin, v osi katerega naj bi bil ob drugi strani ceste postavljen vodnjak.

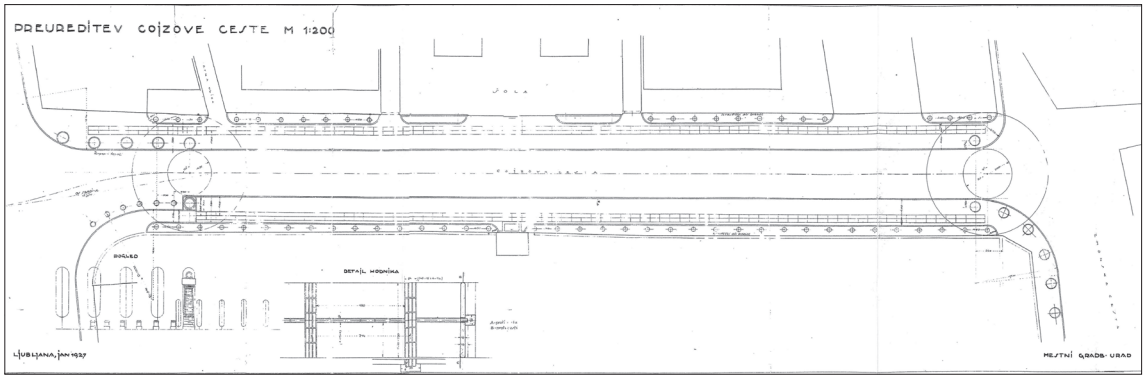

Slika 160: Plečnikov načrt za ureditev Zoisove ceste iz leta 1927 (Arhiv MGML, 2011)

3.11.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora ob Zoisovi cesti

Strukturne značilnosti

Cesta je linijsko urejana s hojnicama ter z zasaditvijo zunanjega in notranjega drevoreda, ki ustvarjata tunelski vtis prostora. Robno zasajeni stebrasti hrasti oblikujejo zeleno steno, notranja drevoreda kroglastih javorjev notranji prostor, vstopna dela ceste pa sta poudarjena s kuliso topolov.

Kompozicijske značilnosti

Osno simetrično zasnovo cestne ureditve poudarjajo hojnici in dvojni dvovrstni drevored. Prečna os je ustvarjena s postavitvijo baldahina in ureditvijo tlakovane niše za vodnjak. Piramida predstavlja element usmerjanja pogledov in ustvarjanja prostorskih osi.

Slika 161: Piramida je postavljena ob spremembi smeri Zoisove ceste in v kompozicijski osi z Levstikovim trgom (Arhiv ZAL, 2011)
Slika: 162: Prečna os Zoisove ceste je ustvarjena s postavitvijo baldahina in niše za vodnjak (Arhiv ZVKDS, 2011)

Oblike prostorskega reda

Obcestni prostor z drevoredi je simetrično urejen in ustvarja perspektivni učinek. Gradacija prostora poteka od notranjega nižjega drevoreda k robnemu višjemu. Kroglasta in stebrasta oblika krošnje sta v oblikovnem in velikostnem kontrastu. Piramida predstavlja prepoznavni akcent ureditve.

Vegetacijske prvine

Na načrtu ureditve je ob robnem drevoredu zapisano »hrastički ali brezice«. Zasajeni so bili stebrasti hrasti. Prvotno sta bila ob cesti zasajena drevoreda iglavcev, ki so bili kasneje nadomeščeni s kroglastimi javorji. Piramida je bila obrasla z bršljanom (Hrausky in sod., 1996). Sama te trditve z dokumentacijo ne morem potrditi.

Slika 163: Prvotna zasaditev Zoisove ceste s cipresami in stebrastimi hrasti (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 164: Obstoječa zasaditev s kroglastimi javorji in stebrastimi hrasti (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Pred Zoisovo piramido so postavljeni konfini, ki so pred tem verjetno omejevali park Zvezda. Hojnica je sestavljena iz pravokotnih betonskih plošč, med katerimi so členitve iz granitnih kock. Zelenica s hrastovim drevoredom je omejena z granitnim robnikom.

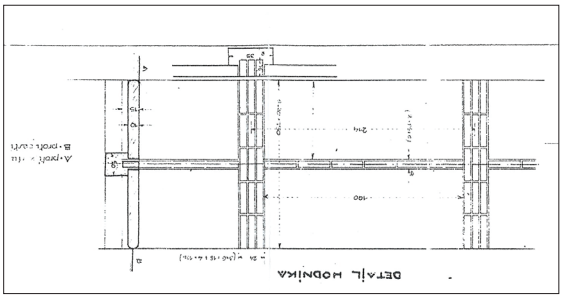

Slika 165: Risba z detajlom tlaka (Arhiv MGML, 2011)
Slika 166: Hojnica sestavljena iz betonskih plošč in granitnih kock (Arhiv ZVKDS, 2011)

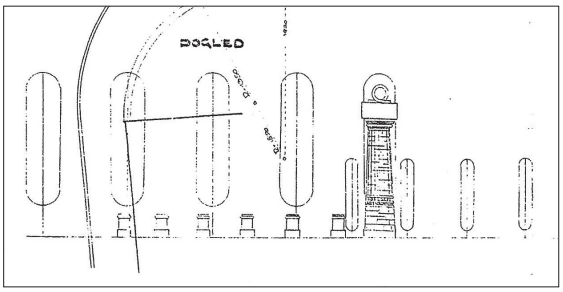

Slika 167: Načrt za Zoisov spomenik (Arhiv MGML, 2011)
Slika 168: Zoisova piramida (Arhiv ZAL, 2011)

3.11.4 Komentar Plečnikove ureditve prostora ob Zoisovi cesti

Po Plečnikovi zamisli je bil kot prvi polemično odstranjen kostanjev drevored ob Zoisovi cesti, ki sta mu sledili še odstranitvi v parku Zvezda in ob tivolski promenadi. Presenetljiva je ugotovitev, da so bili iglavci zasajeni na Hradčanih, v Ljubljani pa na promenadi, Pogačarjevem trgu, trnovskem mostu, ob Napoleonovem spomeniku, Emonski cesti in tudi ob Zoisovi cesti. Piramida je eden od najbolj prepoznavnih Plečnikovih simbolov, ki je bil prav tako postavljen tudi na praških vrtovih.

Ureditev Zoisove ceste povzema sledeče značilnosti:

- Za ureditev ceste je bil izdelan načrt, ki je vključeval tudi zasaditveno zasnovo.
- Ob cesti je bil prvotno zasajen drevored iglavcev, ki ga je nadomestil drevored kroglastih javorjev.
- Na peščeni površini je bila urejena tlakovana hojnica.
- Ob sečišču prostorskih osi je bila postavljena piramida.

3.12 ŠENTJAKOBSKI TRG

3.12.1 Opis prostora pred Plečnikovo zasnovo Šentjakobskega trga

Votivno znamenje z Marijinim kipom v spomin na zmago nad Turki so leta 1682 postavili na obzidanem trgu pred cerkvijo sv. Jakoba in jezuitskim samostanom, ki je leta 1774 pogorel.

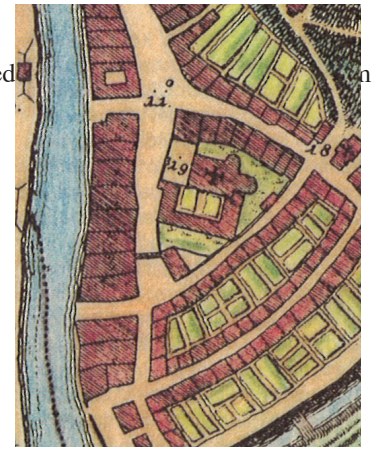
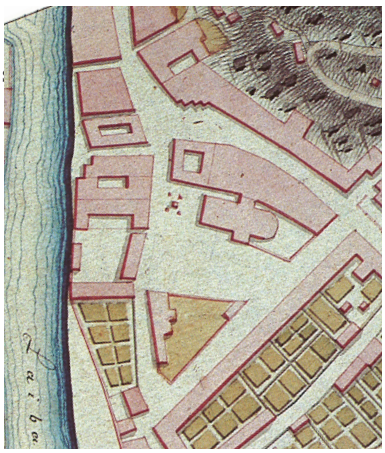

Slika 170: Svetega Jakoba trg z znamenjem pred cerkvijo in jezuitskim samostanom, 1744 (Korošec, 1991)
Slika 171: Svetega Jakoba trg z znamenjem pred cerkvijo, 1840 (Korošec, 1991)

Leta 1870 so na Sv. Jakoba trgu, na prostoru, kjer je nekoč stal samostan, postavili spominski steber z Marijinim kipom, ki so ga do tedaj hranili v cerkvi. Stebru so dodali podstavek s kipi zavetnikov štirih ljubljanskih župnij, polkrožno oblikovani stopnici in kovinsko ograjo. Znamenje je oblikovano po vzoru znamenja, upodobljenega na bakrorezu. Na trgu je stal tudi kovinski vodnjak, kjer je bil verjetno postavljen samostanski vodnjak. Po potresu so morali znižati oba poškodovana fasadna zvonika in postaviti nov zvonik, ki je najvišji v Ljubljani (Kopriva, 1989).

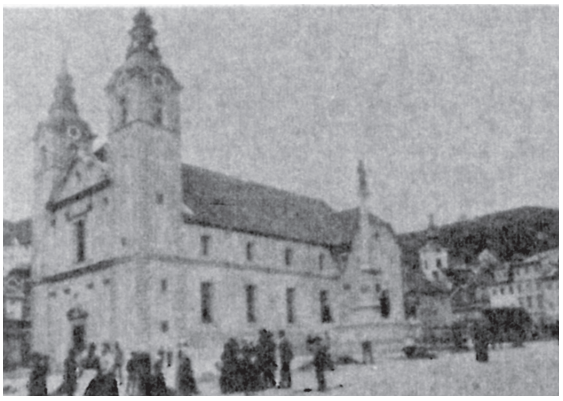
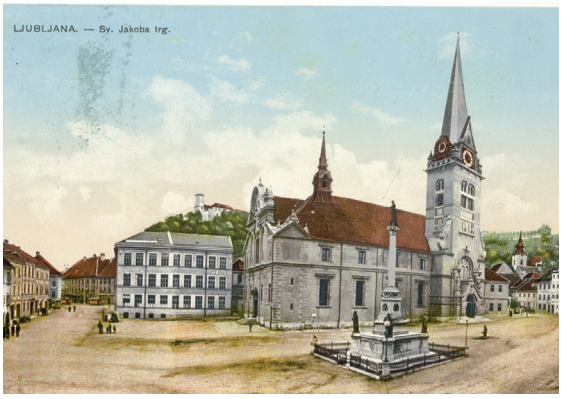

Slika 172: Cerkev sv. Jakoba pred letom 1895 in trg z znamenjem (Kopriva, 1989)
Slika 173: Cerkev sv. Jakoba z novim zvonikom in trg z znamenjem, 1913 (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.12.2 Plečnikovi načrti in zasnova trga

Plečnik je leta 1926 izdelal za ureditev trga dva načrta. V obeh načrtih je prej enotno površino z osrednje postavljenim znamenjem uredil kot dva ločena trga, in sicer kot trg pred cerkvijo in trg na prostoru nekdanjega samostana, ki leži med južno stranjo cerkve in Gruberjevo palačo.

Prvi načrt za ureditev trga

V prvem načrtu osrednji prostor pred cerkvijo omejujejo drevoredi, tako da je trg na vzhodni strani odprt. Ob južni strani cerkve poteka drevored, ki se v nadaljevanju linije južne fasade podvoji. V liniji severne stene cerkve je zasnovan vzporedni drevored. Trg je omejen z robnikom, zvonik pa naj bi bil obraščen s plezalko.

Prostor med cerkvijo in palačo je urejen kot vzdolžni elipsasti trg, ki je omejen z robnikom in konfini, ki so postavljeni tudi ob Gruberjevi palači. Trg se zaključi z linijo severovzhodnega vogala palače. V prvem delu trga je postavljeno obstoječe znamenje s polkrožnimi stopnicami, drugi del pa naj bi bil namenjen za »otročje igrišče«. Ob zaključku trga in ob stranskem vhodu v cerkev je trg omejen s skupino dreves. V sklop ureditve trga je vključena tudi drevoredna poteza, ki teče v smeri zahodne strani trga proti Zoisovi cesti. Na načrtu je naveden tudi seznam drevesnih vrst.

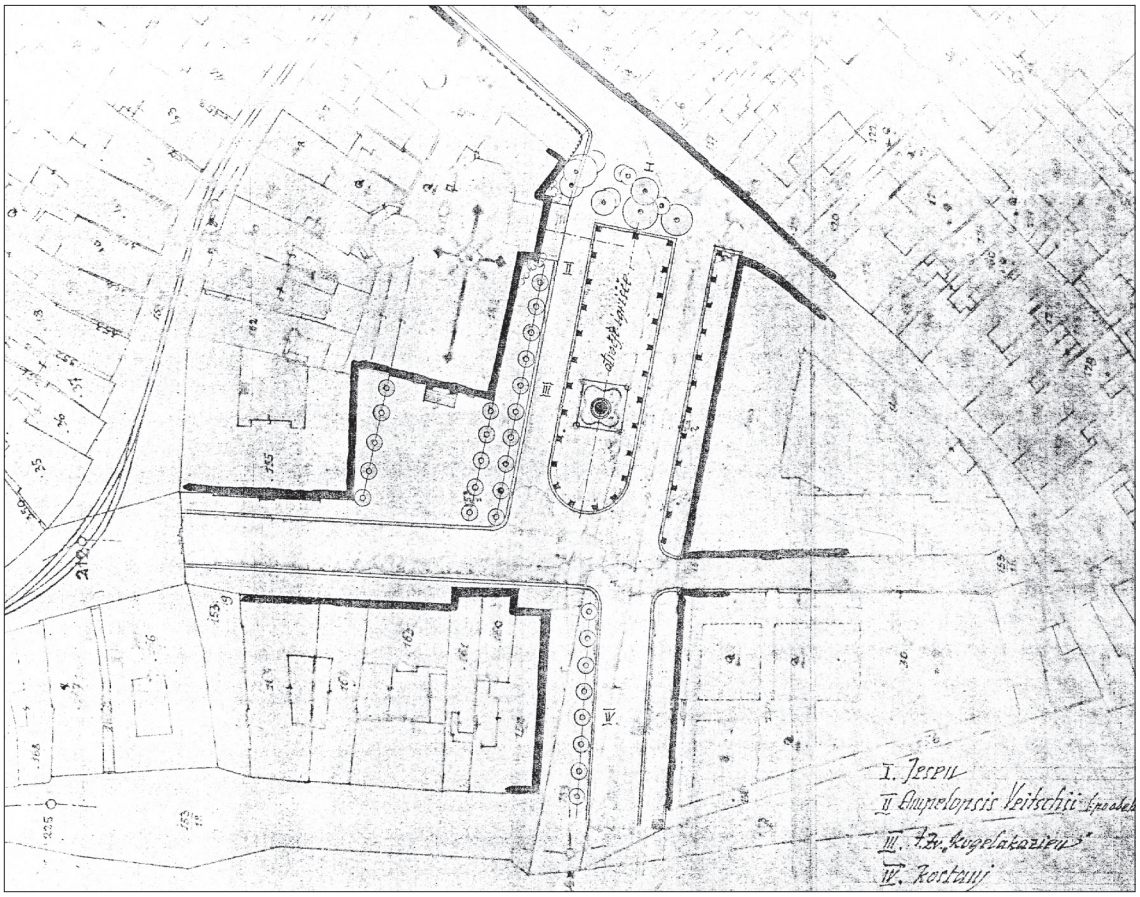

Slika 174: Prvi Plečnikov načrt za ureditev Šentjakobskega trga (Arhiv MGML, 1911)

Drugi načrt za ureditev trga

V drugem načrtu sta trg pred cerkvijo in cerkev po celotnem obodu omejena z drevoredom, ki poteka ob južni strani cerkve in se nadaljuje v severni smeri trga, kjer se pred vogalom šole zaključi. V osi vhoda v cerkev je speljana tlakovana hojnica. Zvonik in severovzhodni vogal med šolo in cerkvijo naj bi bila obraščena s plezalko.

Osrednji trg med cerkvijo in palačo, ki je obdan z robnikom in konfini, je krajši kot v prvem načrtu. Zaključi se že pred vhodom v cerkev. V prvem delu trga je postavljeno znamenje s kvadratnim podstavkom, v drugem delu pa vodnjak, ob katerem je tudi tokrat zapis »otročje igrišče«. Ob zaključku trga in ob stranskemu vhodu v cerkev je trg omejen z skupino dreves, ki je večja kot v prvem načrtu. V sklop ureditve trga je vključena tudi drevoredna poteza, ki teče v smeri zahodne strani trga proti Zoisovi cesti. Na načrtu je naveden tudi seznam drevesnih vrst in število dreves.

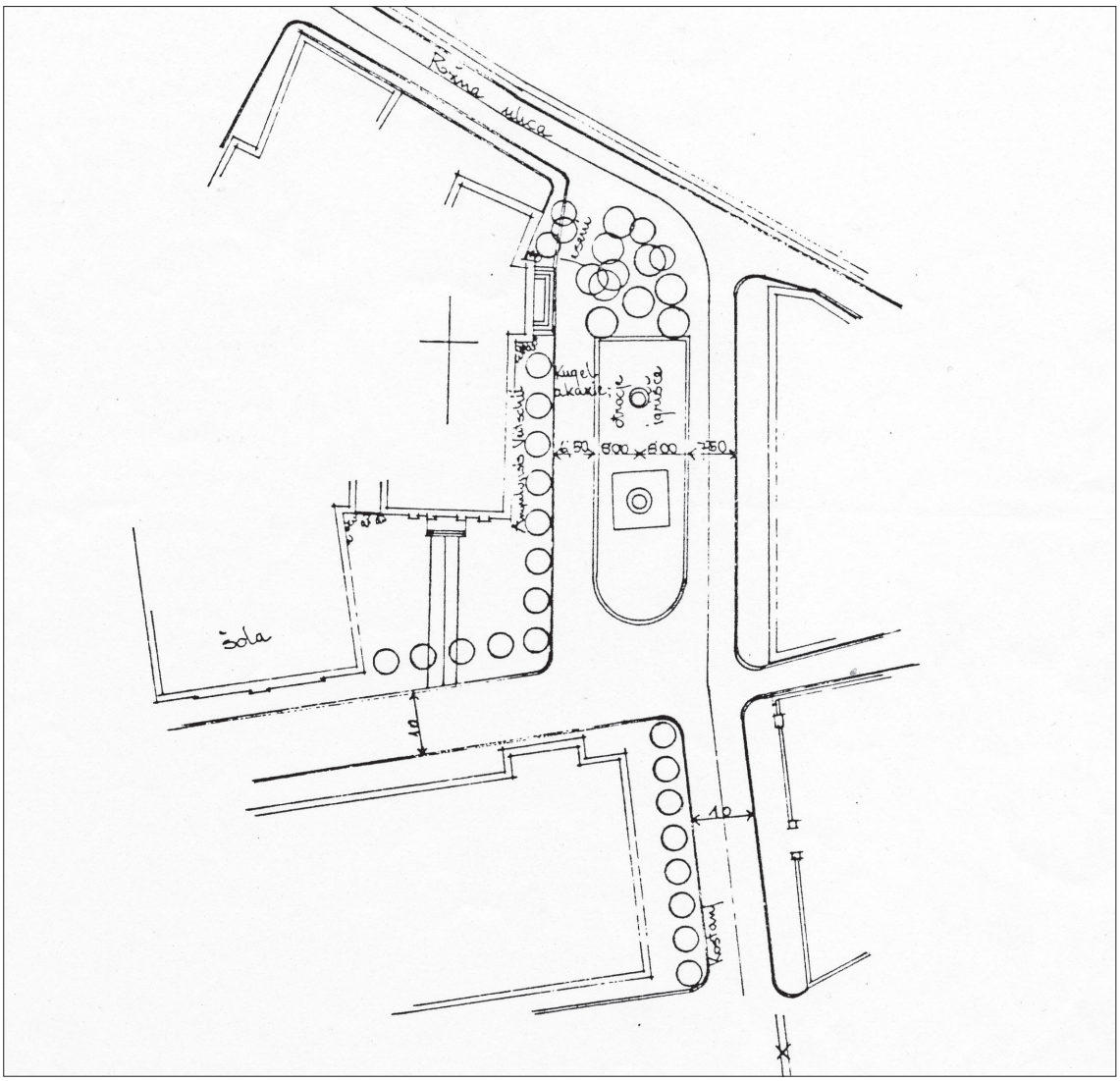

Slika 175: Drugi načrt za ureditev Šentjakobskega trga (Arhiv MGML, 1911)

Obstoječe stanje

Šentjakobski trg je bil med letoma 1926 in 1938 z nekaterimi spremembami in dopolnitvami izveden po drugem načrtu. Trg pred cerkvijo, ki ga na severni strani omejuje šola, katere fasada je bila leta 1900 narejena po načrtu Maksa Fabianija, je po obodu zasajen s topolovim drevoredom in z gabroma pred vhodom v cerkev. Trg z znamenjem je bil urejen po načrtu, le vodnjak je bil prestavljen na zaključek trga in vpet med robnik s konfini. Prvotno je bilo v zasnovo trga vključeno obstoječe znamenje, odstranjena je bila le kovinska ograja. Leta 1938 je bilo znamenje odstranjeno, na trg je bil postavljen nov steber z dodanim stebrom z Marijo in svetniki na kapitelu.

Po notranjem obodu trga so ob vzdolžnih straneh robnika s kroglastimi konfini zasajeni kroglasti javorji, ki na načrtu niso bili vrisani. Zaključek trga je bil zasajen s skupino različnih dreves, ki so obdana z robniki. Nekatera drevesa z robniki so že odstranjena. Ob vzhodnem delu vhoda v cerkev je zasajena skupina brez, ki je vrisana tudi v načrtu. Drevoredna poteza med Šentjakobskim mostom in trgom je bila zasajena z jeseni, ki so bili sčasoma odstranjeni.

Celotno območje obravnave je bilo izvedeno kot enotna peščena površina. Obodne prometne površine so bile šele kasneje tlakovane oziroma asfaltirane. Okoli leta 1960 se je prometna situacija na trgu bistveno spremenila s potekom prometa skozi preboj v objektu na Karlovški cesti, ki je bil narejen po načrtu arhitekta Borisa Kobeta. Sprememba Plečnikove zasnove je bila okrog leta 1990 narejena z dodatno zasaditvijo kroglastih javorjev ob krožnem obodu trga, ki bi moral biti po izvirni zasnovi nezasajen. Zasaditev je bila narejena za preprečevanje parkiranja. Šentjakobski trg je bil preimenovan v Levstikov trg.

Slika 176: Šentjakobski trg pred cerkvijo (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 177: Šentjakobski trga s stebrom (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.12.3 Analiza oblikovanega odprtega prostora Šentjakobskega trga

Strukturne značilnosti

Ploskev pred cerkvijo členi linijsko potekajoča hojnica, ki jo kot kroglasta volumna zaključujeta drevesi. Trg je omejen z linijo robnika in drevoredno linijo, ki obdaja trg kot zelena stena.

Ploskev trga s stebrom je omejena z večlinijskim robnikom, ki ga členijo volumni konfinov, sestavljeni iz kock in krogel, ki jim sledijo drevesa s kroglasto krošnjo. Med dvovrstnim drevoredom je ustvarjen notranji prostor trga. Zaključek trga je oblikovan s heterogenim volumnom, ki ga tvorijo različna drevesa; pred njim stoji vodnjak, ki ga sestavljajo trije polkrogelni volumni z vodnimi ploskvami. Peščena ploskev pod drevesi je členjena z dvignjenimi okroglimi robniki.

Slika 178: Peščena ploskev s hojnico v liniji vhoda v cerkev in zelena volumna (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 179: Zelena kulisa ob trgu (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 180: Linija dreves in linija robnika s konfini (Arhiv ZVKDS, 2011)

Kompozicijske značilnosti

Celotni trg je v osnovi dvodelno in osno simetrično zasnovan. Trg pred cerkvijo ima v osi vhoda urejeno hojnico in simetrično zasajeni drevesi ob vhodu v cerkev.
V osrednji osi trga ob cerkvi je postavljen steber z Marijo in kipi svetnikov na kapitelu, ki so postavljeni v vzdolžni in prečni kompozicijski osi trga. Steber se navezuje na optično os z Zoisovo piramido, ki stoji v zamaknjeni osi Zoisove ceste. Elipsoidno simetrično oblikovan trg je obdan z robnikom in konfini, ki imajo na vstopnem delu polkrožni, na koncu pa ravni potek. Os trga zaključuje vodnjak, ki je simetrično vpet med robnik s konfini in obodno omejen s krožnim robnikom. Simetrijo in vzdolžno os trga poudarjata obojestranski drevoredni potezi. Ob zaključku je trg omejen s skupino organsko razmeščenih dreves. Asimetrični zasaditveni vzorec poudarjajo robniki ob drevesih.

Slika 181: Vodnjak v osi stebra (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 182: Robnik s konfini v osi vodnjaka (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 183: Vegetacija zasajena z organsko razmestitvijo (Arhiv ZVKDS, 2011)

Oblike prostorskega reda

Trg pred cerkvijo je zasnovan osno simetrično s hojnico potekajočo v osi vhoda v cerkev in z drevesoma ob vhodu.

Trg ob cerkvi je znotraj robnika s konfini zasnovan osno simetrično z osrednje postavljenim stebrom, ki predstavlja dominanto. Os trga je zaključena s poudarkom v obliki vodnjaka, ki je simetrično postavljen v zaključno os robnika. Drevesa so znotraj robnika zasajena v premenjalnem ritmu s konfini. Krogle konfinov in kroglaste krošnje dreves ustvarjajo gradacijo slojev s poudarjeno perspektivnim učinkom. Gradacija je zaznavna tudi s postavitvijo stebra na steber in tremi skodelami, ki sestavljajo vodnjak. Zasnovo trga odlikuje visoka stopnja oblikovalskega reda, ki je v kontrastnem razmerju z organsko razmeščeno raznovrstno drevesno vegetacijo ob zaključku trga. Vegetacija ustvarja tonsko in materialno kontrastno ozadje svetlemu kamnitemu stebru. Tonski in materialni kontrast je vzpostavljen tudi med kroglastimi konfini iz teraca in kroglastimi krošnjami dreves. Plečnikova zasnova dvojnosti trgov je izstopajoče izražena tudi z oblikovnim kontrastom med zaprtim trgom pred cerkvijo in odprto zasnovo trga s stebrom.

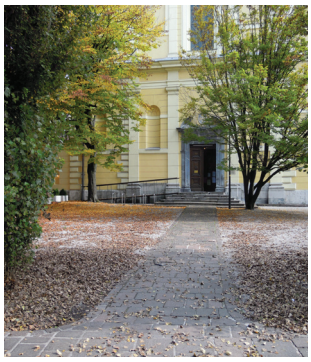

Slika 184: Hojnica v osi vhoda v cerkev (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 185: Steber postavljen kot dominanta s kontrastom pred temnim ozadjem (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 186: Gradacija merila med konfini in krošnjami (Arhiv ZVKDS, 2011)

Vegetacijske prvine

Za zasnovo trga je bil izdelan tudi poenostavljen zasaditveni načrt. V prvem načrtu so bile naštete le rastlinske vrste, v drugem pa je bil izdelan tudi popis z navedbo števila rastlin. Za drevored ob cerkvi in ob trgu pred cerkvijo je bila izbrana drevesna vrsta »kügelakaßien«, kar je mogoče razumeti kot kroglaste robinije. Na načrtu je izdelan tudi popis z navedbo števila dreves (12), ki se ujema s številom grafično prikazanih dreves. Na načrtu je v nadaljevanju navedeno: »1. Ampelopsis Veitschii med šolo in cerkvijo« in »2. Ampelopsis Veitschii za maskiranje zvonika«. Plečniku sta se namreč zdela cerkev in zvonik po potresu neustrezno prezidana, zato ju je želel obrasti z divjo trto. Zasnova iz načrta je bila spremenjena, namesto nizkih kroglastih robinij in divje trte so bili zasajeni visokorasli topoli, ki zapirajo pogled na cerkev in trg.

Pred vhodom v cerkev sta zasajena gabra, ki na načrtu nista narisana, gotovo pa sta bila zasajena v času nastanka trga, ker se tovrstna zasaditev pojavlja tudi v ostalih Plečnikovih zasnovah. Ob vzhodni strani stranskega vhoda v cerkev so narisana tri drevesa, ki predstavljajo še ohranjene breze.

Na trgu s stebrom sta ob vzdolžnih straneh zasajena drevoreda kroglastih javorjev, ki na načrtu nista zasnovana. Ob zaključku trga je narisana skupina dreves z navedbo »jeseni«. Iz starih fotografij je razvidno, da so bili zasajeni vrba, topol, javor, jesen, kroglasta robinija in bukev. Danes so zasajeni le še dve bukvi, dva javorja in trije jeseni. Drevesa so bila posajena v okrogle robnike, ki so jim sčasoma onemogočili rast; pa tudi sicer velikostno niso bila ustrezno izbrana za tovrstno saditev. Med trgom in mostom so narisana drevesa z navedbo vrste – »kostanj« in številom – 8, ki se ujema z grafičnim prikazom na načrtu. Zasajeni so bili jeseni, ki so bili odstranjeni in nadomeščeni z javorji.

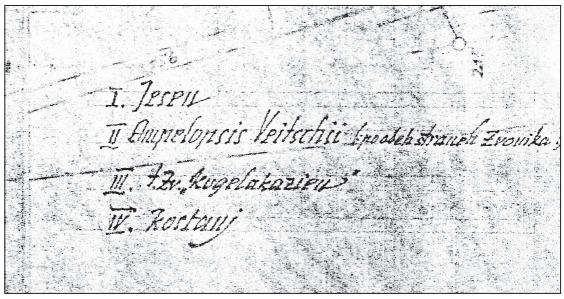

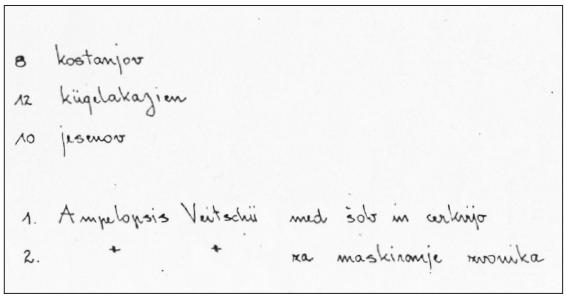

Slika 187: Popis rastlin s prvega načrta (Arhiv MGML, 2011)
Slika 188: Popis rastlin z drugega načrta (Arhiv MGML, 2011)

Slika 190: Gabra pred vhodom v cerkev (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 191: Zelena kulisa topolov za prekrivanje cerkve in drevored kroglastih javorjev (Arhiv ZVKDS, 2011)

Slika 192: Skupina dreves z okroglimi robniki in staro znamenje (Stele, 1955)
Slika 193: Obstoječe stanje s skupino dreves z okroglimi robniki (Arhiv ZVKDS, 2011)

Grajene prvine

Trg pred cerkvijo in vzdolžni pas ob cerkvi sta peščena in omejena z granitnim robnikom. Do vhoda v cerkev je speljana hojnica, ki je izvedena iz porfiritnih plošč in granitnega robnika. Plečnik je izdelal za trg ob cerkvi detajlni načrt obodnega robnika s konfini in pozicijo podstavka za steber in vodnjak.

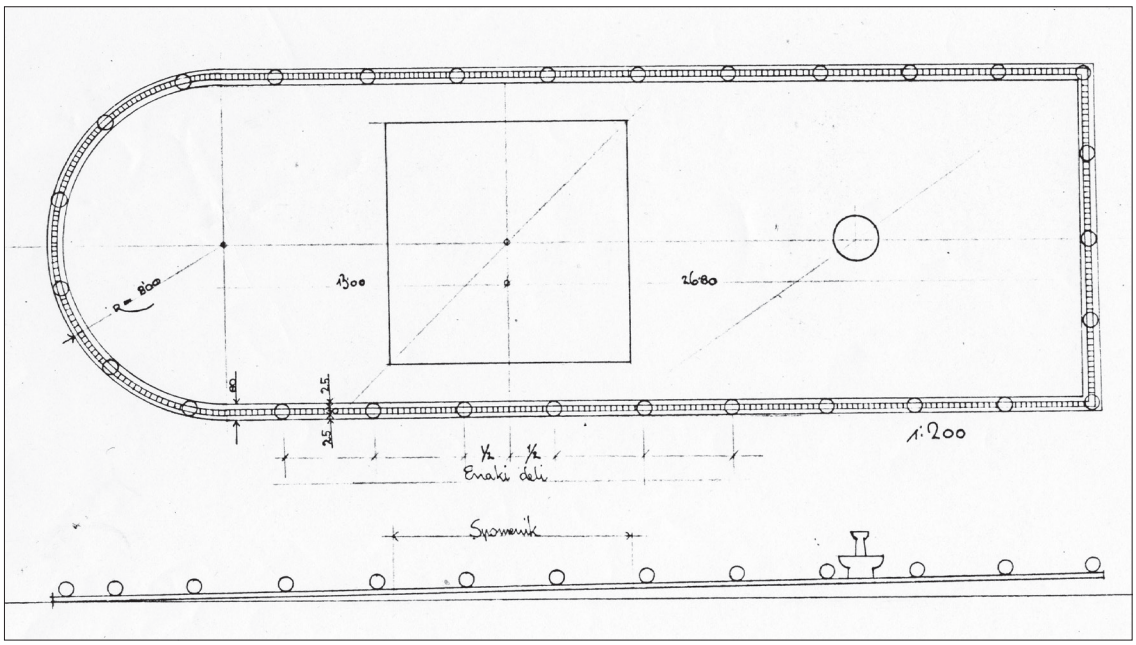

Slika 194: Načrt trga z detajli obodnega tlakovanja s konfini in vodnjakom (Arhiv ZVKDS, 2011)

Robnik je bil izveden po načrtu, sestavljen je iz vzporednih granitnih robnikov, med katerima so položene kvadratne porfiritne plošče. Na risbi so med ploščami umeščeni konfini – krogle. Izvedba konfinov je bila spremenjena, krogle iz teraca so postavljene na kocke.

Na načrtu je narisan vodnjak s podstavkom in okroglo skodelo, v kateri je kaneliran steber z manjšo skodelo, na kateri je napis »COMUNIT ° LABA« (občina Ljubljana) z letnico MCMVII (1907) in s pripisom »O tem vodnjaku bi se dalo še govoriti.«.

Plečnikov vodnjak naj bi stal na mestu, kjer je bil ob izvedbi trga že postavljen kovinski vodnjak. Ta pa naj bi stal namesto nekdanjega, ki je stal na samostanskem dvorišču (Hrausky, 1996). Vodnjak dejansko ni obdržal pozicije na načrtu, ampak je bil prestavljen med robnik na zaključek trga. Tudi izvedba je bila spremenjena, narejen je bil kamnit vodnjak s tremi skodelami brez podstavka in stebra.

Slika 195: Granitni robnik z vmesno položenimi porfiritnimi ploščami (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 196: Betonski robnik ob drevesu (Arhiv ZVKDS, 2011)

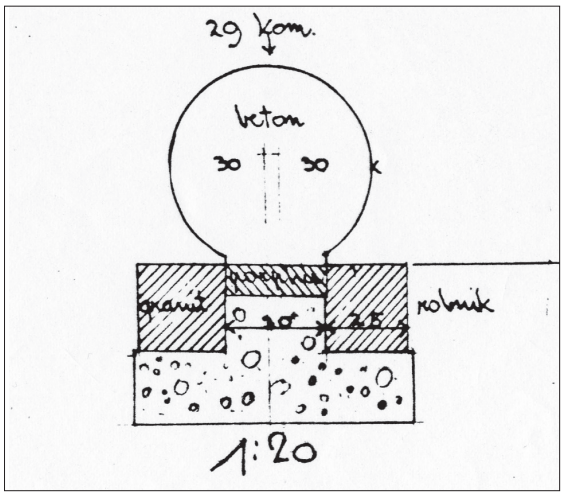

Slika 197: Načrt konfina (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 198: Konfin sestavlja kocka in krogla (Arhiv ZVKDS, 2011)

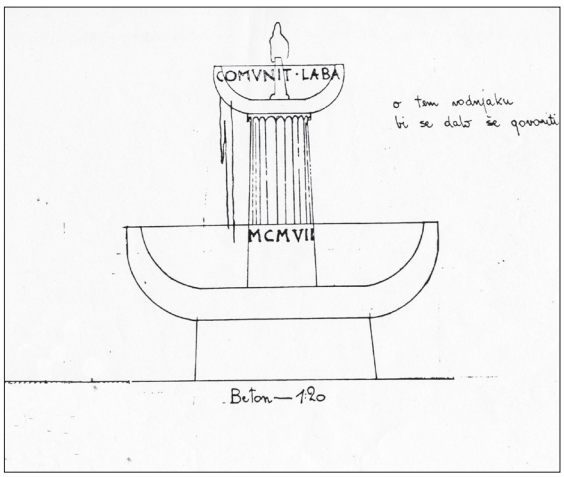

Slika 199: Plečnikov načrt vodnjaka s pripisom (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 200: Vodnjak z obodnim tlakovanjem (Arhiv ZVKDS, 2011)

Ob zaključku trga so ob drevesih okrogli robniki iz teraca, ki poudarjajo pozicije dreves z organsko razmestitvijo. Nekateri robniki so zaradi razrasti dreves poškodovani ali že odstranjeni. Ob robnikih so nameščene klopi s krožno oblikovanimi nosilci iz teraca in lesenimi sedali in naslonjali. Oblikovanje klopi je mogoče pripisati Plečniku.

Obstoječe znamenje z Marijinim kipom, ki ga je Plečnik vključil v svojo zasnovo, je bilo dvanajst let po izvedbi trga nadomeščeno z novim stebrom, vrh katerega je dodan steber z Marijinim kipom in kapitel s svetniki. Na stebru je spominska plošča s teksti, ki so nastali ob novih postavitvah spomenika. Nekdanji položaj svetniških kipov je označen s prispodobo odžaganih stebrov na vogalih podnožja (Hrausky in sod., 1996).

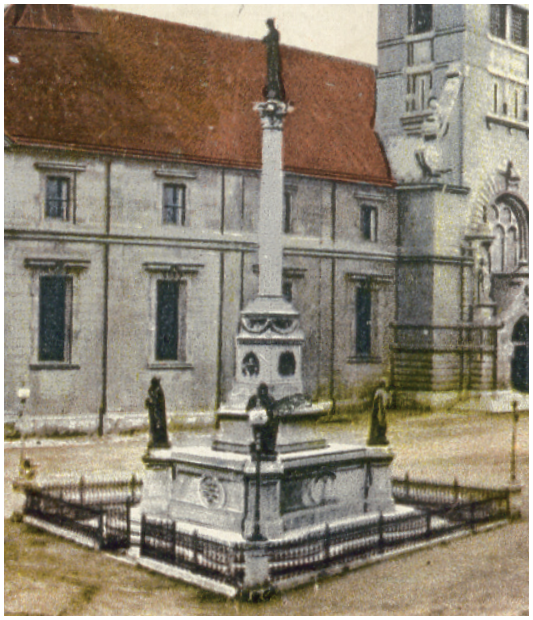

Slika 201: Znamenje z Marijinim kipom in vogalno postavljenimi svetniki (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 202: Plečnikov steber z Marijinim kipom in svetniki prestavljenimi na kapitel (Arhiv ZVKDS, 2011)

3.12.4 Komentar Plečnikove ureditve Šentjakobskega trga

Plečnikova ureditev Šentjakobskega trga predstavlja eno od njegovih prvih del v odprtem prostoru Ljubljane, kjer je uveljavil principe in prvine oblikovanja, ki jih je hkrati ali kasneje uporabil tudi v ostalih zasnovah.
V prvem načrtu je za ureditev trga pred cerkvijo kot izrazno sredstvo uporabil drevorede, s katerimi je ponazoril odprto obliko nekdanjega trga in lego samostana ob njem. Ena od Plečnikovih značilnosti je spreminjanje načrta oziroma izdelava več variant in tako je tudi za Šentjakobski trg izdelal drugi načrt z drevoredno kuliso topolov, ki jo je kot izrazno sredstvo za prikrivanje ali usmerjanje pogledov v prostoru večkrat ponovil. V tem primeru so drevoredi prikrili po Plečnikovem mnenju po potresu neustrezno obnovljeno cerkev, kar ilustrira tudi sledeči citat: »Kamufliral je s topoli divjo šentjakobsko cerkev in ustvaril tako v malem merilu trg svetovne kvalitete« (Grabrijan, 1968).

Hkrati z načrtom zasnove trga je bil izdelan tudi popis s številom dreves, trenutno edini tovrstni dokument med Plečnikovimi zasnovami, ki dokazuje, da so bile vegetacijske prvine načrtovane, čeprav je bila zasaditev ob izvedbi spremenjena.
Plečnik pa ni spreminjal le načrtov, ampak je dobil celo možnost odstranitve v njegovo zasnovo že vključenega obstoječega znamenja z Marijinim spomenikom, ki je bil po njegovi zamisli popolnoma predelan. Odstranjen je bil podstavek s polkrožnimi stopnicami, izvirno zasnovo vogalno postavljenih svetnikov je označil le z reminiscenco odžaganih stebrov, svetnike pa prenesel na kapitel novega stebra. Stari steber je bil po Plečnikovem načrtu prenesen in vključen v vrtnoarhitekturno zasnovo Prelovškovega vrta.

Ob obodu trga so postavljeni konfini, ki predstavljajo izjemno pogosto rabljeno prvino za omejevanje prostora v Plečnikovih zasnovah odprtega prostora. Konfine sestavljajo kocke s kroglami, ki se pojavijo le v tej zasnovi, v manjšem merilu so večkrat uporabljene le kot zaključki ograj.

Drevesa ob zaključku trga so omejena z okroglimi robniki in jih je mogoče razumeti kot izrazno sredstvo za poudarjanje vzorca razmeščene vegetacije. Robniki se v taki obliki pojavijo še ob Križankah in ob Emonski cesti, na Hradčanih pa se pojavijo poglobljeni robniki.
Na obeh načrtih se v drugem delu trga z vodnjakom pojavi zapis »otročje igrišče«, ki ga je res mogoče razumeti kot otroško igrišče, saj se tudi na otroškem igrišču v trikotnem parku v Tivoliju pojavi motiv z drevesi obsajenega vodnjaka.

Na Šentjakobskem trgu se pojavijo sledeče značilnosti, oblike prostorskega reda in prvine, značilne za Plečnikovo oblikovanje odprtega prostora:
- Za trg sta bila izdelana dva načrta ureditve odprtega prostora.
- Izdelan je bil zasaditveni načrt.
- Zasnova trga je osno simetrična s prvinami dekompozicije.
- Ureditev ima organski in geometrijski zasaditveni vzorec.
- Linija drevoreda v načrtu izraža historični spomin.
- Za zapiranje pogledov je bil zasajen topolov drevored.
- Zvonik naj bi bil obraščen z divjo trto.
- Pred vhodom v cerkev sta bila v zamaknjeni osi zasajena gabra.
- Obstoječe znamenje z Marijinim spomenikom je bilo odstranjeno, predelano in nadomeščeno s Plečnikovim stebrom.
- Elementi ob stebru izražajo reminiscenco na odstranjene spomenike.
- Steber, ki je bil sestavni del znamenja, je prenesen na Prelovškov vrt.
- Vodnjak stoji na mestu starega vodnjaka.
- Z gradacijo prvin je bil ustvarjen prostor v prostoru trga.
- Konfini sestavljeni iz kock in krogel so unikatno zasnovani za trg.
- Okrogli robniki ob drevesih se v organskem vzorcu pojavijo le na tem trgu.

4 RAZPRAVA IN SKLEPI

Ob zaključku obravnave primerov so povzeti komentarji, ki so bili izdelani ob koncu vsakega od dvanajstih obdelanih primerov in iz teh izpeljana razprava ter sklepi, ki so predstavljeni v treh poglavjih:

- Splošne ugotovitve in značilnosti obravnavanih primerov
- Kompozicijske značilnosti obravnavanih primerov
- Kompozicijski principi

4.1 SPLOŠNE UGOTOVITVE IN ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANIH PRIMEROV

- Plečnikovega dela ni mogoče ocenjevati, ne da bi bil znan prostorski kontekst pred izvedbo Plečnikove ureditve.

- Plečnikove ureditve odprtega prostora v večini primerov predstavljajo preoblikovanje obstoječih zasnov. Taki primeri so promenada, park Zvezda, Kongresni trg, park pred Glasbeno matico, Zoisova cesta in Šentjakobski trg.

- Plečnikovih zasnov v odprtem prostoru ni mogoče interpretirati zgolj z analizo obstoječega stanja. Analizirati je potrebno vse razpoložljive arhivske vire in izvesti primerjavo med posameznimi ureditvami v različnih časovnih obdobjih. Med obravnavanimi primeri so bile bistvene spremembe v prostoru sčasoma narejene v zasnovi promenade, v okolice cerkve sv. Mihaela, v parku ob Glasbeni matici in ob Napoleonovem spomeniku. Te zasnove so zato največkrat neverodostojno interpretirane.

- Plečnik je za ureditev odprtega prostora vedno izdelal načrt ali celo več načrtov z variantami. Načrta ni izdelal le za svoj vrt.

- Ureditve odprtega prostora so bile izvedene po načrtih, ki so bili v nekaterih primerih ob gradnji spremenjeni ali kasneje dopolnjeni. Taki primeri so Napoleonov spomenik, Emonska cesta, Zoisova cesta in Šentjakobski trg.

- V vseh zasnovah odprtega prostora so kot izrazno sredstvo vključene vegetacijske in grajene prvine, ki jih ni mogoče ločeno obravnavati. Obe zvrsti prvin sta kompozicijsko povezani in tvorita celostno zasnovo.

- V več primerih so bile v Plečnikove zasnove vključene kamnite prvine iz drugih ureditev, kar je mogoče razumeti kot ponovno uporabo gradiva z določenimi detajli ali pa kot Plečnikovo samovoljo. Po Plečnikovi zamisli je bilo pred nunsko cerkev postavljeno znamenje sv. Trojice, ki je bilo pred tem na Ajdovščini. Plečnikova vehementnost je

bila v veliki meri izražena z odstranitvijo baročnega znamenja na Šentjakobskem trgu, ki je bilo sicer že desetletje vključeno v njegovo zasnovo. Postavitev nadomestnega stebra predstavlja svojevrstno interpretacijo namestitve svetnikov. Odstranjeni steber je bil vgrajen v Plečnikovo zasnovo Prelovškovega vrta.

- Plečnik je v svoje zasnove vključeval reminiscence. V prvem načrtu za ureditev Šentjakobskega trga linije drevoredov potekajo v liniji nekdanjega samostana. Postavitev stebrov ob steber kaže na mesta postavitve odstranjenih svetnikov. Nova vodnjaka na tem trgu in v parku Zvezda sta postavljena na lokaciji samostanskih vodnjakov. Ob Vegovi ulici je poustvarjen potek historičnih obzidij. Na Hradčanih so na mestu obrambnih stolpov postavljeni klop, pergola in voliera.

- V treh od obravnavanih načrtov so bili izdelani poenostavljeni zasaditveni načrti s popisom rastlin. Taki so Šentjakobski trg, Zoisova cesta in Prelovškov vrt.

- Plečnikove ureditve so bile izvedene in zasajene pred približno osemdesetimi leti, zato so vegetacijske prvine v zasnovah spremenjene ali odstranjene.

- V delu Prelovškovega vrta, Šentjakobskega trga in okolice cerkve sv. Mihaela je bila zasajena raznovrstna drevesna vegetacija z neustrezno saditveno razdaljo, kar kaže na Plečnikovo nerealno predstavo o velikosti vegetacije, oziroma vključevanje vegetacije v zasnovo po Plečnikovi vizualni zamisli in kompozicijskem principu.

- Robniki ob drevesih so bili vgrajeni na Šentjakobskem trgu, ob Emonski cesti in v niši za drevo na Trgu francoske revolucije. Niše za drevesa so bile narejene tudi v nekaterih drugih zasnovah in kažejo na Plečnikovo abstraktno dojemanje vegetacije in kot del kompozicije, ki poudarja oblikovno zasnovo.

- Po Plečnikovih načrtih so bili v treh primerih (promenada, park Zvezda, Zoisova cesta) radikalno odstranjeni kostanjevi drevoredi. Hkrati pa so bili izdelani detajli za ohranitev obstoječih dreves, kakršne predstavljajo niše za drevo ob Stari cerkvi, na Hrvatskem trgu, ob Bežkovi vili in na Rajskem vrtu.

Slika 203: Niša za drevo na Hrvatskem trgu (Arhiv ZVKDS, 2011)
Slika 204: Drevo med ograjo ob Bežkovi vili v Kranju (Hrausky in sod., 1997)

- Po Plečnikovi zasnovi so bili iglavci zasajeni ob Napoleonovem spomeniku, Zoisovi in Emonski cesti, v začetnem delu promenade, na Trnovskem mostu, Pogačarjevem trgu ter na Hradčanih na Vrtu na bastiji in ob zaključku Rajskega vrta. Brini so bili zasajeni na Prelovškovem vrtu. Vrsta iglavca, ki ga Plečnik uporablja, ima eno od najbolj abstraktnih oblik habitusa, ki mu je odvzeta vidna lastnost drevnine in zato spominja na steber, ki predstavlja temeljno kompozicijsko prvino Plečnikovih del.

Podobne oblikovne značilnosti kot Plečnikovi iglavci (Cupressus sempervirens, Thuja ali Chamaecyperis) imajo tudi topoli, ki so nadomestili iglavce na promenadi in Pogačarjevem trgu. Topoli predstavljajo Plečnikovo največkrat uporabljeno drevesno vrsto. Vsi iglavci so bili kasneje, verjetno zaradi klimatske neustreznosti, nadomeščeni z vegetacijo druge vrste.

4.2 GLAVNE KOMPOZICIJSKE ZNAČILNOSTI IN UPORABLJENI KOMPOZICIJSKI PRINCIPI

Glavne kompozicijske značilnosti

- Plečnikove ureditve odprtega prostora odlikuje visoka stopnja prostorskega reda. V njih je mogoče odčitati simetrijo in asimetrijo, kontrast, poudarek, dominanco, zaporedje, ponavljanje, stopnjevanje, perspektivo ter statične in dinamične oblike reda.

- Plečnikov začetek ustvarjanja v odprtem prostoru mesta predstavlja ureditev dunajskega trga s postavitvijo vodnjaka Karla Borromejskega, ki je omejen s kuliso topolov. V Ljubljani je bil prvi drevored topolov zasajen ob stavbi Stare tehnike. Sledila sta drevoreda topolov ob cerkvi sv. Frančiška Asiškega, ki sta bila zasajena v ritmu fasade. Drevoreda topov sta bila zasajena tudi ob notranjem in zunanjem zidu stadiona Bežigrad, v ritmu kolonade pa je bil zasajen drevored kroglastih javorjev. Drevoreda topolov sta bila zasajena na Šentjakobskem trgu, na obzidni terasi ob Vegovi ulici in ob Rimskem zidu. Drevored topolov za filharmonijo je bil zasajen v ritmu opornikov ob Ljubljanici. Obravnavani drevoredi povzemajo ritem objektov in mu sledijo kot vzporedna stena ali pa predstavljajo zeleno kuliso kot samostojno strukturo v prostoru, ki ni del kompleksnejše zasnove, kjer bi bile kompozicijsko vključene tudi grajene prvine.

- Osna kompozicijska zasnova, s stebrom kot osrednjim poudarkom, je bila izvedena na Šentjakobskem in Kongresnem trgu, Trgu francoske revolucije, Prelovškovem vrtu in promenadi. V parku pred Glasbeno matico je bil v načrtu v osi vhoda v objekt postavljen spomenik, ki ga je v izvedbi nadomestilo drevo.

- Večosna kompozicijska zasnova z drevoredi in osrednjo prostorsko razširitvijo je bila izvedena v začetnem delu promenade, pred cerkvijo sv. Mihaela in v parku Zvezda. Osrednji prostor ob drevoredih je bil na promenadi osno simetrično poudarjen z robno

postavitvijo svetilk v parih, pred cerkvijo pa s stebri. Zasnova z osrednjim prostorom med drevoredi je bila ustvarjena tudi ob Zoisovi cesti in na Šentjakobskem trgu.

- Na promenadi je bil ob železnici zasnovan in izveden prostor pravokotne oblike, ki so ga oblikovali štiristransko simetrično zasajeni drevoredi. Taka zasnova je vidna tudi na načrtu za ureditev okolice cerkve sv. Mihaela. Štiristransko z drevoredi obsajen prostor povzema dvoransko zasnovo notranjega prostora in tako s topoli oblikuje stebrno dvorano na prostem.

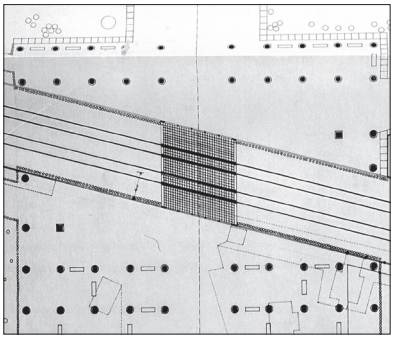
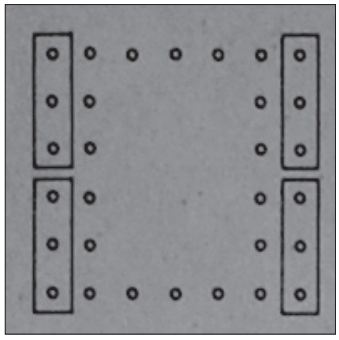
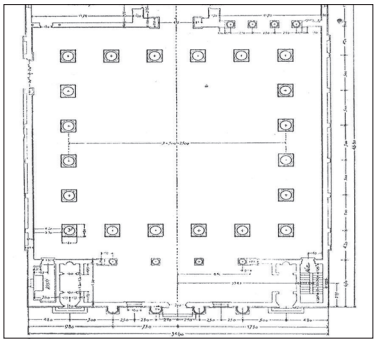

Slika 205: Detajl načrta za promenado s »stebrno dvorano« (Arhiv ZAL, 2011)
Slika 206: Detajl ureditvenega načrta okolice cerkve sv. Mihaela (Arhiv MGML, 2011)
Slika 207: Tloris cerkve sv. Frančiška Asiškega (Hrausky in sod., 1996)

- Obravnavane ureditve odprtega prostora so sestavljene s kombinacijo formalne in neformalna oblikovne zasnove. Neformalna zasnova je uporabljena zgolj kot razmestitveni vzorec vegetacije, ki predstavlja oblikovni kontrast formalnemu vzorcu. Sestavljeni tip zasnove predstavljajo Plečnikov vrt, promenada, ureditev ob cerkvi sv. Mihaela, park pred Glasbeno matico, terasa NUK-a, ureditev prostora z »Ograjo in latrino« ob Križankah in Šentjakobski trg.

- V sestavljenih zasnovah grajene prvine niso del neformalnega oblikovnega vzorca oziroma niso spontano postavljene v prostor. Kot neformalno zasnovo je mogoče označiti le ureditev Vrta na bastiji, kjer so poti iz lomljenca in vegetacija razmeščeni v spontanem oblikovnem redu, pergola pa je postavljena v zamaknjeni osi prostora. Ureditev na Prelovškovem vrtu ima osnost nakazano z obliko ribnika, del vrta v samostanskem kompleksu Hrama Majke Božje Lurdske v Zagrebu pa ima osrednji poudarek. V neformalnem oblikovnem redu je na obeh vrtovih razmeščena le vegetacija.

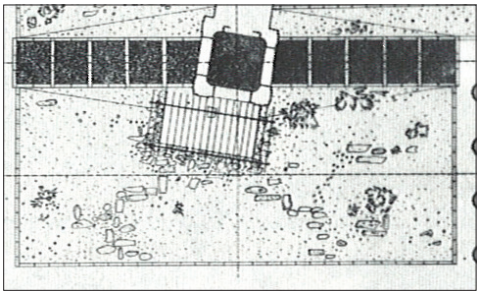
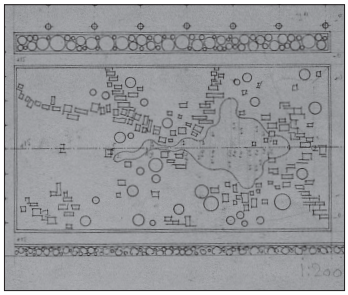
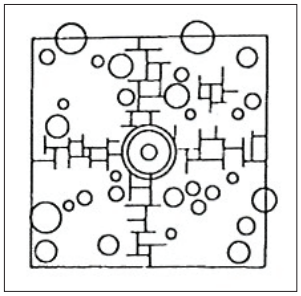

Slika 208: Načrt dela Vrta na bastiji na Hradčanih (Burkhardt, 1986)
Slika 209: Načrt dela Prelovškovega vrta (Arhiv MGML, 2011)
Slika 210: Načrt dela ureditve ob Hramu Majke Božje Lurdske v Zagrebu (Stele, 1941)

- Plečnik je neformalne ureditvene zasnove z organsko speljanimi potmi in spontano razmestitvijo vegetacije oblikoval v prvem urbanističnem načrtu v delu Svetokrižkega okraja in ob Gradaščici.

- V drugem urbanističnem načrtu je neformalna ureditvena zasnova izdelana na sotočju Malega grabna in Ljubljanice. V središču mesta prevladujejo drevoredne poteze in ureditve, ki so podrejene osno formalnim zasnovam s poudarjeno razširjenim osrednjim prostorom. Tovrstne ureditve predstavljajo park Zvezda z južnim trgom, nunski vrt, park pred sodno palačo in bežigrajska vpadnica.

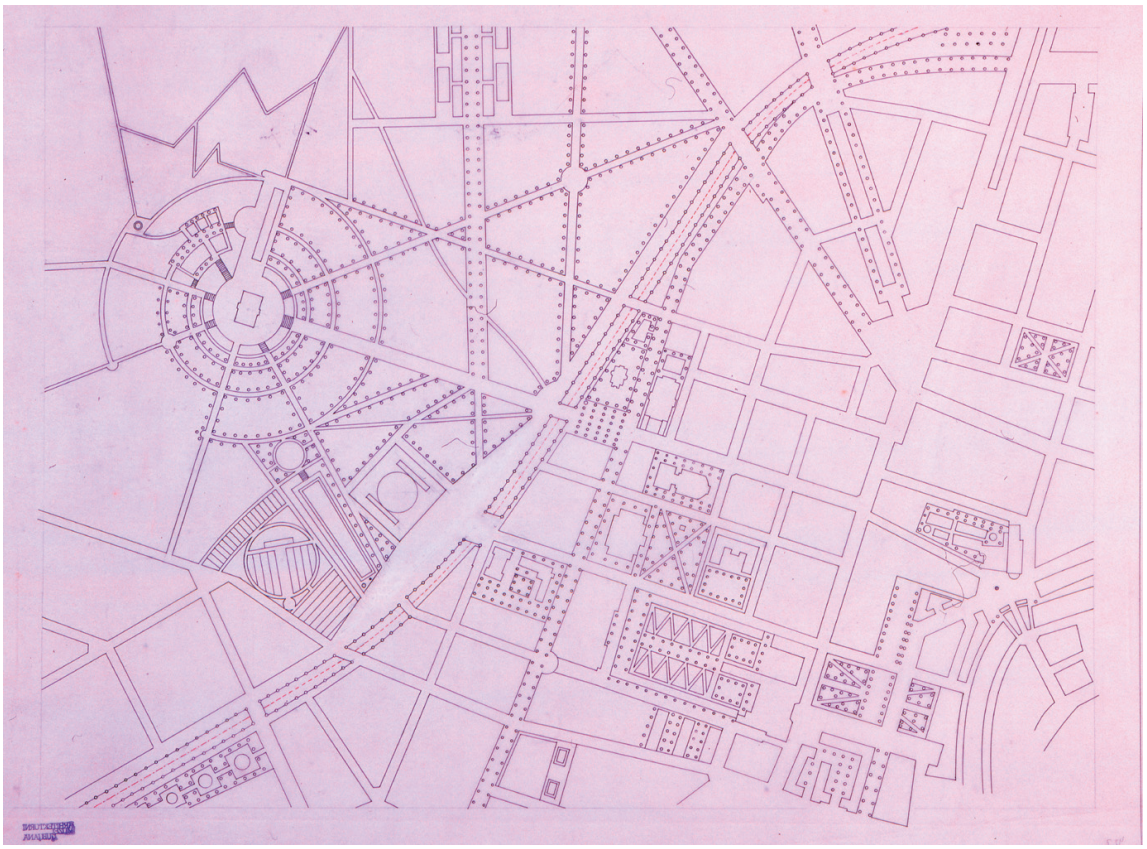

Slika 211: Del drugega urbanističnega načrta iz leta 1944 (Arhiv MGLM, 2011)

Uporabljeni kompozicijski principi

Na podlagi kompozicijskih značilnosti sta bila v Plečnikovih ureditvah odprtega prostora prepoznana dva osnovna kompozicijska principa oblikovanja odprtega prostora:

- osna zasnova z osrednjim poudarkom in
- osna zasnova z razširjenim osrednjim prostorom.

Kot združena principa ju je mogoče prepoznati že na Plečnikovi skici stopnišča Rajskega vrta na Hradčanih iz leta 1921, kjer je sicer v zamaknjeni osi postavljen obelisk, ob robu razširjenega osrednjega prostora pa stebrne svetilke.

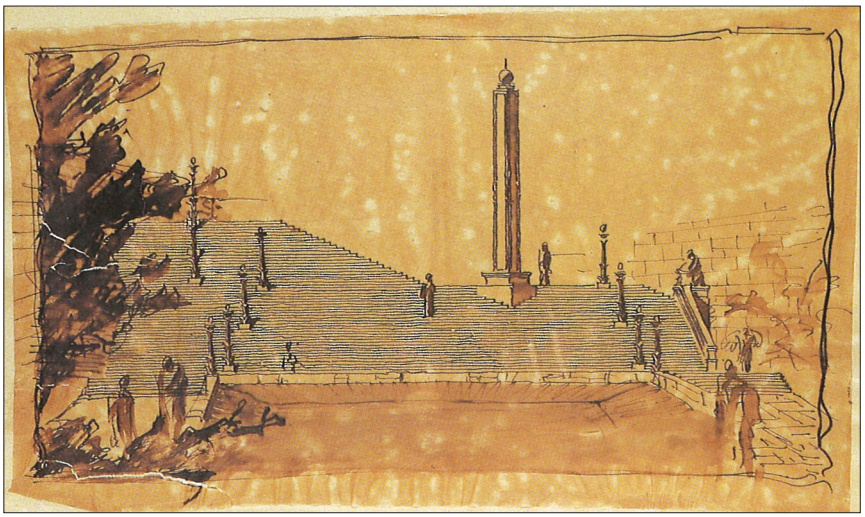

Slika 212: Plečnikova skica stopnišča Rajskega vrta na Hradčanih iz leta 1921 (Prelovšek, 1992)

4.2.1 Osna zasnova z osrednjim poudarkom

V poglavje so s skicami uvrščeni v delu obravnavani primeri ureditev odprtega prostora in nekatere Plečnikove zasnove, ki so oblikovane kot osna zasnova z osrednjim poudarkom:

- Steber na Plečnikovem vrtu
- Steber na Prelovškovem vrtu,
- Napoleonov spomenik z Ilirskim stebrom,
- Šentjakobski trg s stebrom in Marijinim znamenjem,
- Promenada s stebrnimi svetilkami,
- Plato z drevesom pred Glasbeno matico,
- Kongresni trg z znamenje sv. Trojice,
- Trikotni park s stebrnimi svetilkami,
- Gledališka stolba s stebrno svetilko,
- Gerberjevo stopnišče s stebrno svetilko,
- Stopnišče ob Stari cerkvi s stebrno svetilko.

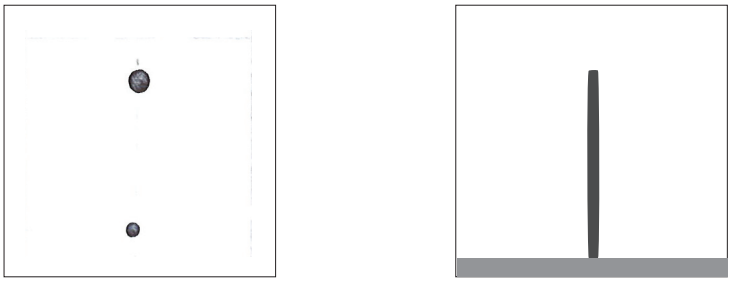

Slika 213: Skici tlorisa in narisa stebra in stebriča z vazo na Plečnikovem vrtu
Figure 213: Sketches of the ground plan and the elevation of a column and a baluster with a vase in Plečnik's garden

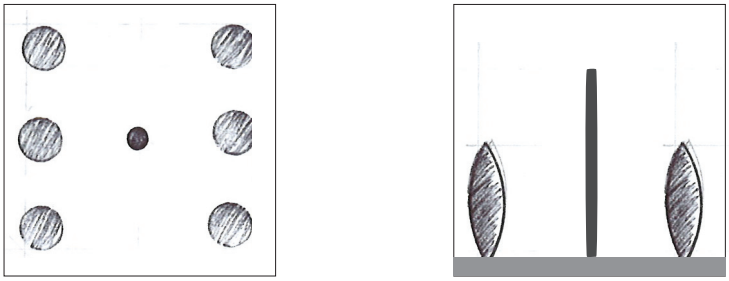

Slika 214: Skici tlorisa in narisa stebra in vegetacije na Prelovškovem vrtu
Figure 214: Sketches of the ground plan and the elevation of a column and the vegetation in Prelovšek's garden

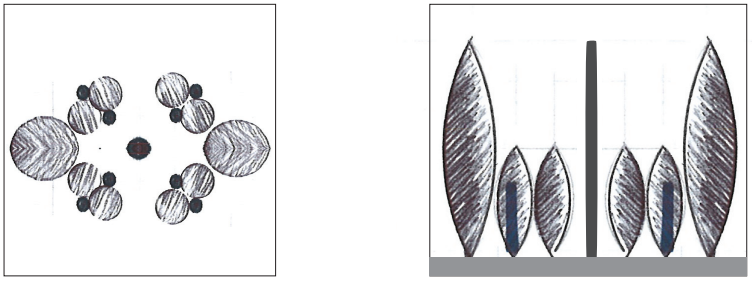

Slika 215: Skici tlorisa in narisa Napoleonovega spomenika z Ilirskim stebrom, konfini in vegetacijo
Figure 215: Sketches of the ground plan and the elevation of the Monument to Napoleon with the Illyrian column, bollards and vegetation

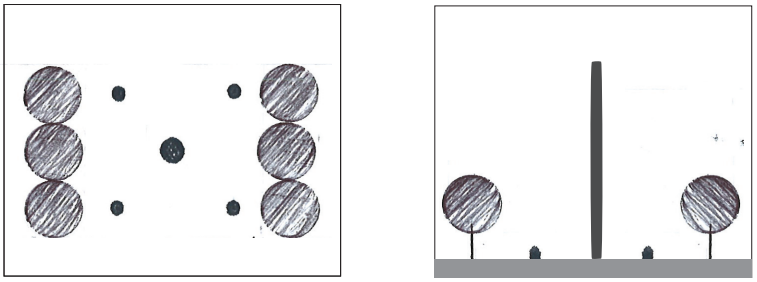

Slika 216: Skici tlorisa in narisa Šentjakobskega trga s stebrom, konfini in drevoredom
Figure 216: Sketches of the ground plan and the elevation of St. James' Square with the column, bollards and the tree avenue

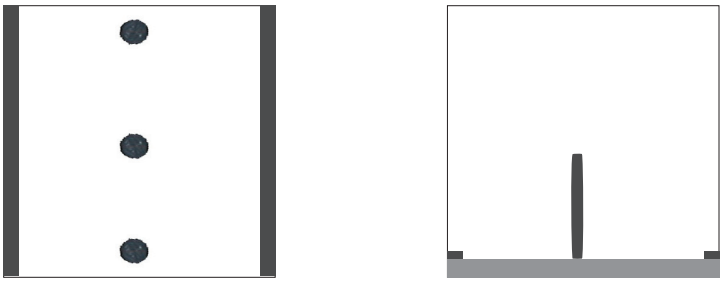

Slika 217: Skici tlorisa in narisa promenade s stebrnimi svetilkami in robniki
Figure 217: Sketches of the ground plan and the elevation of the promenade with pillar lamps and kerbstones

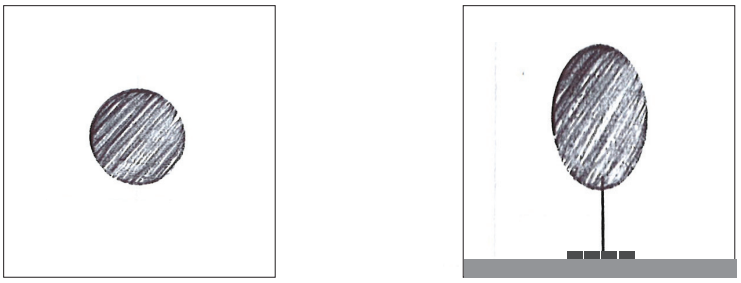

Slika 218: Skici tlorisa in narisa drevesa na platoju pred Glasbeno matico
Figure 218: Sketches of the ground plan and the elevation of a tree on the terrace in front of the Music Society

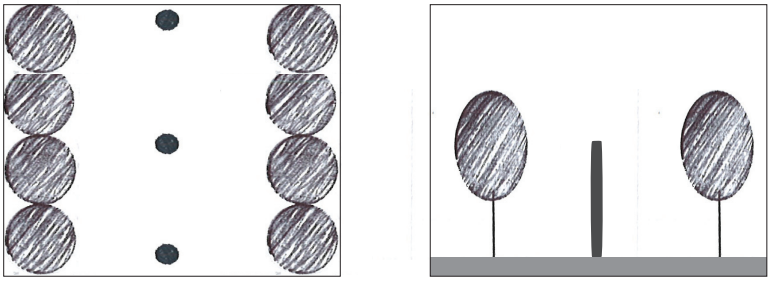

Slika 219: Skici tlorisa in narisa trikotnega parka s stebrnimi svetilkami in drevoredom
Figure 219: Sketches of the ground plan and the elevation of thetriangular park with pillar lamps

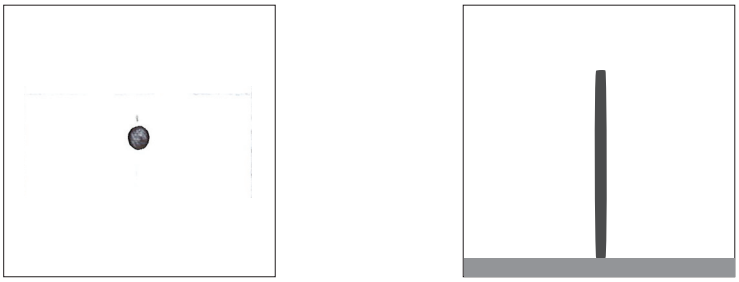

Slika 220: Skici tlorisa in narisa znamenja sv. Trojice na Kongresnem trgu
Figure 220: Sketches of the ground plan and the elevation of the sign of the Holy Trinity in Congress Square

Slika 221: Skici tlorisa in narisa Gledališke stolbe s stebrno svetilko
Figure 221: Sketches of the ground plan and the elevation of the Theatre Staircase with a pillar lamp

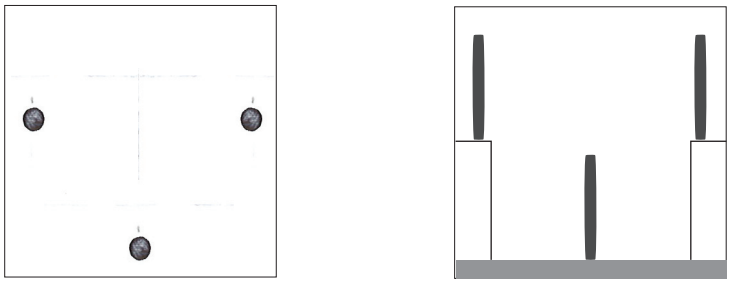

Slika 222: Skici tlorisa in narisa Gerberjevega stopnišča s stebrnimi svetilkami
Figure 222: Sketches of the ground plan and the elevation of Gerber's Staircase with pillar lamps

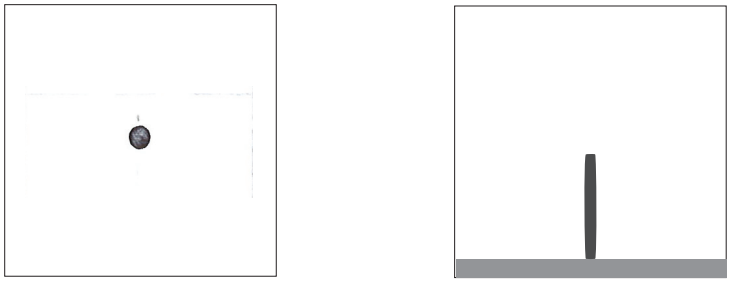

Slika 223: Skici tlorisa in narisa stopnišča ob Stari cerkvi s stebrno svetilko
Figure 223: Sketches of the ground plan and the elevation of the staircase at St. Bartholomew's Church with the pillar lamp

4.2.2 Osna zasnova z razširjenim osrednjim prostorom

V poglavje so s skicami uvrščeni v delu obravnavani primeri urediev odprtega prostora in nekatere Plečnikove zasnove, ki so oblikovane kot osna zasnova z razširjenim osrednjim prostorom.

- Ureditev s topolovimi drevoredi in stebri ob osrednjem prostoru pred cerkvijo sv. Mihaela,
- Promenada s topolovimi drevoredi in svetilkami ob osrednjem prostoru,
- Park Zvezda z osrednjim prostorom
- Žale z drevoredom smrek in svetilkami ob osrednjem prostoru,
- Tromostovje s topoli in svetilkami ob osrednjem prostoru mostu,
- Trnovski most z brezovim drevoredom in konfini ob osrednjem prostoru,
- Čevljarski most z vrbami ob vstopnem delu in konfini ob osrednjem prostoru,
- Zoisova cesta z drevoredom stebrastih hrastov in drevoredom kroglastih javorjev ob osrednjem prostoru,
- Rimski zid z južnimi mestnimi vrati in stebri ob osrednjem prostoru.

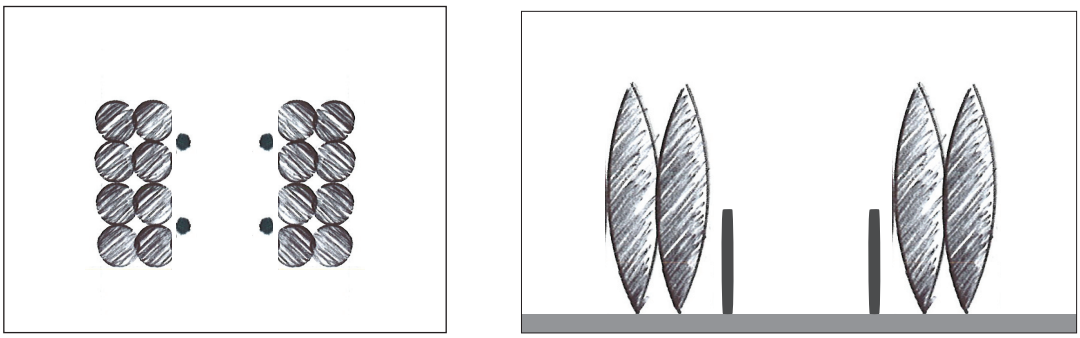

Slika 224: Skici tlorisa in narisa ureditve pred cerkvijo sv. Mihaela s topolovimi drevoredi in stebri ob osrednjem prostoru
Figure 224: Sketches of the ground plan and the elevation of the area in front of St. Michael's Church with poplar avenues and columns along the central area

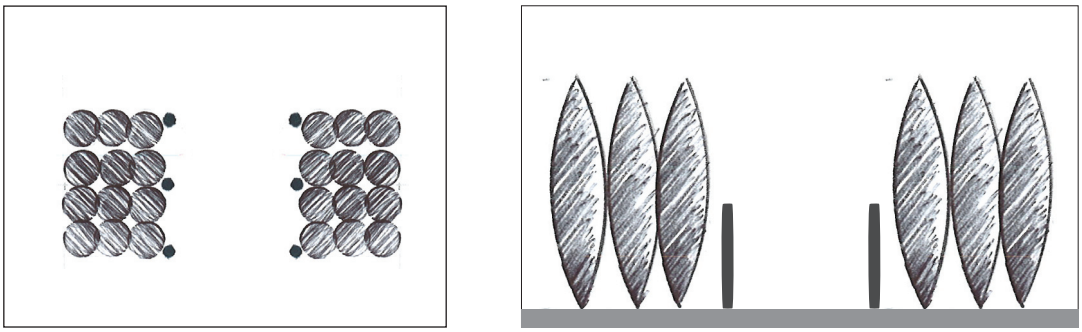

Slika 225: Skici tlorisa in narisa promenade s topolovimi drevoredi in svetilkami ob osrednjem prostoru
Figure 225: Sketches of the ground plan and the elevation of the promenade with poplar avenues and lamps along the central area

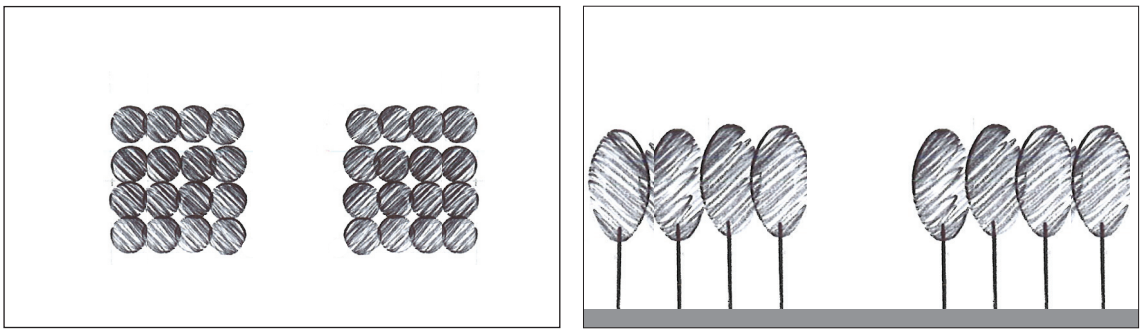

Slika 226: Skici tlorisa in narisa parka Zvezde z osrednjim prostorom
Figure 226: Sketches of the ground plan and the elevation of the Star Park with its central area

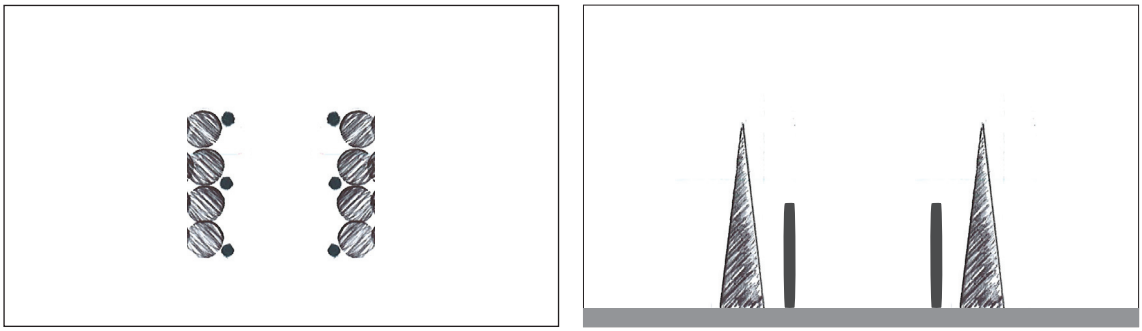

Slika 227: Skici tlorisa in narisa Žal z drevoredom smrek in svetilkami ob osrednjem prostoru
Figure 227: Sketches of the ground plan and the elevation of Žale with its spruce avenue and lamps along the central area

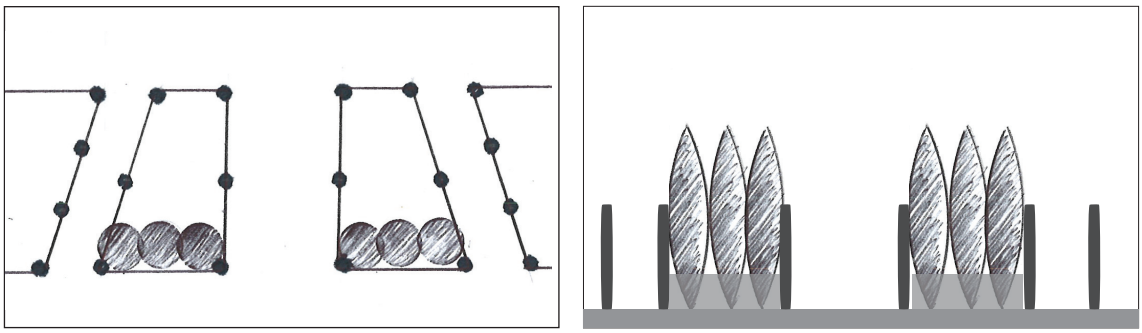

Slika 228: Skici tlorisa in narisa Tromostovja s topoli in svetilkami ob osrednjem prostoru mostu
Figure 228: Sketches of the ground plan and the elevation of the Triple Bridge with poplars and lamps along the central area of the bridge

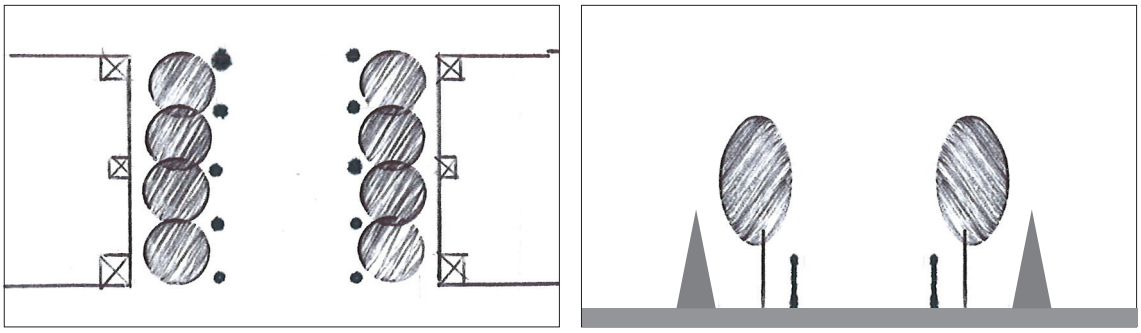

Slika 229: Skici tlorisa in narisas Trnovskega mosta z brezovim drevoredom in konfini ob osrednjem prostoru
Figure 229: Sketches of the ground plan and the elevation of the Trnovo Bridge with the birch avenue and bollards along the central area

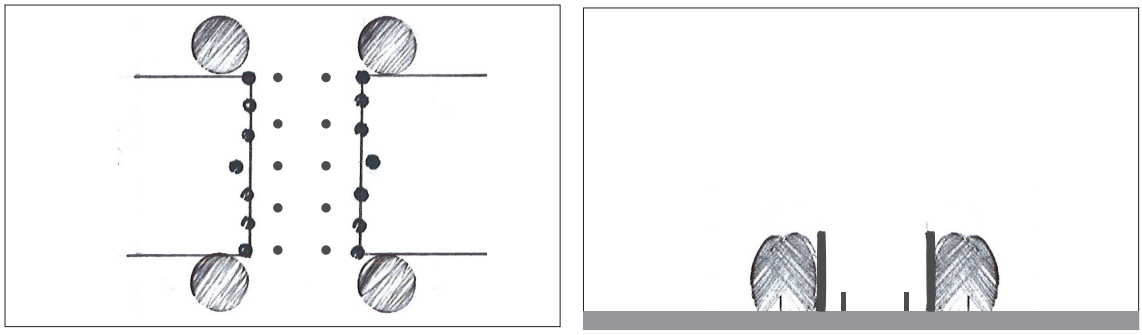

Slika 230: Skici tlorisa in narisa Čevljarskega mostu z vrbami ob vstopnem delu, s stebrnimi svetilkami in konfini ob osrednjem prostoru
Figure 230: Sketches of the ground plan and the elevation of Cobblers' Bridge with willow trees at the edge and pillar lamps and bollards along the central area

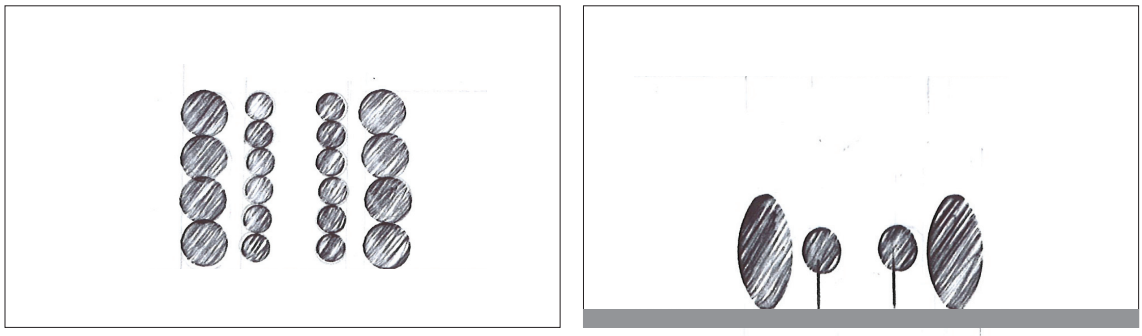

Slika 231: Skici tlorisa in narisa Zoisove ceste z drevoredom stebrastih hrastov in drevoredom kroglastih javorjev ob osrednjem prostoru
Figure 231: Sketches of the ground plan and the elevation of Zoisova Road with the avenue of pedunculate oak trees and rounded maple trees along the central area

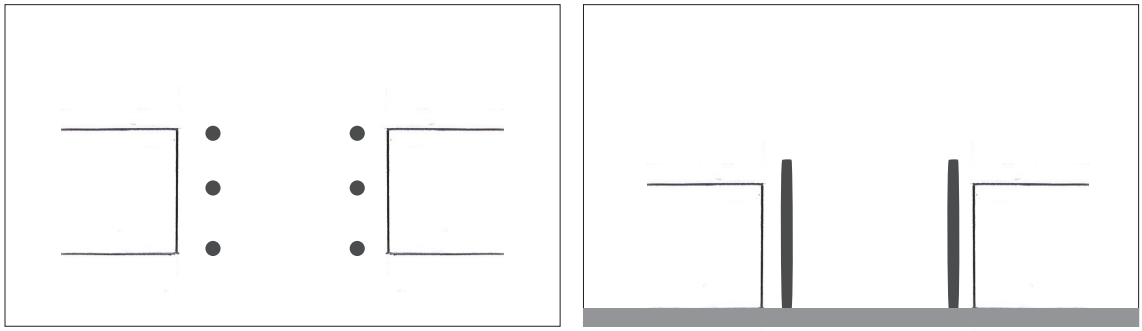

Slika 232: Skici tlorisa in narisa Rimskega zidu z južnimi mestnimi vrati in stebri ob osrednjem prostoru
Figure 232: Sketches of the ground plan and the elevation of the Roman Wall with the southern city gates and columns along the central area

5 ZAKLJUČEK

Plečnik ni bil le mojster ustvarjanja grajenih objektov, temveč tudi oblikovanja in urejanja odprtega prostora. Njegova vrtno-arhitekturna in stavbna umetnost sta močno povezani, druge ni mogoče popolnoma razumeti brez sistematičnega proučevanja prve in iz tega sem izhajala tudi v svoji magistrski nalogi. Obe polji Plečnikovega ustvarjanja odslikujeta enak smisel za preoblikovanje naravno-materialnih in prostorskih danosti, občutek za detajl in jasno umetniško vizijo, ki jo je širil in realiziral s svojo slovečo drznostjo in vztrajnostjo.

Njegova izjemnost in kompleksnost se kažeta tudi pri ustvarjanju urbanističnih zasnov in ureditev odprtega prostora. Uvedel je številne načrtovane krajinske prvine, s katerimi so zasnovane zelena evenija, parki, trgi, pokopališča, grajski vrtovi, platoji in drevoredi, samostansko dvorišče, prezentacija rimskega zidu in arheološki park, ureditev rečnih bregov z mostovi, tržnica, otroška igrišča in ne nazadnje tivolske zasnove. V predstavljenem delu je dvanajst izbranih primerov podrobneje obravnavanih z analizo krajinske zgradbe, s pomočjo katere se da razbrati osnovna izhodišča Plečnikovega oblikovanja odprtega prostora. Prav vegetacija je v njegovih načrtih nosilka identitete in prepoznavnosti določenega odprtega prostora.

V vsakodnevnem življenju se srečujemo s kritično javnostjo, ki vrednoti arhitekturne spomenike, ocene javnih zelenih površin pa se lotevajo le redki, čeprav je bolj neposredno od objektov povezana s potrebami ljudi, saj v urbanem okolju predstavlja edino možnost preživljanja časa na prostem in je zato ključni dejavnik pri zagotavljanju dodane kakovosti življenja.

Čeprav je bil Plečnik že v Pragi in kasneje tudi v Ljubljani ves čas svojega ustvarjanja in poseganja v prostor podvržen ostrim kritikam in nerazumevanju, so njegove zasnove danes skoraj kultne in predstavljajo večinski delež mestne identitete. Kljub njegovi vsestranski priljubljenosti v Ljubljani je potrebno njegove posege v javni prostor obravnavati tudi z vidika sprememb, ki so bile narejene s temi posegi.

Tako kot arhitekturna dela je potrebno obnavljati tudi ureditve v odprtem prostoru, kjer se srečujemo s Plečnikovim opusom, ki ga ni mogoče ocenjevati ali obnavljati, ne da bi proučili vseh z zasnovo povezanih podrobnosti. V svoje ureditve je v enaki meri vključeval vegetacijske in grajene prvine, ki jih ni mogoče obravnavati ločeno. V nalogi sem posvetila posebno pozornost odkrivanju detajlov, ki so pomembni za verodostojno obnovo ali rekonstrukcijo Plečnikovih zasnov.

6 POVZETEK

6.1 POVZETEK

Opus arhitekta Jožeta Plečnika je izjemno širok in raznolik. Velik delež tega zavzemajo ureditve odprtega prostora, ki so bile realizirane pred približno osemdesetimi leti in danes v Ljubljani predstavljajo spomenike državnega pomena. Ključno izrazno sredstvo v zasnovah odprtega prostora je vegetacija, ki je bila do danes najbolj podvržena spremembam. Namen naloge je prispevati k odkritju izvirnih zasnov, na podlagi katerih bi bilo mogoče ohraniti in rekonstruirati Plečnikovo dediščino ter hkrati prepoznati principe njegovega oblikovanja v odprtem prostoru.

V prvem poglavju so predstavljeni začetki Plečnikovega dela na Dunaju, kjer je ustvaril vodnjak Karla Borromejskega, ki ga je mogoče označiti kot njegovo prvo realizirano delo v odprtem prostoru z vključitvijo vrtnoarhitekturne zasnove. V poglavju je poudarjeno, da se je ukvarjal tudi z načrtovanjem vil in adaptacijami hiš, kjer je ustvaril povezave stanovanj z vrtom. Občasne ureditve vrtov že izkazujejo kasnejše oblikovne značilnosti. V tem času je bila zgrajena Zacherlova hiša, ena od njegovih najznamenitejših arhitektur, pa vendar poklicnih ambicij ni uspel zadovoljiti, zato je odšel v Prago in se posvetil pedagoškemu poklicu.

Prelomnica v Plečnikovem ustvarjanju je bila narejena z začetkom urejanja vrtov in dvorišč na Hradčanih, ki predstavljajo njegovo prvo večje delo v odprtem prostoru, zato so v poglavju podrobneje obdelani . Najpomembnejši del njegove zasnove je zamisel povezave dvorišč in vrtov ter mesta z gradom. Na mesto je odpiral poglede in jih poudaril s postavitvijo razglednih teras in paviljonov. V zasnovah vrtov je mogoče razbrati temeljne značilnosti, ki jih je kasneje uveljavil tudi v Ljubljani. Mednje sodi vključevanje reminiscenc v ureditve. V delu so predstavljeni Plečnikovi urbanistični načrti za ureditev grajske okolice, ki so bili tako ambiciozni, da se je srečal z odklonilnim javnim mnenjem, kar je bilo povod za njegovo vrnitev v Ljubljano, kjer je tudi sicer hkrati delal in poučeval.

V poglavju so obdelani urbanistični načrti za Ljubljano, ki predstavljajo osnovo za kasnejše ureditve odprtega prostora. Podani so Plečnikovi komentarji k načrtom, v katerih prepoznava krajinsko sliko in opisuje posamezne ureditve odprtega prostora z uporabo vegetacijskih prvin. V severnem delu Ljubljane oblikuje predel s pozidavo hiš z vrtovi, ki ga je delno mogoče primerjati s Howardovim načrtom vrtnega mesta. V drugem urbanističnem načrtu Plečnik radikalno spreminja mestno tkivo.

V naslednjem poglavju je analiziranih dvanajst Plečnikovih ureditev, ki so izbrane kot primeri, ki so bili doslej manj pogosto obravnavani in pri katerih so bile odkrite nekatere manj znane ali celo nove ugotovitve. Primeri so obravnavani z opisom prostora pred Plečnikovo zasnovo, na podlagi katerega je mogoče ugotoviti, kakšen je bil Plečnikov

poseg v prostor, kako ga je preoblikoval ter kaj in kako je od obstoječih zasnov vključil v svojo zasnovo. Mogoče je ugotoviti, da je med primeri trikrat radikalno posegel v prostor, zaradi česar je doživel nasprotovanje javnega mnenja. Pomembne so ugotovitve, ki odkrivajo izvirno zasnovo, na podlagi katere je mogoče rekonstruirati Plečnikovo zasnovo. Objavljena sta tudi dva zasaditvena načrta, ki kažeta na Plečnikovo vsestransko ustvarjalnost, vendar je mogoče opozoriti na arhitektovo nerealno predstavo o vegetaciji. Najpomembnejša pa je potrditev teze, da so bile vse zasnove realizirane na osnovi načrtov, ki so bili izdelani tudi v več variantah. Na podlagi analize krajinske zgradbe je mogoče ugotoviti, da Plečnikove zasnove izkazujejo visoko stopnjo prostorskega reda, med katerimi je mogoče odčitati simetrijo in asimetrijo, poudarek, dominanto in kontrast. Obravnavane ureditve temeljijo na formalni in neformalni oblikovni zasnovi. Neformalna zasnova je uporabljena zgolj kot razmestitveni vzorec vegetacije, ki predstavlja oblikovni kontrast formalnemu vzorcu. Na podlagi kompozicijskih značilnosti primerov je mogoče prepoznati dva osnovna kompozicijska principa Plečnikovega oblikovanja odprtega prostora, in sicer osno kompozicijsko zasnovo s stebrom kot osrednjim poudarkom in večosno kompozicijsko zasnovo z osrednjo prostorsko razširitvijo. Na podlagi prepoznanih kompozicijskih principov so bile razvrščene obravnavane in nekatere druge Plečnikove ureditve odprtega prostora v Ljubljani.

6.2 SUMMARY

Jože Plečnik's body of work is very broad and diverse. A large part of it consists of open space designs, which were realised around eighty years ago in Ljubljana and are today monuments of national importance. The key means of expression in his open space designs is vegetation, which underwent the greatest change during this time. The aim of the thesis is to contribute to the discovery of original designs on the basis of which it would be possible to preserve and reconstruct Plečnik's heritage and at the same time recognise the principles of his open space designs.

The first chapter presents the beginnings of Plečnik's work in Vienna where he created the Charles Borromaeus Fountain, which can be considered his first realised work in open space including an architectural garden design. The chapter emphasises that Plečnik also worked on designing villas and adapting houses, connecting apartments with the garden. His occasional garden designs already exhibited characteristics present in his later designs. During this time, the Zacherl House, one of his most famous buildings, was built, and yet his professional ambitions were not satisfied so he moved to Prague and started teaching.

The turning point in Plečnik's work came with the beginning of his garden and courtyard designs for Hradčany, his first larger work in open space, which is why they are considered in more detail in the second chapter. The most important part of his design is the idea of connecting the courtyards, gardens and the city with the castle. He opened and emphasised the views of the city by building observation terraces and pavilions. In these garden designs, we can discern the fundamental characteristics which he later followed also in Ljubljana. Among them were also the inclusions of reminiscences in designs. The thesis presents Plečnik's urban plans for the design of the castle surroundings, which were so ambitious that he met with negative public opinion, which led him back to Ljubljana, where he worked and taught at the same time.

The third chapter examines various urban plans for Ljubljana, which represent a basis for later open space designs, and provides Plečnik's comments of the plans in which he recognises the landscape image and describes individual open space designs with the use of vegetation elements. In the northern part of Ljubljana, he designed an area built up by houses with gardens, which can partly be compared to Howard's garden city plans. In the second urban plan, Plečnik radically changed the city's fabric.

The next chapter analyses twelve of Plečnik's designs which were selected as cases that have been less often discussed and have lent some less known or even new findings. The cases are discussed by describing the space before Plečnik's design. On the basis of this, it is possible to ascertain how Plečnik intervened in the space, how he transformed it, which

of the existing designs he included in his own design and how. We found that in the cases under consideration he radically intervened in the space three times which led to public disapproval. Among the important findings are the discoveries of the original design on the basis of which it can be reconstructed. Two planting plans are also included, showing Plečnik's all-round creativity, but at the same time pointing to Plečnik's unrealistic idea of vegetation. The most important result is the confirmation of the hypothesis that all designs were realised on the basis of plans that were made in several variants. On the basis of the analysis of the landscape structure, we can conclude that Plečnik's designs exhibit a high degree of spatial order, including symmetry and asymmetry, emphasis, the dominant feature and contrast. The discussed designs have a formal and non-formal part. The non-formal design is used merely as a vegetation pattern which represents a design contrast to the formal pattern. On the basis of the composition properties of the cases under consideration, one can discern two basic composition principles of Plečnik's open space designs: the axial composition design with the column as the central emphasis and the multi-axial composition design with the central spatial expansion. On the basis of the recognised composition principles, we also discussed some of Plečnik's other open space designs in Ljubljana.

7 VIRI

7.1 CITIRANI VIRI

»Arhiv MG«. Ljubljana, Moderna galerija Ljubljana (arhivsko gradivo, 2011)

»Arhiv MGML«. Ljubljana, Plečnikova zbirka Muzeji in galerije Mesta Ljubljana (arhivsko gradivo, 2011)

»Arhiv ZAL«. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana (arhivsko gradivo, 2011)

»Arhiv ZVKDS«. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (arhivsko gradivo, 2011)

Burkhardt F. 1986. Jože Plečnik Architekt 1872-1957. Munchen, Callwey: 207 str.

Grabrijan D. 1968. Plečnik in njegova šola. Maribor, Založba obzorja: 221 str.

Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 1996. Plečnikova Ljubljana. Vodnik po arhitekturi. Ljubljana, Dessa: 278 str.

Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 1997. Plečnikova Slovenija. Vodnik po arhitekturi. Ljubljana, Dessa: 252 str.

Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 1998. Plečnik v tujini. Vodnik po arhitekturi. Ljubljana, Dessa: 245 str.

Jeglič C. 1943 – 21. O vrtovih in vrtni umetnosti. Ljubljana, samozaložba: 59 str.

Jerman K. 2003. Promenada v Ljubljani. Ljubljana. Viharnik: 91. str.

Kopriva S. 1989. Ljubljana skozi čas. Ljubljana. Založba borec: 287 str.

Korošec B. 1991. Ljubljana skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti. Ljubljana, Založba mladinska knjiga: 235 str.

Krečič P. 1982. Urbanistični načrti za Ljubljano Jožeta Plečnika. Ljubljana, Arhitekturni muzej Ljubljana: 29 str.

Krečič P. 1985. Plečnik in jaz. Pisma Jožeta Plečnika Antonu Suhadolcu, Suhadolčevi spomini na Plečnika. Ljubljana, Trst. Založništvo tržaškega tiska Trst: 196 str.

Krečič P. 1991. Plečnikova Ljubljana. Ljubljana, Cankarjeva založba: 80 str.

Krečič P. 1992. Jože Plečnik. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 479 str.

Krečič P., Petruša Štrukelj E. 1997. Plečnikova hiša. Ljubljana, Arhitekturni muzej Ljubljana: 97 str.

Ljubljana – mesto vrtov. 1936. Slovenec (01. 05. 1936): 3

Novi ljubljanski Tivoli. 1930. Slovenec (15. 11. 1930): 3

Novi svetilniki v Tivoliju. Slovenec (10. 07. 1931): 7

Omahen J. 1976. Izpoved. Ljubljana, Cankarjeva založba: 274 str.

Plečnik J. 1929. Studija regulacije severnega dela Ljubljane. Dom in svet, 42, 3: 91

Plečnik J. 1929. Studija regulacije Ljubljane in okolice. Dom in svet, 42, 4: 91

Plečnik J. 1968. Arhitekt Jože Plečnik ob njegovi spominski razstavi v Ljubljani. Mladinska knjiga: 85 str.

Prelovšek D. 1992. Josef Plečnik. Salzburg und Wien, Residenz Verlag: 337 str.

Prelovšek D. 1997. Poezija v kamnu. Ljubljana, Mestna občina Ljubljana: 210 str.

Prelovšek D. 2012. Cerkev sv. Mihaela na Ljubljanskem barju. Ljubljana, Založba ZRC SAZU: 79 str.

Preureditev Tivolija. 1930. Slovenec (01. 11. 1930): 7

Stabenow J. 1991. Prihodnost v umetnikovi zasnovi. Arhitektov bilten, 107/108: 10

Stele F. 1939. Plečnikova Ljubljana. Kronika, 6: 228

Stele F. 1955. Napori. Esej o arhitekturi. Jože Plečnik. Dela. Ljubljana, SAZU: 323 str.

Stele F. 1967. Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898-99. Ljubljana, Slovenska matica: 313 str.

Stele F., Trstenjak A. 1941. Architectura perennis. Ljubljana, Ljudske tiskarne: 288 str.

Stopar I. 1996. Ljubljanske vedute. Ljubljana, Arterika: 195 str.

Tudi v glavnem tivolskem drevoredu nadaljujejo prekinjena dela. 1931. Slovenski narod (26. 03. 1931): 3

Valena T. 1991. Plečnikovi vrtovi na Hradčanih. Arhitektov bilten, 107/108: 40

Varujmo lepoto ljubljanskih parkov. 1939. Slovenec (24. 03. 1939): 7

7.2 DRUGI VIRI

Bitenc A., Brumen J., Gostiša L. 1968. Plečnik – Fragmenti iz dediščine 1895 – 1957. Ljubljana, Zveza arhitektov Slovenije in Narodna galerija Ljubljana: 35 str.

Čopič Š. 2000. Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja. Ljubljana, Moderna galerija Ljubljana: 418 str.

Gazvoda D. 1996. Persistent Urban Landscapes, Ljubljana (Slovenia), Harvard University: 590 str.

Gruden M. 2012. Uporaba krajinskih prvin v delu arhitekta Jožeta Plečnika. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 133 str.

Hrausky A., Koželj J., Prelovšek D. 2006. Jože Plečnik, Dunaj, Praga. Ljubljana, Dessa: 231 str.

Hrausky A., Koželj J. 2007. Jože Plečnik v Ljubljani in Sloveniji. Ljubljana, Cankarjeva založba: 120 str.

Galusek L., Rydiger M. 2006. Jože Plečnik, Architect and Visionary 1872-1957. Krakow, International Cultural Centre: 349 str.

Jakše Jeršič B., Jeršič S. 2010. Glasba panoram Plečnikove arhitekture. Ljubljana, Art Kontakt: 119 str.

Kladnik D. 1991. Ljubljanske metamorfoze. Ljubljana, Luxuria: 208 str.

Krečič P. 1990. Monumentalni (nerealizirani) načrti za Ljubljano Jožeta Plečnika. Ljubljana, Arhitekturni muzej Ljubljana: 44 str.

Krečič P. 2002. Plečnik in ekspresionizem. Ljubljana, Nova revija: 95 str.

Malacarne G., Rosso P. 1996. Jože Plečnik, Lo spazio urbano a Lubiana. Comune di Oderzo, Pinacoteca Alberto Martini: 65 str.

Burkhardt F. 1986. Odmevi na razstavo o Jožetu Plečniku v Parizu. Modernizem, postmodernizem: etično vprašanje? Razgledi po svetu. Naši razgledi (12. 12. 1986): 690

Mušič M. 1980. Jože Plečnik. Ljubljana, Partizanska knjiga: 251 str.

Ogrin D. 1993. Vrtna umetnost sveta. Ljubljana, PUDON EWO: 400 str.

Ogrin D. 2010. Krajinska arhitektura. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 323 str.

Plečnik J. 2002. Pisma Jožeta Plečnika Emiliji Fon: prijateljstvo je najvišja oblika ljubezni. Ljubljana, Rokus: 208 str.

Pozzetto M. 1996. Plečnikova šola v Ljubljani, Katalog razstave. Ljubljana, Arhitekturni muzej Ljubljana: 32 str.

Prelovšek D., Kopač V. 1992. Žale arhitekta Jožeta Plečnika. Ljubljana, Mesto Ljubljana: 159 str.

Prelovšek D. 2004. Jože Plečnik, Jan Kotera. Dopisovanje 1897-1921. Ljubljana, Založba ZRC SAZU: 282 str.

Stele F. 1929. Jože Plečnik na Hradčanih. Dom in svet, 42, 9: 273-279

Stele F. 1939. Plečnikova dela za Ljubljano. Slovenec, 5: 3

Šumi N. 1975. Pogledi na slovensko umetnost. Ljubljana, Partizanska knjiga: 212 str.

Šumi N. 1977. Vodnik »Ljubljana«. Ljubljana, Delavska enotnost: 32 str.

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. 2007. Arhitekt Jože Plečnik. Vodnik po spomenikih. Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine: 93 str.

ZAHVALA

Ob zaključku magistrskega študija se zahvaljujem:

mentorju prof. dr. Davorinu Gazvodi,
somentorju prof. dr. Petru Krečiču,
Ani Porok iz Plečnikove zbirke MGML,
mag. Karmen Stopar in mag. Vesni Jese Janežič,
Poloni Zupančič
ter svoji družini in prijateljem.

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Darja PERGOVNIK COTIČ

PLEČNIKOVE UREDITVE ODPRTEGA PROSTORA V LJUBLJANI

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2013